

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В.В. Шаблистий, О.А. Галемін

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ХУЛІГАНСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З ОПОРОМ
ОСОБАМ, НАДІЛЕНИМ ВЛАДНИМИ
ПОВНОВАЖЕННЯМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ
СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, ЧИ ІНШИМ ГРОМАДЯНАМ,
ЩО ПРИПИНЯЛИ ХУЛІГАНСЬКІ ДІЇ**

Монографія

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, доцента
В. В. Шаблистого*

Дніпро
«Ліра ЛТД»
2017

УДК 343.593
Ш 13

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 25.05.2017 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Копотун І. М. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор з навчальної роботи Інституту Служби зовнішньої розвідки України;

Корнякова Т. В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Шаблистий В. В.

Ш 13 Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / В. В. Шаблистий, О. А. Галемін ; за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. – 164 с.

ISBN 978-966-383-888-5

У монографії вдосконалено теоретичні положення кримінального права в частині відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, напрацьовано науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування.

Видання розраховано на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) ВНЗ, в яких готують правників, співробітників правоохоронних органів, прокуратури та суду, а також на усіх, хто цікавиться розвитком наук кримінально-правового циклу.

ISBN 978-966-383-888-5

УДК 343.593

© Шаблистий В.В., 2017
© Галемін О.А., 2017
© ДДУВС, 2017
© Ліра ЛТД, 2017

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
ВСТУП	6
Розділ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ХУЛІГАНСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З ОПОРОМ ОСОБАМ, НАДІЛЕНИМ ВЛАДНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, ЧИ ІНШИМ ГРОМАДЯНАМ, ЯКІ ПРИПИНЯЛИ ХУЛІГАНСЬКІ ДІЇ	
1.1. Витоки та сучасний стан кримінально-правової охорони громадського порядку	11
1.2. Підстави та принципи криміналізації хуліганства, пов'язаного з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії	31
Розділ 2. ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ОСОБАМ, НАДІЛЕНИМ ВЛАДНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, ЧИ ІНШИМ ГРОМАДЯНАМ, ЯКІ ПРИПИНЯЛИ ХУЛІГАНСЬКІ ДІЇ	
2.1. Об'єкт хуліганства, пов'язаного з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії	45
2.2. Об'єктивна сторона хуліганства, пов'язаного з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії	59
2.3. Суб'єкт хуліганства, пов'язаного з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії	81
2.4. Суб'єктивна сторона хуліганства, пов'язаного з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії	92

Розділ 3. СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ХУЛІГАНСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З ОПОРОМ ОСОБАМ, НАДІЛЕНИМ ВЛАДНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, ЧИ ІНШИМ ГРОМАДЯНАМ, ЯКІ ПРИПИНЯЛИ ХУЛІГАНСЬКІ ДІЇ	
3.1. Форми реалізації кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії	106
3.2. Зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за хуліганство, пов'язаного з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії	119
ВИСНОВКИ	142
Список використаних джерел	146

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

АР	автономна республіка
АТО	антитерористична операція
ВР	Верховна Рада
ВС	Верховний Суд
ВУЦВК	Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
ВЦВК	Всеросійський центральний виконавчий комітет
ЗМІ	засоби масової інформації
ПК	пенітенціарний кодекс
РНК	Рада Народних Комісарів
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
РФ	Російська Федерація
КК	Кримінальний Кодекс
КНР	Китайська Народна Республіка
ОВС	органи внутрішніх справ
ПВС	Пленум Верховного Суду
ст.	стаття
ст. ст.	статті
США	Сполучені Штати Америки
ТОВ	товариство з обмеженою відповідальністю
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
ч.	частина

ВСТУП

У Конституції України забезпечення громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам віднесено до однієї із виняткових обставин щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина. Наведене положення Основного Закону Української держави знайшло своє відображення і у КК України, що має своїм завданням у тому числі і правове забезпечення охорони громадського порядку та моральності.

Події останніх років в Україні свідчать про небувалу активізацію громадянського суспільства, що супроводжується реалізацією права на мирні зібрання та вільне вираження своїх поглядів та переконань. Подібні заходи нерідко переростали у сутички із представниками влади, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку. Перевищення влади та службових повноважень окремими представниками правоохоронних органів під час цих подій в тому числі призвели до кризи поваги до особи, наділеної владними повноваженнями. Майже звичними стали повідомлення у засобах масової інформації про образу, нанесення побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень певного ступеня тяжкості працівнику міліції (поліції), військовослужбовцю, іншим особам, які намагалися припинити певні хуліганські діяння. Більш того, правова оцінка таких випадків дуже часто обмежується або ст.ст. 173, 185 КУпАП, або ст. 342 та ст. 343 КК України, що призвело до штучно створеної конкуренції між вказаними статтями та ст. ст. 121–126, 345 та ч. 3 ст. 296 КК України.

Частина 3 ст. 296 КК України передбачає відповідальність за хуліганство, якщо воно було вчинене особою, раніше судимою за хуліганство, чи пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії. Досить часте застосування цієї норми на практиці (без врахування спеціального рецидиву) також зумовило обрання саме такої теми дослідження.

Згідно з даними МВС України, протягом 2011 р. порушено 8128 кримінальних справ за ст. 296 КК України, протягом 2012 р. – 7159. Згідно з даними Генеральної прокуратури України, протягом 2013 р. відкрито 6258 кримінальних проваджень, з яких вручено повідомлення про підозру 3106 особам; протягом 2014 р. – 4859, з яких вручено повідом-

лення про підозру 2023 особам; протягом 2015 р. – 4070, з яких вручено повідомлення про підозру 1724 особам, протягом 11-ти місяців 2016 р. – 3938, з яких вручено повідомлення про підозру 1401 особам.

Відповідно до даних ДСА України, протягом 2011–2015 рр., першого півріччя 2016 р. за вчинення хуліганства засуджено 15192 особи (2011 р. – 4309, 2012 р. – 4085, 2013 р. – 2913, 2014 р. – 1983, 2015 р. – 1348, 6 місяців 2016 р. – 557). За вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України (без урахування раніше засуджених осіб за вчинення хуліганства), за цей же період засуджено 1190 осіб (2011 р. – 353, 2012 р. – 303, 2013 р. – 237, 2014 р. – 151, 2015 р. – 95, 6 місяців 2016 р. – 51).

Крім явної диспропорції між виявленими злочинами, особами, які їх вчинили, та реально засудженими, привертає увагу той факт, що найбільш поширеним хуліганство є серед жителів Дніпропетровської, Донецької та Луганської областей, що вимагає при розробці запобіжних заходів врахування регіональних особливостей.

Слід зазначити, що проблеми кримінальної відповідальності за хуліганство постійно досліджувалися у багатьох наукових працях таких учених: П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, А. В. Байлов, Ю. В. Баулін, С. Ф. Денисов, В. Т. Дзюба, І. М. Даньшин, І. Я. Козаченко, І. М. Копотун, М. Й. Коржанський, В. В. Кузнєцов, М. Т. Куц, В. А. Ломако, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, М. Л. Наклович, Г. І. Піщенко, Ю. М. Ткачевський, А. П. Тузов, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблистий, С. С. Яценко та ін.

Дисертаційні дослідження з цього питання в Україні після 2001 року здійснили В. В. Налуцишин (2008 р.), в якому основну увагу приділено кримінально-правовій характеристиці складу злочину, передбаченого ст. 296 КК України, Л. О. Кузнєцова (2011 р.), яка основну увагу зосередила на вивченні зарубіжного досвіду протидії хуліганству, та О. А. Івахненко (2015 р.), який дослідив відповідальність за хуліганські діяння у статтях Особливої частини КК України. На рівні докторської дисертації проблеми кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності дослідив В. В. Кузнєцов (2013 р.).

Разом з тим значна поширеність хуліганства та його виду, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, в усіх регіонах і населених пунктах України, наявність тенденції до подальшого поширення цього явища при неефективному застосуванні судами та правоохорон-

ними органами ст. 296 КК України (зменшення в разі кількості засуджених осіб), недостатня теоретична розробленість проблеми кримінальної відповідальності за досліджуваний злочин, зумовили проведення такого монографічного дослідження.

Більш того, соціально-економічні, політичні чинники розвитку українського суспільства та неоднозначність правозастосовної практики зумовлюють активізацію наукових пошуків щодо вдосконалення правового забезпечення поваги до осіб, які наділені владними повноваженнями під час виконання ними службових обов'язків.

Метою дослідження ставилося вдосконалення теоретичних положень кримінального права в частині відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, напрацювання науково обґрунтованих рекомендацій із вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано та вирішено такі задачі:

– проаналізувати історико-правовий розвиток кримінально-правових норм про відповідальність за хуліганство;

– визначити стан наукової розробленості проблеми кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії;

– розкрити підстави криміналізації злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України;

– провести кримінально-правовий аналіз хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії;

– визначити критерії подібності та відмінності норми про відповідальність за хуліганство, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, з кримінально-правовими та адміністративно-правовими нормами, що спрямовані на захист громадського порядку, авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань грома-

дян;

– розкрити форми реалізації кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України;

– розробити пропозиції вдосконалення кримінального законодавства України та рекомендації щодо практичного застосування норм про відповідальність за хуліганство та окремих його видів;

– проаналізувати законодавство зарубіжних держав щодо кримінально-правової заборони хуліганства, пов'язаного із опором особам, наділеним владними повноваженнями, та визначити шляхи використання позитивного досвіду його застосування у вітчизняній юридичній діяльності.

Дослідження кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є одним із перших у науці кримінального права, що виконано автором на основі аналізу норм КК України 2001 р. Відповідно, ґрунтуючись на результатах проведеної роботи, нами сформульовано наукові положення, висновки та рекомендації, а саме:

1) на підставі дослідження генези та соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, доведено, що не усі рудименти радянської правової спадщини є неприйнятними для сучасної вітчизняної системи права та законодавства;

2) доведено доцільність проведення комплексних монографічних досліджень не тільки кримінальної відповідальності за окремий злочин на рівні статті (статей) Особливої частини КК України, а й у межах частини статті (окремої кваліфікуючої ознаки) при обов'язковій умові її двооб'єктності та більше;

3) розроблено пропозиції із вдосконалення диспозиції та санкції ч. 3 ст. 296 КК України – з метою уніфікації юридичної термінології словосполучення «представник влади або представник громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку» запропоновано замінити на «особа, наділена владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків»; санкцію цієї норми запропоновано доповнити альтернативними позбавленню волі видами покарань;

4) запропоновано підвищити вік кримінальної відповідальності за просте некваліфіковане хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України) до 16-ти років, оскільки наявні види покарань у санкції вказаної статті унеможливають застосування до неповнолітніх осіб інших видів покарань, крім позбавлення волі; судова практика свідчить про відсутність протягом останніх двох років засуджених у віці від 14-ти до 16-ти років (до цього засуджувалося декілька осіб на рік); вказана категорія осіб вчиняла хуліганство з мотивів гри та розваг, що трактувалися як явна неповага до суспільства та ін.

Сподіваємося, що наші зусилля не будуть марними, а їх результат зацікавить читача. Будемо вдячні за висловлені думки з приводу написаного, особливо критичні. Усі побажання надсилати на e-mail: vo-1_shablisty@ukr.net.

Автори висловлюють слова щирої вдячності рецензентам цієї роботи – докторам юридичних наук, професорам, заслуженим юристам України *Ігорю Миколайовичу Копотуну та Тетяні Всеволодівні Корняковій* за доброзичливість та цінні зауваження з приводу видання, а також усім тим, за підтримки яких ця робота вийшла друком.

Розділ 1
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА
ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ХУЛІГАНСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ
ВЛАДИ АБО ПРЕДСТАВНИКОВІ ГРОМАДСЬКОСТІ,
ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОBOB'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО
ПОРЯДКУ, ЧИ ІНШИМ ГРОМАДЛЯНАМ, ЯКІ ПРИПИНЯЛИ
ХУЛІГАНСЬКІ ДІЇ

1.1. Витоки та сучасний стан кримінально-правової охорони громадського порядку

Протидія злочинам, що посягають на громадський порядок, має багатовікову історію. Тому вивчення розвитку кримінальної відповідальності за хуліганство в якості кримінально караного діяння неможливе без аналізу певних стадій історії вітчизняної кримінально-правової науки. У юридичній літературі тривалий час були відсутні спеціальні дослідження історії українського кримінального законодавства, тому спочатку є необхідним розгляд етапів розвитку руського права, про які йдеться в історико-правових дослідженнях¹.

Звичайно, Руська Правда,² як звід норм звичаєвого права, є величним надбанням історії права, проте її вивчення показало, що у ній відсутнє правове регулювання охорони та визначення самого громадського порядку як у сучасному його розумінні, так і порушення загального спокою, усталеного стану життєдіяльності тогочасного суспільства. Передбачалася відповідальність здебільшого за порушення державних інтересів, меншою мірою – приватних залежно від соціального походження та майнового стану. Суспільні інтереси у якості самостійного об'єкта правового забезпечення охорони не передбачалися.

Аналогічна ситуація мала місце і в Литовських статутах 1529, 1556

---

¹ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – С. 65.

² Правда Руська. Переклад зроблено за виданням : Правда Руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та підготував до друку проф. С. Юшков. – Редакція ІV. – К. : ВУАН, 1935. – С. 137–144. – (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, № 240, Новгородський 1-й літопис XV ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.

1588 років¹ як своєрідних правонаступників Руської Правди. Разом з тим саме в них значного посилено охорону державних інтересів та правлячої верхівки (на зміну штрафу як основному виду покарання прийшла смертна кара з метою залякування населення). У зв'язку із цим можна зробити висновок про формування певного підґрунтя для подальшого виділення суспільного інтересу як об'єкта правової охорони та відповідальності за його порушення.

У дореволюційній юридичній літературі визначено такі три періоди історії «руського права»: земський (або княжий); період московський (а саме двох держав: Московської та Литовської XIV–XVII ст.ст.); період імперії XVIII–XIX ст.ст.². Ця періодизація разом із радянським та сучасним етапами правотворення дозволяє визначити найбільш типові періоди розвитку й вітчизняного кримінального права, земський етап якого нами коротко вже охарактеризовано.

М. Л. Наклович писав, що навіть етимологічне походження поняття «хуліганство» є спірним³.

Академічний тлумачний словник української мови визначає цей термін як грубе порушення правил громадського порядку, загальноприйнятих норм поведінки, що є виявом неповаги до суспільства, до гідності людини⁴.

Отже, існує декілька версій походження слова «хуліганство», тому можна зробити такий висновок, що хронологічно вказане слово з'явилося дещо раніше (наприкінці XVIII ст.) у зарубіжній юридичній літературі, ніж у вітчизняній. Але, безперечно, цим поняттям охоплюва-

---

¹ Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. – Том I. Статути Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2002. – 464 с. – 2 арк. кольор. іл. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. – Том II. Статути Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2003. – 560 с. – 2 арк. кольор. іл. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. – Том III. Статути Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. – Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – 672 с. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. – Том III. Статути Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. – Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – 568 с. – 2 арк. кольор. іл.

² Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Изд. 5-е, доп. – СПб. ; К. : Изд-во Н. Я. Оглоблина, 1907. – С. 4.

³ Наклович М. Л. Кримінально-правова боротьба з хуліганством / М. Л. Наклович – Львів : Вища школа, 1974. – С. 38–43.

⁴ Словник української мови : в 11-ти т. / І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. – К. : Наукова думка, 1980. – Том 11 : Х–Я. – С. 172.

лися аморальні, протиправні, безкультурні, особливо зухвалі та цинічні дії, що були спрямовані в першу чергу на порушення громадського спокою, а вже потім порядку.

Не можна оминати увагою й правову систему національної української козацької держави, яка була створена внаслідок визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. Ця правова система, як відомо, базувалися на нормах звичаєвого права, нормах Польсько-Литовських статутів (за винятком Слобожанщини, яка перебувала під впливом російських законів, хоча і там певною мірою застосовувалися норми польсько-литовського законодавства).¹

На думку П.Л. Фріса, за нормами тих часів до дій, що порушували громадський порядок, належали «бійка, лайка та інша такого роду поведінка»².

Очевидно, що відповідальність за хуліганство в законодавстві та «козацькому праві» безпосередньо не передбачалася. Однак згадку про вказані прояви протиправних дій за певних обставин слід визначати відповідною регламентацією хуліганських проявів.

Наступний етап законодавчої регламентації за дії, подібні до сучасного хуліганства, пов'язаний з Артикулом військовим 1715 р. Петра I³, який відіграв важливу роль у розвитку сучасного кримінального законодавства.

У Главі 17 «Про збурювання, бунт та бійку» в Арт. 141 зазначено: «Ежели учинитца драка при питье в пиру без вызову, хотя никто умерщвлен или поранен не будет, то рядового за то чрез полк гонять шпицрутень, а Офицера жестокимъ карауломъ профосу отдавъ наказать, и сверх того имъеть виноватый у обиженнаго просить о прощени предъ судомъ».

Вважаємо, що ключовим тут є порушення усталеного порядку відзначення певної святкової події із застосуванням насильства чи без такого. Також чи не вперше загадується про роль офіцера в такій ситуації – чи вжив він певних заходів, чи був «зачинщиком драки», чи просто сам оборонявся. Фактично праобраз такої сучасної ознаки особливої зухвалості як зрив масового заходу.

Етап регламентації хуліганських дій більшість науковців

---

¹ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – С. 106–107.

² Там само, с. 110.

³ Уставъ воинскій о одолжности генераловъ-фельдмаршаловъ и всего Генералитета и прочих чинов : Санктпетербургъ при Императорской академіи наукъ, 1789 года. – С. 41–42.

пов'язують із Соборним Уложением 1649 р.¹. В Соборному Уложенні 1649 р. царя Олексія Михайловича передбачалася відповідальність за «озорство». Під ним розумілися групові бійки типу «стінка на стінку» між жителями населених пунктів, вулиць тощо, брутальна лайка. Такі дії набували культу грубої фізичної сили в побуті були поширеними явищами, на які агресивна московська влада мало звертала уваги, за винятком тих вчинків, які нею визнавалися бунтом, підбуренням до злочинів проти влади. В деяких інших випадках їх визнавали злочином проти особи або майна.

Слід погодитися із тими вченими, які зазначають, що причинами існування в наступні роки хуліганські проявів було пияцтво, безправне становище простого населення, абсолютизм влади. Фактично на рівні ментальності люди відмовлялися від усталеного століттями способу життя, їх воно просто не влаштовувало, що в той час називали хуліганством.

У документі, іменованому «Статут благочинія, чи поліцейський», який 8 квітня 1782 р. затверджено імператрицею Катериною II, містилася пряма заборона «вчинити уголовния злочину супроти народної тиші» (ст. 230), хоча в переліку діянь містилися і не мали безпосереднього відношення до порушення громадського порядку («челобитье або проханья чи донос скопом або змовою», «насильницьке заволодіння нерухомого маєтку», «разсеваніе брехні і наклепу»). У ч. 4 ст. 261 Статуту більш повно позначено дії, які підпадають під ознаки хуліганства в його сучасному розумінні: «Буде хто під час загальнонародної гри чи забави або вистави, в тому місці або поблизу глядачів у сто сажнів, вчинить кому образу, або причіпку, або лайку, або бійку, або вийме шпагу з піхов або вживатиме вогнепальну зброю, або кине камінь, чи порох, або коли інше що подібне, ніж кому заподіяти може рану або шкоду або збиток або побоювання, того віддати під варту і відіслати до суду»².

У Зводі законів Російської імперії, 1833 р., у Розділі «Закони кримінальні», в ст. 425 було передбачено кримінальну відповідальність за «поведінку при пияцтві, буйстві, безпутності без посадових і відставних військових і цивільних чиновників, узятих у такому стані в публічному

¹ Егоров В. С. Уголовная ответственность за хулиганство: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Егоров Владимир Сергеевич. – М., 2000. – С. 12. Эдельштейн А. О. Опыт изучения современного хулиганства / А. О. Эдельштейн // Хулиганство и поножовщина. – М. : Изд-во Мосздравотдела, 1927. – С. 33. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 9.

² Егоров В. С. Уголовная ответственность за хулиганство: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Егоров Владимир Сергеевич. – М., 2000. – С. 35.

місці»¹. Подібна поведінка обов'язково мала бути публічною, а правопорушників мали затримати у стані сп'яніння чи в іншому вигляді, що пов'язаний із буйством чи розпусністю. Не може не привернути увагу назва цієї глави як про порушення прав стану розпусною поведінкою – дуже нагадує сучасний родовий об'єкт кримінально-правової охорони – громадський порядок та моральність.

Хуліганство, як правопорушення, яке завдає шкоди моральним засадам, демонструє зневагу, почало сприйматися як злочин і засуджуватися в кінці XIX століття в Англії, США та інших країнах. Проте доктринального визначення хуліганства та його визначення на законодавчому рівні не було закріплено².

В 1914 р. в Петербурзі відбувся з'їзд російської групи Міжнародного Союзу криміналістів, який не сприйняв пропозицію про включення до числа злочинів хуліганства як самостійного діяння. З'їзд все ж таки визнав, що особистий спокій людини, безперечно, потребує охорони, але на даний час він не охороняється³. Така позиція базувалася на тому, що, за словами А.Н. Трайніна, неможливо виокремити об'єктивні ознаки хуліганства, тому що воно характеризує не зовнішній світ дій і факторів, а світ внутрішніх психічних переживань⁴.

В радянському законодавстві вперше про хуліганство згадується у статті 2 Декрету РНК РРФСР від 4 травня 1918 р. «Про революційні трибунали», згідно з яким до відання цих трибуналів було віднесено і «справи по боротьбі з погромами, хабарництвом, підлогами, неправомірним використанням радянських документів, хуліганством і шпигунством»⁵.

Ставлення радянської держави до хуліганства як до політичного злочину отримує нормативне визначення в п. 7 вказаного декрету. Хуліганство визначається як контрреволюційний злочин за наявності ознак

---

¹ Отечественное законодательство XI–XX веков : пособ. для семинаров. Часть 1 (XI–XIX вв.) / под ред. проф. О. И. Чистякова. – М. : Юристъ, 2006. – С. 13.

² Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Изд. 5-е, доп. – СПб. ; К. : Изд-во Н. Я. Оглоблина, 1907. – С. 7–8.

³ Отчет X Съезда русской группы международного союза криминалистов: Хулиганство и хулиганы : сборник / под ред. и предислов. В. Н. Толкмачева. – М. : Издат. НКВД РСФСР, 1929. – С. 104, 107.

⁴ Трайнин А. Н. Избранные труды / сост., вступ. ст. Н. Ф. Кузнецовой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 188.

⁵ Отечественное законодательство XI–XX веков : пособ. для семинаров. Часть 1 (XI–XIX вв.) / под ред. проф. О. И. Чистякова. – М. : Юристъ, 2006. – С. 256.

«політичного хуліганства»¹. У разі відсутності таких ознак хуліганство розглядалося як злочин. У той же час підсудність хуліганства, згідно із вказаним декретом 1918 р., визначалася нарівні з підсудністю контрреволюційних злочинів².

У подальшому визначення хуліганства залежно від політичних та інших обставин зазнавало змін як за змістом, так і за описом його юридичних ознак. Стало очевидним, що бійки, побутові образи, зневага до пересічних громадян не сприймалися як «політичні» або «контрреволюційні» прояви. Такі вчинки дістали назву «дрібне хуліганство», що знайшло своє закріплення в «Положенні про дисциплінарні товариські суди». Згідно з ним, такі прояви, як порушення дисципліни праці, непристойна поведінка і грубість як на робочому місці, так і в громадських місцях визнавалися не злочином, а «хуліганським вчинком» і тягли за собою адміністративну відповідальність³.

Постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 25 серпня 1926 р. «Про посилення боротьби з хуліганством» ст. 176 КК УРСР було викладено в іншій редакції: «Хуліганство, тобто бешкетні, пов'язані з явною неповагою до суспільства дії, тягнуть за собою примусові роботи на строк до одного місяця або штраф до 50 карбованців».

Ті самі дії, якщо вони ускладнювалися буйством або безчинством, або наполегливо не припинялися, незважаючи на попередження органів, що охороняють громадський порядок, – позбавлення волі на строк до трьох років із строгою ізоляцією.

Ті самі дії, якщо вони пов'язані із вбивством, згвалтуванням, тяжкими тілесними ушкодженнями на тілі або з підпалом, – позбавлення волі на строк до десяти років зі строгою ізоляцією, з підвищенням, при особливо обтяжуючих обставинах, до вищої міри соціального захисту (розстріл)»⁴.

Слід зазначити, що саме вказаною постановою ст. 176 КК УРСР 1922 р. вперше було виокремлено частину статті, за якої особа підлягала кримінальній відповідальності у разі вчинення опору органам, що охороняють громадський порядок.

¹ Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – 1918. – № 35. – Ст. 471. – С. 11, 35, 38.

² Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР (1917–1953 гг.) / под ред. проф. И. Т. Голякова. – М. : Юрид. лит., 1953. – С. 311.

³ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 39.

⁴ Берлянд К. І. Кримінально-правова протидія хуліганству в Україні: історичний довід / К. І. Берлянд // Право і суспільство. – 2012. – № 4. – С. 155.

Підтвердженням цьому є постанова Президії Верховного Суду РРФСР від 14.02.1935 р., в якій зазначено: «§1 Запропонувати судам не допускати кваліфікації за ст. 74 КК таких злочинів, які спрямовані проти політичних і громадських заходів, що вчинюються групами хуліганів, або злочинів, поєднаних з побиттям ударників, представників громадськості і активістів у зв'язку із їх громадською або виробничою активністю, і кваліфікувати ці злочини за відповідними статтями КК; §2. Умисне пошкодження і знищення міських зелених насаджень повинні розглядатися як соціально-небезпечні дії і кваліфікуватися залежно від обставин справи по першій або другій частині ст. 74 КК» (Постанова Президії Верховного Суду РРФСР 22 листопада 1932 р., пр. № 40)¹.

Зважаючи на такі підходи, Пленум ВС СРСР неодноразово зазначав, що під кримінально караним хуліганством слід розуміти дії, які порушують громадський порядок і пов'язані з явною неповагою до суспільства. Звідси випливає, як зазначалося в ч. 1 § 1 Постанови, що не будь-яке порушення громадського порядку повинно тягти за собою кримінальну відповідальність. Малозначні дії, хоч би вони й містили зазначені ознаки, повинні розглядатися в адміністративному порядку»².

Постановою Пленуму ВС СРСР від 29 квітня – 5 травня 1939 р. звернуто увагу судів на таке: не допускати необґрунтованої кваліфікації як хуліганство таких дій, які представляють собою злочини, передбачені іншими статтями КК: нанесення побоїв, тяжких або легких тілесних ушкоджень, образ і т.д. Вони повинні кваліфікуватися за відповідними статтями тієї глави КК, котрою передбачено злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи. Кваліфікація подібних дій як хуліганства може мати місце лише в тому випадку, коли встановлено, що ці дії вчинені саме із бешкетництва, з метою проявити явну неповагу до суспільства, а не тоді, коли в їх основі лежали мотиви, пов'язані з особистими взаємовідносинами обвинуваченого з потерпілим³.

Доктрина радянського кримінального права, зважаючи на те, що хуліганство ст. 70 КК УРСР (аналогічно в КК інших радянських республік) було віднесено до інших злочинів проти порядку управління, розглядала цей злочин як дії, що порушують соціалістичний правопорядок, в яких проявляється явна неповага до суспільства. Головною конструк-

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 156–157.

² Там само, с. 115.

³ Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий / под. ред. И. Т. Голекова, А. А. Трайнина, В. М. Меньшагина, З. В. Вышинской. – 2-е изд. – М. : Юрид. изд. НКЮ СССР, 1944. – С. 109.

тивною ознакою злочину було місце його вчинення: підприємства, установи, організації та громадські місця. Формами хуліганських дій визнавалися такі: виказування нецензурних і брутальних слів, відкрите відправлення природних потреб, приставання до громадян на вулиці і в громадських місцях, зривання афіш і плакатів, вчинення дебошу в клубах, кінотеатрах, умисне забруднення місць відпочинку громадян тощо. Таке об'єднання ознак адміністративного правопорушення і ознак кримінального діяння розширювало сферу визначення осіб, які їх вчинювали, злочинцями, що породжувало негативні наслідки¹.

ВУЦВК Постановою від 08.06.1927 р. затвердив другий КК УРСР, в якому хуліганство (ст. 70) було віднесено до злочинів проти порядку управління (Глава II). Статтею 70 КК було встановлено відповідальність: частиною першою – «За хуліганські дії на підприємствах, в установах та людних місцях – тюремне ув'язнення строком на один рік, якщо ці дії за своїм характером не тягнуть за собою більш тяжкого покарання.

Ч. 2 за ті самі дії, якщо вони ускладнені буйством або бешкетом, або вчинені повторно, або вперто не припинялися, незважаючи на попередження органів, які охороняють громадський порядок, або за своїм змістом відзначалися винятковим цинізмом та зухвальством, або вчинені групою осіб, або щодо неповнолітніх та жінок, – позбавлення волі на строк до п'яти років.

Ч. 3 за ті самі дії, якщо вони поєднані з убивством, зґвалтуванням, тяжкими ушкодженнями на тілі або з підпалом, – позбавлення волі на строк до десяти років (В редакції Указу Президії ВР УРСР від 16 листопада 1940 р.)»².

Вважаємо, що саме в цей час було започатковано захист однією кримінально-правовою нормою двох об'єктів – громадського порядку та авторитету органів влади.

Радянська влада, забезпечуючи захист державних інтересів, відійшла від захисту інтересів окремих громадян, вбачаючи в хуліганських проявах діяння, що завдає шкоду, в першу чергу, державі. Хоча в юридичній літературі того часу панувала точка зору про те, що вирішальна роль у боротьбі з хуліганством належить громадськості³.

¹ Берлянд К. І. Кримінально-правова протидія хуліганству в Україні: історичний довід / К. І. Берлянд // Право і суспільство. – 2012. – № 4. – С. 161.

² Кримінальний кодекс України : в редакції 08 червня 1927 р. – Юридичне Видавництво Наркомюсту У.Р.С.Р. – Х., 1927. – С. 28.

³ Труфанов В. В. Некоторые вопросы уголовной ответственности за хулиганство (по материалам практики судов Воронежской области) / В. В. Труфанов // Ученые записки. Выпуск VII. Вопросы уголовного права. – М., 1959. – С. 126.

В той же час законодавець, посилюючи відповідальність за хуліганство, надавав цьому злочину особливу суспільну небезпеку, що проявлялася у грубому порушенні громадського порядку. Радянська наука кримінального права під цим розуміла заподіяння суттєвої шкоди громадському порядку, тобто державним, суспільним або особистим інтересам, що проявилось у формі злісного порушення норм соціалістичної моралі¹.

Підтвердженням такого підходу є таке. Частиною другою Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10 серпня 1940 р. «Про кримінальну відповідальність за дрібні крадіжки на виробництві і за хуліганство» зазначалося: порушення громадського порядку мало місце тоді, коли хуліганські дії вчинено на підприємствах, в установах і в громадських місцях. Вони каралися тюремним ув'язненням строком на 1 рік, якщо ці дії за своїм характером не тягли за собою по закону більш тяжкого покарання².

У постанові Пленуму ВС СРСР від 11 липня 1947р. по одній із кримінальних справ зазначалося: «Хуліганство являє собою дії, сутність яких проявляється в порушенні громадського порядку, поєднаного з явною неповагою до суспільства»³.

У післявоєнний період виникли фактори, що сприяли зростанню випадків хуліганства. У першу чергу це було пов'язано з поверненням додому військових, психологічно налаштованих за роки війни на руйнування. До того ж особливе значення мало зростання обсягів виробництва й продажу спиртних напоїв, що мало місце після війни⁴.

Тому спостерігалось збільшення «дрібного» хуліганства. На протидію цьому негативному процесу було спрямовано Указ Президії ВР СРСР «Про відповідальність за дрібне хуліганство» від 19 грудня 1956 р.⁵

Як і раніше, поряд із нормою про хуліганство, існувала відповіда-

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 36. Мишунин П. Г. Очерки по истории советского уголовного права / П. Г. Мишунин // 1917–1918 гг. – М. : Госюриздат, 1954. – С. 199.

² Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганство : історичний нарис / О. А. Івахненко // Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2014. – № 4. – С. 348.

³ Судебная практика Верховного Суда СССР 1947 г. – М., 1948. – Вып. 6. – С. 9.

⁴ Егоров В. С. Уголовная ответственность за хуліганство : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Егоров Владимир Сергеевич. – М., 2000. – С. 23.

⁵ Хронологическое собрание законов, указов Президиума Верховного Совета и постановлений Правительства РСФСР : в 7-ми т. – М. : Юрид. лит., 1958–1959. – Т. 5. : 1954 – 1956 гг. – 1959. – С. 674.

льність за масові заворушення та, фактично, за групове порушення громадського порядку, що породжувало досить істотні труднощі, пов'язані з їх застосуванням. Подібність даних злочинів була настільки великою, що органи попереднього розслідування та суди різних інстанцій інколи досить непослідовно й суперечливо кваліфікували ті самі діяння¹.

У КК УРСР від 28 грудня 1960 р. норму (ст. 206), яка встановлювала відповідальність за хуліганство, було передбачено у Главі X «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я». Ст. 206 КК УРСР 1960 р. передбачала відповідальність за такі дії:

Хуліганство, тобто дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, – карається позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк.

Злісне хуліганство, тобто ті самі дії, пов'язані з опором представнику влади або представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, або за своїм змістом відзначаються виключним цинізмом або зухвалістю, або вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, або особливо небезпечним рецидивістом, – карається позбавленням волі на строк до п'яти років»².

При цьому, історично важливим є те, що хуліганство почалося на законодавчому рівні розумітися як не тільки окремих злочин, але й одночасно як мотив (п. «б» ст. 93 КК УРСР 1960 р. «Умисне вбивство з хуліганських спонукань»). Тобто хуліганство мало спрямованість посягання не тільки на громадський порядок, але й на життя особи.

У ст. 206 КК РРФСР поняття «хуліганство» визначалося як «умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26.07.1966 р. «Про посилення відповідальності за хуліганство»³ до ст. 206 КК УРСР було внесено доповнення. Так, за ч. 1 ст. 206 КК кримінальна відповідальність наставала також і в разі вчинення повторно протягом року дрібного хуліганства. Таким чином, відбулося об'єднання юридичних ознак кримінально-правового характеру з ознаками адміністративно-правовими.

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 73.

² Кримінальний кодекс УРСР : затверджений Законом від 28.12.1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

³ Указ Президиума Верховного Совета СССР от 26 июля 1966 г. «Об усилении ответственности за хулиганство» // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1966. – № 21. – Ст. 369.

Дослідження нормативних актів, юридичної літератури показує, що законодавство про юридичну відповідальність за хуліганство і надалі змінювалося. Так, до ст. 206 КК УРСР 1960 р. Указами Президії Верховної Ради УРСР від 17.08.1966, № 2368-07 від 12.12.1969, № 1848-09 від 23.03.1997, № 4571-10 від 12.01.1983; Законом України № 41/95-ВР від 08.02.1995 року вносилися зміни і доповнення¹.

Все це не зовсім позитивно впливало на правозастосовну діяльність правоохоронних органів судів, оскільки динамізм законодавства превалював над практикою його застосування.

Разом з тим українські криміналісти обґрунтовано доводили, що хуліганство, яке спрямоване проти громадського порядку, насамперед, грубо порушує спокій громадян, завдає шкоду честі, гідності і недоторканності особи, пов'язане з публічною образою, нанесенням побоїв, пошкодженням або знищенням чужого майна, перешкоджанням нормальній роботі підприємств, установ та організацій. Основою цих дій є психофізичне насильство, яке є домінуючим при вчиненні кваліфікованих видів хуліганства². На нашу думку, саме ці обставини і слід враховувати при визначенні юридичної природи хуліганства.

Після припинення існування СРСР законодавці пострадянських країн суттєво змінили опис юридичних ознак кримінально караного хуліганства в бік фактичної декриміналізації – звичайне хуліганство стало адміністративним правопорушенням, а просте кримінально каране як раніше кваліфіковані його види.

Після набуття Україною незалежності реформування кримінального законодавства не припинялося. Така ситуація була природною для розвитку вітчизняного закону про кримінальну відповідальність та обумовленою рядом недоліків КК УРСР 1960 р.³

Судова практика і статистика показують, що кримінально каране хуліганство є поширеним умисним злочином, який має свою специфічну юридичну природу, яка характеризується високим рівнем аморальності, зневажливо-нахабним ставленням до основ громадського співжиття соціуму, зухвалістю та цинізмом, глумливим приниженням честі і

---

¹ Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Налуцишин. – К., 2008. – С. 15.

² Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів : Глібоко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001. – С. 244–245.

³ Тацій В. Я. Новий Кримінальний кодекс України в контексті сучасної кримінально-правової думки / В. Я. Тацій, В. В. Сташис, Ю. В. Баулін // Антологія Української юридичної думки. – Т. 10. – К. : Юридична книга, 2005. – С. 591.

гідності невизначеного кола осіб (динаміка до поширення при зменшенні застосування ст. 296 КК України). При цьому зміст поняття аморальності необхідно визначати у тому числі з урахуванням вимог ч. 11 ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р.¹, згідно з яким суспільна мораль розуміється як система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

Сьогодні, відповідно до ст. 296 КК України, хуліганство належить до злочинів проти громадського порядку та моральності, які виділено в окрему однорідну групу і увійшли до Розділу XII Особливої частини КК України. Звідси випливає, що ці злочини заподіюють або ставлять під загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам у сфері громадському порядку та моральності.

Так, 07.03.2002 р. Законом України № 3075-III санкцією частини 1 ст. 296 КК суттєво посилено покарання. Слід зазначити, що і в цьому випадку нормативне визначення юридичних ознак хуліганства, як основного його складу (ч. 1), так і кваліфікуючих ознак (ч.ч. 2, 3, 4), мають певні особливості в порівнянні з ознаками хуліганства за КК УРСР 1960 р., КК УРСР 1927 та 1922 рр. [41, с. 237, 247]. Так, саме поняття хуліганства за ст. 296 КК України зазнало певних змін у порівнянні з поняттям хуліганства за ч. 1 ст. 206 КК 1960 р. Ст. 296 КК України значно звужує поняття кримінально караного хуліганства як основного складу злочину. Дії, що становили просте кримінально каране хуліганство за ч. 1 ст. 206 КК 1960 р. декриміналізовано. Кваліфікуючі ознаки злісного хуліганства (ч. 2 ст. 206 КК 1960 р.) – винятковий цинізм або особлива зухвалість є тепер у ч. 1 ст. 296 КК України 2001 р. як основні конструктивні ознаки простого хуліганства².

Протягом свого історико-правового розвитку відповідальність за хуліганство, як кримінально каране діяння, залишалось поширеним суспільно небезпечним злочином. Особам, які вчиняли це діяння, притаманні безкультурність і аморальність, зверхність і зневага як до будь-якої особи, так і до традицій, звичаїв, норм моралі і прав, що породжували агресивність, насильство і жорстокість хулігана. Норми, якими

---

¹ Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.

² Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство : методичні рекомендації / М. М. Єфімов, Є. І. Макаренко, І. І. Статіва, А. І. Терещенко, Д. С. Чуріков. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 10.

встановлювалася відповідальність за хуліганство у зазначені періоди, містили в собі ознаки як адміністративного правопорушення, так і кримінально караного діяння¹.

У зв'язку із викладеним, слід повністю погодитися із твердженням С.С. Яценка стосовно того, що багато в чому від законодавця залежить визначення сфери суспільних відносин, що складають зміст громадського порядку як соціально-правової категорії, які ставляться під охорону норм права, зокрема кримінального. Це виражається у встановленні кола діянь, за які встановлюються санкції за посягання на громадський порядок. Звичайно, при цьому характер організації функціонування, сутнісна характеристика суспільних відносин у різнотипних соціально-економічних формаціях різна, так само як і класова направленість права, покликано охороняти існуючі суспільні відносини².

Отже, дослідження генези кримінально-правової охорони громадського порядку показало, що такий найпоширеніший злочин, як хуліганство, остаточно формалізовано в межах КК на початку ХХ століття, у час активної боротьби із будь-якими спробами вияву зародків незгоди із нав'язуванням способу життя та навіть мислення. Такий стан речей однозначно свідчить про те, що відповідальність за хуліганство є рудиментом радянської правової спадщини, проте який набув статусу необхідної законодавчої перепони до забезпечення прийнятних у суспільстві відносин між людьми.

Щодо сучасного стану кримінально-правової охорони громадського порядку, в першу чергу від порушення його хуліганськими проявами, слід зазначити таке.

Вже згадана робота В.В. Налуцишина 2008 р., в якій досліджено переважно кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 296 КК України, є фактично першою в Україні з 2001 р. У ній автор обґрунтував висновок про те, що конструктивні (конститутивні) ознаки кримінально караного хуліганства «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм» є різновидами фізичного або психічного насильства, та юридично визначеними ознаками механізму цього посягання, в силу чого їх слід визнавати способами вчинення цього злочину. Порівняно з існуючими в науці кримінального права підходами до кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак юридичних складів хуліганства зробив

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 12.

² Яценко С. Життя. Наука. Правотворчість / уклад. : С. Д. Шапченко, І. С. Яценко. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 39.

висновок про їх певний архаїзм, правову некоректність та неповноту. Запропонував замість існуючих кваліфікуючих обставин, які не повністю відображають зміст цих ознак хуліганства, передбачити такі кваліфікуючі ознаки: «вчинення хуліганства повторно»; «з погрозою застосування зброї чи предметів, які використовувалися як зброя»; «групою осіб»; «групою осіб за попередньою змовою»; «організованою групою»; «опір громадянам, які припиняли хуліганські дії, поєднаний із заподіянням умисного легкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження». Довів неадекватність видів та розмірів покарань, передбачених санкціями частин 1–4 ст. 296 КК України, характеру та ступеня суспільної небезпечності цього злочину, що дає можливість судам необґрунтовано застосовувати ст. 75 КК України. Навів аргументи на користь «ціннісної» концепції об'єкта злочину, розробленої окремими вченими України – на його думку, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 296 КК України, слід визнавати «громадський спокій» як складову громадського порядку. Вважає, що особа, яка досягла 14-річного віку, вчиняючи кримінально каране хуліганство, усвідомлює суспільну небезпечність своїх активних дій цинічного та зухвалого характеру, ситуацію, в якій перебуває та втілює мотивоутворюючі спонукування до потерпілих або невизначеного кола осіб, завдаючи їм моральну, фізичну або матеріальну шкоду, діючи як з прямим, так і *непрямим умислом* (курсив наш. – В.Ш. та О.Г.)¹.

Вважаємо, що окремі позиції дослідження В.В. Налуцишина є досить дискусійними.

Так, особливу зухвалість можна вважати способом вчинення хуліганства як різновиду фізичного насильства та, може, й психічного, проте винятковий цинізм не може бути видом психічного насильства. ПВС України у п. 5 постанови «Про судову практику у справах про хуліганство»² вказав, що за ознакою особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалося, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побиттів або заподіянням тілесних ушкоджень, знуцанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи органі-

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 3–4.

² Збірник нормативно-правових актів Верховного Суду України (у кримінальних справах) : інформ.-довідкове видання / автори-упоряд. Алфьоров С. М., Людвік В. Д., Примаченко В. Ф., Терещенко А. І., Шаблистий В. В. ; за заг. ред. В. В. Шаблистоного. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 191.

зації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла.

Хуліганством, яке супроводжувалося винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знуцанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані, та ін.¹

Вважаємо, що навряд чи такі прояви виняткового цинізму можна визнавати психічними насильством. Звичайно, знуцання над хворим може завдати його психічному здоров'ю певної шкоди, проте це однозначно не є, наприклад, погрозами застосування фізичного насильства.

Також необґрунтованою є пропозиція у ч. 3 ст. 296 КК України залишити відповідальність за опір громадянам, які припиняли хуліганські дії, поєднаний із заподіянням умисного легкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження.

По-перше, відмежування такого злочину від суміжних буде розглянуто нами далі. По-друге, згадана постанова ПВС у п. 8 містить вказівку на те, що як опір у значенні ч. 3 ст. 296 КК України слід розуміти активну протидію особи, котра вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку. Такий опір охоплюється ч. 3 ст. 296 КК України як кваліфікуюча ознака передбаченого нею злочину, а тому не потребує додаткової кваліфікації за чч. 2 і 3 ст. 342 КК України. Якщо ж опір було вчинено після припинення хуліганських дій – як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. ст. 296 і 342 КК України².

Отже, виключення з числа потерпілих осіб, наділених владними повноваженнями, може лише погіршити кримінально-правову протидію найпоширенішим порушенням громадського порядку. Також непотрібним виглядає перевантаження ст. 296 КК України вказівкою на види тілесних ушкоджень, оскільки вона є в інших нормативно-правових актах.

---

¹ Яценко С. Життя. Наука. Правотворчість / уклад. : С. Д. Шапченко, І. С. Яценко. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 194.

² Збірник нормативно-правових актів Верховного Суду України (у кримінальних справах) : інформ.-довідкове видання / автори-упоряд. Алфьоров С. М., Людвік В. Д., Примаченко В. Ф., Терещенко А. І., Шаблистий В. В. ; за заг. ред. В. В. Шаблистого. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 193.

Л.О. Кузнєцова у 2011 р. основну увагу зосередила на вивченні зарубіжного досвіду протидії хуліганству. У своїй дисертації вона визначила:

1) основні етапи розвитку норм про відповідальність за хуліганство, згідно з такими авторськими критеріями: за періодами розвитку вітчизняного законодавства; за об'єктом посягання; залежно від змістовного розуміння хуліганства в різні історичні часи;

2) певні тенденції за кримінальним законодавством республік колишнього СРСР щодо регламентації хуліганства: деталізація поняття «хуліганство»; визначення нових конкретних форм хуліганства; подальша диференціація кримінальної відповідальності за хуліганські дії; зниження віку за хуліганство та вандалізм, особливо у кваліфікованому складі хуліганства;

3) обов'язкові ознаки об'єктивної сторони хуліганських дій за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн та виділила такі типові форми злочинної поведінки: 1) вандалізм (знищення та пошкодження майна); 2) насильство над особою; 3) непристойна поведінка; 4) інше будь-яке порушення спокою;

4) неврахування мотиву як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складу хуліганських дій у кримінально-правових нормах окремих зарубіжних КК є перспективним для майбутнього вдосконалення кримінального законодавства України;

5) теоретичні положення, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони хуліганства є обстановка вчинення злочину (публічно);

6) підходи до визначення прямого умислу видом умисної форми вини суб'єктивної сторони хуліганства;

7) положення про те, що громадський порядок є родовим об'єктом хуліганських дій, а основним безпосереднім об'єктом хуліганських дій є громадський спокій, що є складовою частиною громадського порядку;

8) пропозиції щодо передбачення відповідальності за дрібне хуліганство в окремому Кодексі України про кримінальні проступки та ін.¹

Однозначного схвалення потребує вказівка на той факт, що саме в радянську добу відбулося зниження віку кримінальної відповідальності за хуліганство до 14-ти років, що за своєю суттю було нинішнім адміністративним правопорушенням у ст. 173 КУпАП. Саме таке рішення радянського законодавця свідчить про спроби влади вирішити гострі соці-

---

¹ Кузнєцова Л. О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Л. О. Кузнєцова. – К., 2011. – С. 3–4.

ально-економічні проблеми виключно засобами кримінальної репресії. Про помилковість українського законодавця у 2001 році щодо встановлення за усі види хуліганства кримінальної відповідальності з 14-ти років нами буде вказано під час вивчення суб'єкта хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує службові обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Разом з тим видається передчасним твердження про перспективність у майбутньому не враховувати мотив як обов'язкову ознаку, що характеризує суб'єктивну сторону хуліганства. Вважаємо, що сучасний стан кримінально-правового творення та правозастосування характеризується тим, що відсутність мотиву явної неповаги до суспільства свідчить про відсутність у діях особи складу злочину, передбаченого ст. 296 КК України. Тобто виключення мотиву призведе до повної декриміналізації хуліганства.

О.А. Івахненко у 2015 р. дослідив відповідальність за хуліганські діяння у статтях Особливої частини КК України. Зокрема, автор довів сутність хуліганських діянь як складного, багатовимірного явища реальної дійсності, що виражається у різноманітних діяннях, ознаки яких передбачено кількома статтями КК України й кодексів інших країн, які у своїй сукупності утворюють певний кримінально-правовий інститут, котрий складається з норм, що встановлюють відповідальність за: 1) хуліганство (порушення громадського порядку) як таке; 2) злочини, які є хуліганськими за своєю суттю, але передбачені іншими статтями КК; 3) злочини, вчинені з хуліганських мотивів, ознаки яких передбачені або на рівні альтернативної ознаки основного складу злочину, або на рівні кваліфікуючої ознаки певного складу злочину, або в якості обставини, що обтяжує покарання. Здійснив класифікацію хуліганських діянь як злочинів, що мають місце у реальній дійсності, та як складів злочинів, що передбачають відповідальність за хуліганські діяння, і запропонував виокремити родовий склад хуліганських злочинів, який має наскрізний характер та охоплює склади злочинів, які містять ознаки діянь, що грубо порушують громадський порядок і (або) вчиняються з хуліганських мотивів, а також діянь, що вчиняються хоча і з інших мотивів, але з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку. Навів додаткові аргументи щодо взаємодії та взаємообумовленості об'єктивної та суб'єктивної сторони хуліганських діянь і щодо універсального об'єктивно-суб'єктивного характеру такої їх властивості як

прояв явної неповаги до суспільства¹.

Разом з тим О.А. Івахненко у своїй роботі обмежив правову базу дослідження тільки чинними кримінальними кодексами пострадянських держав. Поряд з цим, розроблена класифікація хуліганських злочинів за чинним КК України однозначно свідчить про соціальний запит на кримінально-правову охорону громадського порядку та громадського спокою як його частини.

Звичайно, слід окремо приділити увагу докторській дисертації В.В. Кузнецова 2013 р., де досліджено кримінально-правову охорону громадського порядку та моральності. У ній вчений зазначає, що не завжди адекватно можна визначити реальний рівень злочинів, що вчинені проти громадського порядку та моральності (51,2 % з усіх опитаних ним громадян упевнені, що кількість цих злочинів, навпаки, щороку збільшується). Це пояснюється певною латентністю зазначених посягань, яка визначається за такими чинниками: складнощі, що виникають під час відмежування таких злочинів від схожих адміністративних правопорушень та інших суміжних злочинів, прогалинами в застосуванні матеріального та процесуального права (виявлено у 5,3 % від усіх вивчених судових рішень), відсутність реальних потерпілих від злочинів. Неврахування історичних традицій українського нормотворення у цій сфері та зарубіжного досвіду протидії таким злочинам також призводить до не завжди правильної ідентифікації відповідних негативних суспільних явищ².

Автор запропонував положення щодо відмови від визначення родовим об'єктом окремих злочинів (ст. 293–296 КК України) громадського порядку та нову назву Розділу IX Особливої частини КК України: «Злочини проти громадської безпеки та громадського спокою»; вважає необхідною декриміналізацію ст. 296 КК України [46, с. 5–7].

Набагато більше коло проблем описано В.В. Кузнецовим у монографії 2012 р., у якій автор веде мову в тому числі про те, що передбачення відповідальності за дрібне хуліганство як кримінального проступку потребує узгодження з відповідною ст. 296 КК України. Тому регламентація відповідальності за дрібне хуліганство має визначатися залежно від вирішення майбутніх перспектив законодавчого закріплення

---

¹ Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. А. Івахненко. – Х., 2015. – С. 3–4.

² Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Кузнецов. – К., 2013. – С. 1.

ст. 296 КК України. З одного боку, у декриміналізації хуліганства запропоновано залишити наслідки як ознаку кримінального проступку; з іншого – залишення такого складу злочину є ключовим моментом для кримінально караного хуліганства через наявність наслідку – порушення громадського спокою. Таке посягання пропонується визнати не злочином, а кримінальним проступком в обох варіантах проектів кодексів¹.

На нашу думку, кримінальним проступком має стати нинішня ст. 173 КУпАП, а у якості кваліфікованого його виду – ч. 1 ст. 296 КК України. Всі інші види хуліганства в межах ст. 296 КК України поки що доцільно залишити злочином. Аргументи на користь такої контрпропозиції стосовно декриміналізації хуліганства нами вже наведено.

У контексті розглядуваного питання важко оминати Міжнародний симпозіум у м. Львові 2014 р. під назвою «Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні»², учасники якого обговорювали:

- об'єктивні суперечності між сталістю закону та швидкою зміною суспільних відносин у державі, формалізовані нормотворчі механізми держави не здатні швидко та адекватно реагувати на суспільно значимі зміни у соціально-економічній сфері держави;

- наявність у кримінальному законодавстві великої кількості так званих оціночних понять, довільне трактування яких аж ніяк не сприяє забезпеченню єдності застосування положень КК України;

- некомпетентність окремих представників судової гілки влади та працівників правоохоронних органів тощо.

В.О. Навроцький підвів підсумки симпозіуму та зазначив, що українське кримінальне законодавство виявилось цілком неадекватним щодо викликів, які виникли у зв'язку із подіями 2013–2014 рр. Відсутність інформації про те, як реагують на ці виклики правоохоронні органи України, небажання аргументувати рішення, які все ж епізодично та спорадично приймаються, вказує на їх непідготовленість до подій (що і не дивно) та нездатність дати відповідь на питання, що вже турбують усе суспільство та актуальність яких наростатиме з кожним днем. Тому чи не єдиним способом якось вирішити важливі не лише суто юридичні, але й гострі суспільні проблеми, пов'язані із кримінально-правовою

---

¹ Кузнєцов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія / Кузнєцов В. В. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – С. 681.

² Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні : матеріали Міжнародного симпозіуму (24–25 жовтня 2014 року, м. Львів). – К., 2014. – 196 с.

оцінкою дій, що вчиняються в ході АТО, є відкрита дискусія та обґрунтування нехай і нетрадиційних рішень¹.

Цікавим, науково та практично значущим є дослідження протидії футбольному хуліганству, проведеному І.М. Копотуну та М.М. Рудиком, оскільки вони розробили проект закону України «Про заходи безпеки під час проведення змагань серед професіональних футбольних клубів». У монографії також досліджено положення чинного законодавства, правозастосовної практики та відповідних кримінологічних концепцій вітчизняних та зарубіжних вчених, розроблено наукові положення, що в сукупності спрямовані на розв'язання важливого науково-прикладного завдання – запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні. Констатовано, що початок ХХІ століття позначився сплеском активності молодіжних рухів. Соціально-економічні й політичні перетворення в країні, процеси інтеграції у глобалізоване світове співтовариство призвели до зламу колишніх моральних цінностей, норм і традицій².

Отже, дослідження витоків та сучасного стану кримінально-правової охорони громадського порядку в Україні на прикладі хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, показало, що подібні кримінально-правові заборони та їх порушення прямо залежать від соціально-економічної ситуації в державі у певний період розвитку.

Хуліганство спочатку було засобом розправи та залякування членів суспільства, проте зараз стало необхідною умовою забезпечення громадського порядку та громадського спокою як його частини. Більш того, практика застосування ч. 3 ст. 296 КК України (без врахування спеціального рецидиву) є певним показником стану поваги громадян України до осіб, наділених владними повноваженнями під час виконання ними своїх обов'язків – на сьогодні він є кризовим, про що будемо вести мову далі.

---

¹ Навроцький В. О. АТО під прицілом КК / В. О. Навроцький // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні : матеріали Міжнародного симпозіуму (24–25 жовтня 2014 року, м. Львів). – К., 2014. – С. 127.

² Копотун І. М. Правові та організаційні основи запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні : монографія / І. М. Копотун, М. М. Рудик ; за заг. ред. І. М. Копотуна. – Дніпро : Середняк Т. К., 2016 – С. 1, 191–205, 206.

1.2. Підстави та принципи криміналізації хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії

Кримінально-правова політика, як і будь-яка соціальна діяльність, здійснюється за допомогою специфічних методів, які дозволяють оптимально вирішувати завдання, що стоять перед цим видом внутрішньої політики країни. Методи здійснення кримінально-правової політики у своїй сукупності можуть бути диференційовані на основні та приватні. До основних методів належать криміналізація і декриміналізація та пеналізація і депеналізація. Приватні методи впливають з основних, деталізують їх, вирішують відповідні завдання без застосування основних методів, перебуваючи при цьому у їх «руслі». Вони застосовуються індивідуально на рівні окремої особи і вирішують завдання декриміналізації або депеналізації, не змінюючи фундаментальних оцінок тієї чи іншої криміналізованої поведінки. Так, до приватних методів можуть бути віднесені окремі інститути кримінального права – інститут обмеження сфери дії кримінального закону, інститут звільнення від кримінальної відповідальності, інститут звільнення від відбування покарання та ін. При цьому базовими, фундаментальними залишаються основні методи кримінально-правової політики. Провідне місце серед них займають криміналізація і декриміналізація, оскільки саме вони визначають обсяг злочинного, можливість застосування покарання, застосування приватних методів¹.

Ресурсів для здійснення кримінального переслідування потребуватиме боротьба з будь-якими злочинами. Коли в державі немає ресурсів, вона не може ефективно протидіяти негативним явищам незалежно від ступеня їх суспільної небезпечності, тобто здійснювати політику боротьби зі злочинністю в цілому. Під час криміналізації нових суспільно небезпечних діянь слід з'ясовувати, яких саме додаткових ресурсів й у якому обсязі потребуватиме втілення в життя нової кримінально-правової заборони. Водночас для визначення соціальної обумовленості наявної норми це не має принципового значення. За умови відсутності процесуальних ресурсів не можна казати про таку обставину соціальної обумовленості як можливість боротьби із суспільно небезпечним діянням за допомогою кримінально-правових засобів. Взаємозалежність на-

---

¹ Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці / П. Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 19–20.

ведених обставин убачається такою: спочатку слід визначитися з тим, можливо чи неможливо боротися з діянням за допомогою кримінально-правових засобів? І лише потім з'ясовувати, чи є на таку боротьбу ресурси? У разі негативної відповіді на перше поставлене питання, актуальність відповіді на друге втрачається. При цьому перша названа обставина передбачає можливість доказування діяння, а друга – орієнтує на наявність певного державного апарату, установ, фахівців, відповідних норм кримінального процесуального законодавства. Для охоронних кримінально-правових норм наявність ресурсів щодо здійснення кримінального переслідування має обов'язкове значення, для заохочувальних норм та норм-дефініцій наявність ресурсів для їх реалізації окремого значення не має, а для регулятивних норм – відіграє факультативне значення¹.

Вважаємо, що навряд чи більш вдало можна охарактеризувати значення дослідження соціальної обумовленості як кримінального законодавства в цілому, так і його окремих частин, ніж це зробили П. Л. Фріс та О. О. Пащенко. Ці та деякі інші вчені вже впродовж багатьох років збагачують науку кримінального права своїми публікаціями.

Саме тому простежимо наскільки кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є соціально обумовленим, відповідає основним принципам та підставам криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Одразу зауважимо, що уся теорія соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність прив'язана до такої категорії кримінального права та законодавства як суспільна небезпека. На сьогодні є альтернативні точки зору (В. М. Трубников, М. І. Хавронюк, П. Л. Фріс, В. В. Шаблистий та ін.).

Зокрема, В. В. Шаблистий дослідив генезу законодавчого закріплення суспільної небезпеки (небезпечності) як однієї з основоположних категорій сучасного кримінального права, в результаті чого запропонував її виключити як із поняття злочину, так і з усього законодавства про кримінальну відповідальність, запропонувавши як альтернативу безпеку

---

¹ Пащенко О. О. Наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування як обставина соціальної обумовленості кримінально-правових норм / О. О. Пащенко // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. – 2016. – № 2. – С. 137–138.

людини, суспільства, держави та людства¹.

Наявність у КК України 2001 року суспільної небезпеки (небезпечності) злочину, діяння, посягання, наслідку, особи злочинця, психічно хворого, способу вчинення злочину є, скоріше, даниною традиціям, які не є безспірними, а дискусію про їх оновлення можна вважати відкритою або розпочатою. Про це свідчить той факт, що у перші роки побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрожувало не людині, а радянському ладові, тобто державі, вважалося суспільно небезпечним та злочинним. Вважаємо, що саме звідси бере початок застосування кримінального закону за аналогією. Про небезпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів ХІХ ст. Саме тому ознака суспільної небезпеки злочину не може мати місце в державі, в якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю².

В. М. Трубников ще більш категоричніший. Він вважає, що ні за яких умов і обставин у поняття злочину не можна включати таку ознаку як суспільна небезпека – це рудимент комуністичної ідеології радянського періоду, коли не людина, а держава, суспільство, «засіки Батьківщини» були головними і найважливішими атрибутами доктрини кримінального права. Злочин – це передбачене КК України шкідливе (небезпечне) для інтересів людей (особистості людини і громадянина) винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину³.

Отже, будемо вести мову про суспільну небезпеку злочинів, проте з оглядкою на те, що вона вже не є таким безапеляційним стрижнем сучасного кримінального права.

Взагалі під криміналізацією у кримінальному праві розуміють законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними, встановлення за них кримінальної відповідальності⁴.

Д. О. Балобанова, дослідивши теорію криміналізації на рівні кандидатської дисертації, криміналізацію визначила як процес виявлення

---

¹ Шаблистий В. В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право» / В. В. Шаблистий. – Х. : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – С. 5.

² Шаблистий В. В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві України в епоху постмодерну / В. В. Шаблистий // Вісник Криминологічної асоціації України. – 2015. – № 3 (11). – С. 123.

³ Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / В. М. Трубников, Я. О. Лантінов, О. М. Храмцов та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. В. М. Трубникова. – Х. : Вид-во ХНУ, 2012. – С. 69.

⁴ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2009. – С. 158.

суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних¹.

Поняття «криміналізація» може мати різне визначення. Наприклад, як більш загальне визначення, яке містить все, що пов'язано з усім комплексом таких дій, або тільки як складова частина процесів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації. До цього можна додати, що таке вузьке значення не повинне зменшувати роль цього процесу, бо практично в усіх випадках саме криміналізація і є тим спусковим «гачком», який і запускає потім усі інші процеси. Вже багато років ми постійно наголошуємо, що зі стародавніх часів фахівці вважали кримінальне право «ultima ratio», тобто «останнім засобом», який має у своєму арсеналі будь-яка цивілізована країна для подолання найбільш суспільно небезпечних діянь. Таке визначення не зменшує ролі кримінального права в державному будівництві та надає йому так званого веденого характеру. Навпаки, його «жорсткі» можливості в разі їх розумного використання можуть зробити дуже багато для подолання негативних явищ, а в разі нерозумного застосування можуть мати наслідки, які дуже часто потім взагалі неможливо виправити².

Ми погоджуємося з тезою про те, що суспільна безпека – необхідна, але зовсім не єдина (і у будь-якому випадку недостатня) підстава криміналізації³.

Під підставами криміналізації розуміють суттєву і раптову зміну соціальної, економічної чи політичної обстановки в результаті виняткових подій чи такий розвиток суспільства, який визначає особливу небезпеку деяких дій, з якими до цього можна було миритися⁴. Тобто він виділяє дві узагальнені підстави криміналізації:

- 1) раптова і суттєва зміна обстановки;
- 2) розвиток суспільства.

Ці підстави, відповідно, виступають підставами для декриміналізації діянь, які втратили особливу небезпеку внаслідок зміни обстановки

---

¹ Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право» / Д. О. Балобанова. – Одеса, 2007. – С. 11.

² Стрельцов Є. Л. Деякі роздуми про правову сутність та соціальні завдання кримінального права / Є. Л. Стрельцов // Право України. – 2010. – № 9. – С. 105.

³ Злобин Г. А. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права : собрание науч. трудов. – М. : ИГиП АН СССР, 1978. – С. 105.

⁴ Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. / В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – С. 249.

чи розвитку суспільства.

Криміналізація того чи іншого діяння має бути обумовлена певними факторами. Ці фактори називають передумовами (підставами) визнання діяння кримінально протиправним. В основу криміналізації, як правило, покладено результати кримінологічних досліджень щодо динаміки та поширеності певного діяння, які обґрунтовують необхідність його кримінально-правової заборони. Поширеність діяння, достатня для його криміналізації, може бути тим меншою, чим вищою є його об'єктивна шкідливість. За наявності зазначених приводів єдиною підставою криміналізації діянь є відповідний ступінь і характер їхньої суспільної небезпеки. Причому суспільна небезпека не є раз і назавжди усталеним поняттям, її переоцінка здійснюється постійно під впливом певних негативних чи позитивних факторів (істотних обставин), які об'єктивно обумовлюють необхідність криміналізації того чи іншого діяння. Вказані фактори можуть бути негативним наслідком науково-технічного прогресу, екологічних, демографічних змін, соціальних реформ тощо¹.

У рамках виявлення соціальної обумовленості кримінально-правової заборони (криміналізації) підлягають визначенню соціальне і морально-політичне обґрунтування відповідальності; розробка критеріїв віднесення суспільно небезпечних діянь до кола злочинних; класифікація суспільно небезпечних посягань і т. ін.², що й підлягає виявленню щодо хуліганства, а саме пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує службові обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Поняття «підстави криміналізації» означає процеси, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони певних цінностей, що відбуваються в житті суспільства.

Принципи криміналізації Г. А. Злобін та С. Г. Келіна розуміють як найбільш абстрактний та загальний рівень наукового забезпечення й обґрунтування кримінальної нормотворчості, тобто відправні позиції, облік яких необхідний при кожній зміні чинного кримінального законодавства. На основі аналізу стійких і типових зв'язків кримінального

---

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2009. – С. 148.

² Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / П. Л. Фріс. – К., 2005. – С. 27.

права з різними сферами соціальної реальності розробляються принципи криміналізації – науково обґрунтовані й такі, що застосовуються свідомо, правила і критерії оцінки допустимості і доцільності кримінально-правової новели, ті, що встановлюють і змінюють відповідальність за конкретний вид суспільно небезпечних діянь. По суті, принципи криміналізації – це система правил і критеріїв установа кримінальної відповідальності. Таким чином, необхідно розглянути дві групи чинників, що впливають на криміналізацію:

- 1) підстави кримінально-правової заборони, що є об'єктивними передумовами її встановлення;
- 2) принципи криміналізації, що належать до законодавчої техніки¹.

У науці кримінального права цілком обґрунтовано особлива увага надається питанню про підстави криміналізації і суспільно небезпечних діянь. Існує певна сукупність різноманітних підстав, що лежать в основі процесу криміналізації і які обов'язково повинні враховуватися законодавцем. На сьогодні можна, очевидно, стверджувати про вироблення певного більш чи менш єдиного підходу до їх розуміння. Підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь можна звести до трьох груп.

До першої групи входять такі підстави:

- 1) ступінь суспільної небезпеки діяння;
- 2) відносна поширеність діянь і їх типовість;
- 3) динаміка діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують;
- 4) можливість впливу на них кримінально-правовими засобами при відсутності можливості успішної боротьби менш репресивними засобами;
- 5) можливості системи кримінальної юстиції².

Враховуючи той факт, що ми повністю згодні із В. М. Трубниковим, М. І. Хавронюком, П. Л. Фрісом та В. В. Шаблистим стосовно категорії «суспільна небезпека» у кримінальному праві, то і така підстава як «ступінь суспільної небезпеки діяння» нами детально розкриватися не буде.

По-перше, якщо взяти до уваги виключно нормативну позицію, то різниця між злочинами та іншими правопорушеннями полягає лише в

---

¹ Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. / В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – С. 31-32.

² Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація : монографія / А. А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2004. – С. 63.

передбаченості в КК України та інших нормативно-правових актах.

По-друге, однозначним є те, що грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується винятковим цинізмом та/або особливою зухвалістю, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, несе в собі небезпеку для людини, суспільства та держави, а тому відповідає вказаній підставі криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Стосовно поширеності діянь та їх динаміки з урахуванням причин і умов, що їх породжують, як підстав криміналізації зазначимо таке.

Згідно з даними МВС України, протягом 2011 р. порушено 8128 кримінальних справ за ст. 296 КК України, протягом 2012 р. – 7159. Згідно з даними Генеральної прокуратури України, протягом 2013 р. відкрито 6258 кримінальних проваджень, з яких вручено повідомлення про підозру 3106 особам; протягом 2014 р. – 4859, з яких вручено повідомлення про підозру 2023 особам; протягом 2015 р. – 4070, з яких вручено повідомлення про підозру 1724 особам, протягом 11-ти місяців 2016 р. – 3938, з яких вручено повідомлення про підозру 1401 особам.

Відповідно до даних ДСА України, протягом 2011–2015 рр., першого півріччя 2016 р. за вчинення хуліганства засуджено 15192 особи (у розрізі років: 2011 – 4309, 2012 – 4085, 2013 – 2913, 2014 – 1983, 2015 – 1348, 6 місяців 2016 – 557). За вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 (без урахування раніше засуджених осіб за вчинення хуліганства) за цей же період засуджено 1190 осіб (у розрізі років: 2011 – 353, 2012 – 303, 2013 – 237, 2014 – 151, 2015 – 95, 6 місяців 2016 – 51).

Враховуючи сучасні соціально-економічні умови існування українського суспільства, можна із впевненістю констатувати той факт, що хуліганство поширюється, а практика застосування норм про відповідальність за нього зменшується. Це можна пояснити виключно суб'єктивними проблемами правозастосування, оскільки кожного дня через ЗМІ або особисто можемо спостерігати різні хуліганські діяння, що показують явну динаміку до зростання.

Можливість впливу на поведінку хуліганів кримінально-правовими засобами при відсутності можливості успішної боротьби менш репресивними засобами дійсно має місце, особливо з урахуванням подій останніх років в Україні. Постійне тиражування у ЗМІ культу насильства та жорстокості, вільний продаж дешевого безакцизного алкоголю призводять до різних конфліктних ситуацій, намагання припинити які сторонніми особами, в тому числі наділеними владними повнова-

женнями, призводить лише до переключення потоку агресії на того, хто зробив зауваження. У зв'язку із цим на даному етапі розвитку українського суспільства, на жаль, застосування заходів кримінальної репресії до хуліганів є вимушеним та виправданим заходом.

Можливості системи кримінальної юстиції як підстава криміналізації, як показало наше дослідження, є більш ніж достатніми, проте не повною мірою реалізуються через різні виключно суб'єктивні причини, про які мова йтиме далі. Зараз лише наголосимо, що найчастіше потерпілими від хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є працівники поліції (міліції), ставлення до яких навіть не громадськості, а представників прокуратури та суду, супроводжується насадженням постійного відчуття безправності та меншовартості, що дуже часто призводить до остаточної кваліфікації посягання на їх життя та здоров'я як злісного невиконання вимог, тобто адміністративного правопорушення.

Другу групу факторів криміналізації суспільно небезпечних діянь складають соціально-економічні підстави, до яких належать:

- 1) відсутність можливих побічних явищ кримінально-правової заборони;
- 2) наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правового впливу;
- 3) матеріальна і моральна шкода, що заподіюється діяннями [65, с. 64].

Перш за все, крізь призму цієї групи факторів, криміналізації підлягають лише ті діяння, які спричиняють або можуть спричинити достатньо серйозну шкоду суспільним відносинам, або які мають своїм наслідком створення стану реальної можливості заподіяння такої шкоди. Таким чином, оцінка характеру і обсягу шкоди, яка може бути заподіяна вчиненням суспільно небезпечного діяння, є обов'язковою в процесі встановлення кримінально-правової заборони. До розрахунків при цьому приймається цінність об'єкта кримінально-правової охорони, вид і розмір шкоди¹.

Вважаємо, що соціально-економічні підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь тісно пов'язані із першою групою, під час розгляду яких зміст другої групи вже розкрито.

---

¹ Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація : монографія / А. А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2004. – С. 65.

Третя група:

- 1) визначений рівень суспільної правосвідомості;
- 2) суспільної психології;
- 3) історичні традиції¹.

Історичні традиції як підставу криміналізації нами розкрито під час вивчення історико-правового розвитку правових норм про відповідальність як за хуліганство в цілому, так розглядуваного його виду. Лише наголосимо, що не усі рудименти радянської правової спадщини є неприйнятними для сучасної вітчизняної системи права – хуліганство, як засіб політичної розправи в СРСР з інакомислячими, стало правовим засобом впливу на осіб, які ніде не працюють та не навчаються, хоча є працездатними.

Суспільна психологія та визначений рівень суспільної правосвідомості на сьогодні є такими, що, наприклад, блокування транспортних комутацій, окремі випадки групового порушення громадського порядку суспільством визнаються як соціально позитивна поведінка, як засіб впливу на владу задля прийняття ними законних управлінських рішень. У зв'язку із цим застосування насильства до працівників Національної поліції та військовослужбовців Національної гвардії України, які охороняють громадський порядок під час таких акцій громадянської непокорі, також іноді сприймається суспільством як норма. Така ситуація є недопустимою та загрозливою.

Мабуть, вірним є твердження про те, що пряме, очевидне нехтування свободами громадян не єдина причина недосконалості, дефектності правової системи країни. Важливим моментом невиконання права (в тому числі і так званих основоположних прав людини) є традиція вибірковості правосвідомості, зафіксована радянськими дослідниками ще в 1974 році. При наведенні узагальнених показників солідарності громадян СРСР до кримінального законодавства в порівнянні із законодавством кримінально-процесуальним було встановлено, що показники солідарності з кримінальним правом у десять разів вище. Іншими словами, масова свідомість розцінювала репресивний аспект права в якості важливішого, ніж гарантійного.

І сьогодні законслухняні громадяни України, як і в СРСР, легше уявляють себе потерпілими, ніж обвинуваченими. Саме в цьому криється причина правового нігілізму багатьох наших співгромадян, негативного ставлення до права обвинуваченого на кваліфікований захист, до презумпції невинуватості. Серйозною причиною дефектності правоза-

---

¹ Та само, с. 66–67.

стосування у сфері прав людини в Україні є і така посттоталітарна традиція, як використання нижнього рівня приписів-положень і рекомендацій відомчого правового акта. Не міжнародних зобов'язань держави Україна, не чітких положень Конституції, і навіть не вимог закону¹.

Отже, для віднесення законодавцем певних діянь до числа злочинних вирішальне значення має їх суспільна небезпечність, тобто небезпека щодо існуючої в даному суспільстві системи суспільних відносин. Суспільна небезпечність діянь є об'єктивною категорією. Вона притаманна усім злочинам, вчиненим у певних умовах місця, часу, обставин, характеру їх вчинення. Небезпеку для суспільства становлять не тільки злочини. Адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові правопорушення також спричиняють шкоду інтересам держави, окремих фізичних та юридичних осіб і тому несуть суспільну небезпечність. Небезпечність для суспільства певною мірою представляють і порушення моральних норм. Відмінність усіх вказаних видів правопорушень від злочинів полягає в різному ступені суспільної небезпечності. Це означає, що злочини завдають суспільству більшу шкоду, являють більшу загрозу і є більш нетерпимими, ніж інші правопорушення. Межа між злочинним і незлочинним є якісною, проте це саме той випадок, коли кількість переходить у якість².

Таким чином, ступінь суспільної небезпечності є тією межею, яка слугує критерієм для визнання суспільно небезпечних діянь злочинними, визначається спричиненням такої соціальної шкоди суспільним відносинам, яка порушує нормальні умови існування даної системи суспільних відносин. Ступінь суспільної небезпечності діяння, яка потребує його заборони під страхом кримінального покарання, залежить від таких умов:

1) від об'єкта посягання – суспільних відносин, що є цінними і бажаними для суспільства, а щодо ч. 3 ст. 296 КК України – громадський спокій, також здоров'я людини, її честь та гідність, авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян;

2) від інтенсивності посягання, яка визначається способом вчинення діяння; наслідками, які наступили або поставлені під загрозу настання в результаті вчинення діяння; обставинами часу і місця вчинення

---

¹ Глузман С. Ф. О праве и правах человека / С. Ф. Глузман [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://racurs.ua/1414-gluzman-o-prave>.

² Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація : монографія / А. А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2004. – С. 67.

діяння; знаряддями його вчинення;

3) від соціального статусу, віку, осіб, які їх вчинили, або від повторності вчинення особами певних діянь, опору;

4) від ступеня вини особи¹.

Що стосується хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, то такі дії відповідають даній підставі, адже вони посягають на громадський спокій, честь, гідність, а інколи і на життя та здоров'я потерпілих.

Якщо брати до уваги критерій динаміки кількості випадків хуліганства, в тому числі і пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, з урахуванням причин та умов, що їх породжують, то даному явищу сприяв соціально-економічний занепад країни після розпаду СРСР, що фактично відкрило двері цій проблемі та сприяло її впровадженню в українське суспільство. Боротьба з цим злочином не втратила, а набула ще більшого актуального значення в наші дні, коли правовий нігілізм, свавілля, цинізм не лише стосовно один одного, а й щодо усього того, що відбувається навкруги, стали невід'ємними супутниками нашого життя.

З урахуванням вищезазначених підстав стає зрозумілим, що держава повинна здійснювати вплив на дані відносини саме за допомогою кримінально-правових заходів.

Зрозуміло, що криміналізація хуліганства за ч. 3 ст. 296 КК принесла набагато більше позитивних наслідків, ніж негативних, захистивши права і свободи громадян, що закріплені в Конституції України та інших нормативно-правових актах.

Що стосується принципів криміналізації, то у кримінально-правовій науці вони є найбільш абстрактним і загальним рівнем забезпечення і обґрунтування кримінальної нормотворчості урахування яких необхідне при будь-якій зміні системи чинного кримінального законодавства. Розрізняють дві групи принципів криміналізації:

1) принципи, що відбивають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності, або соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації, тобто принципи, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її допустимість

---

¹ Там само, с. 65.

з точки зору основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості і стану суспільної думки;

2) принципи, що визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права, тобто системно-правові принципи криміналізації¹.

Отже, принципи криміналізації тісно пов'язані з підставами. Більше того, вони перебувають у тісному взаємозв'язку – окремо взята підстава не може виступати єдиною необхідною умовою криміналізації того чи іншого суспільно небезпечного діяння без прив'язки до відповідних її принципів і навпаки².

Отже, пропозиції окремих авторів щодо виключення з кваліфікованого складу хуліганства опору представникові влади або представникові громадськості, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку, з чинного КК не можуть бути підтримані. Обґрунтування цього твердження наведено у наступних розділах монографії.

Проаналізувавши підстави і принципи криміналізації хуліганства, відповідальність за яке передбачено у ч. 3 ст. 296 КК України, ми дійшли висновку, що більшості з них вона відповідає, а тому криміналізація зазначеного діяння була не тільки правильною, але і необхідною. Враховуючи наведені обставини, а також той факт, що хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, порушує велику кількість передбачених Конституцією прав та свобод громадян України, криміналізація цього явища є своєчасним, закономірним та соціально обумовленим кроком.

Підстави для криміналізації хуліганства за ч. 3 ст. 296 КК України у законодавця дійсно були. Це явище має достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності, явно не випадковий та не одноразовий характер і є настільки суттєвим порушенням прав людини та суспільної моралі, що не може бути допустимим у демократичному суспільстві. У нашій країні об'єктивно існують чинники, що сприяють вчиненню хуліганства, в тому числі за ч. 3 ст. 296 КК України, котрі неможливо усу-

---

¹ Асейкін Р. В. Підстави та принципи криміналізації посягання на об'єкти культурної спадщини України / Р. В. Асейкін // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Т. 24 (63). – 2011. – № 1. – С. 227.

² Алфьоров С. М. Кримінальна відповідальність за погрози застосування фізичного насильства : монографія / С. М. Алфьоров, В. В. Шаблистий. – Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л.П., 2011. – С. 38–39.

нути без застосування кримінальної відповідальності. Враховуючи наведені обставини, а також той факт, що хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, порушує велику кількість передбачених Конституцією прав та свобод громадян України, ми вважаємо, що криміналізація цього явища є своєчасним, закономірним та соціально обумовленим кроком.

Більш того, ґрунтовний аналіз підстав та принципів криміналізації хуліганства вже детально здійснено іншими авторами, а тому ми зосередили увагу на тих із них, що стосуються хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, з позиції сучасних реалій розвитку суспільства.

Отже, на підставі дослідження генези та соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, ми встановили, що не усі рудименти радянської правової спадщини є неприйнятними для сучасної вітчизняної системи права та законодавства.

Формалізованої відповідальності за порушення громадського порядку ні у Руській Правді, ні у Литовських статутах, ні в інших пам'ятках права до XVII ст. передбачено не було. «Зародження» норми про хуліганство можна знайти у Соборному Уложенні 1649 р. У 1918 р. відомим декретом «Про революційні трибунали» встановлено відповідальність за хуліганство, яке потім стало частиною радянського кримінального законодавства. У 1926 р. вперше виокремлено такий вид кримінально караного хуліганства, що пов'язаний із nereагуванням на попередження органів, які охороняють громадський порядок.

17.08.1966 р. Указом Президії Української РСР ст. 190 (нині – ст. 345 КК України) доповнено опором та насильством щодо особи, яка бере участь у запобіганні та присіканні злочинів і порушень громадського порядку, а до ст. 206 (нині – ст. 296 КК України) КК України 1960 р. внесено зміни та доповнення щодо кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняють хуліганські дії.

Дослідивши відповідність введення на законодавчому рівні окре-

мої кримінально-правової заборони підставам та принципам криміналізації, розробленим наукою кримінального права, ми спробували довести, що необхідність виокремлення хуліганства, пов'язаного із опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, у самостійний склад злочину зумовлено наявністю таких підстав:

1) значний ступінь суспільної небезпеки цього діяння через посягання як мінімум на два об'єкти злочину;

2) динаміка цих діянь щодо зменшення в рази кількості засуджених осіб при фактичному значно вищому рівні таких злочинів;

3) необхідність кримінально-правової охорони забезпечення конституційного положення про забезпечення громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам;

4) наявність причин та умов вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

Існує поширеність хуліганства та такого його виду як пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, в усіх регіонах і населених пунктах України, наявні тенденції до подальшого розповсюдження цього явища при неефективному застосуванні судами та правоохоронними органами ст. 296 КК України (зменшення в рази кількості засуджених осіб).

Соціально-економічні, політичні чинники розвитку українського суспільства та неоднозначність правозастосовної практики зумовлюють активізацію наукових пошуків щодо вдосконалення правового забезпечення поваги до осіб, які наділені владними повноваженнями під час виконання ними службових обов'язків.

Розділ 2

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ АБО ПРЕДСТАВНИКОВІ ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОBOB'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ, ЧИ ІНШИМ ГРОМАДЛЯНАМ, ЯКІ ПРИПИНЯЛИ ХУЛІГАНСЬКІ ДІЇ

2.1. Об'єкт та потерпілий від хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який ви- конує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим грома- дянам, які припиняли хуліганські дії

Вчення про об'єкт злочину є однією з найважливіших проблем у науці кримінального права, оскільки від з'ясування сутності об'єкта злочину та визначення його поняття залежить правильне розв'язання багатьох питань кримінально-правового регулювання. Виступаючи системоутворюючим елементом складу злочину, об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину та встановити його суспільно небезпечні наслідки. Крім того, як справедливо зазначають науковці, об'єкт злочину надає можливість виробити підстави й критерії вибору об'єктів кримінально-правової охорони і засобів їх захисту, а також оптимальні правила побудови законодавства про кримінальну відповідальність та кваліфікації злочинів¹.

У ч. 1 ст. 2 КК України закріплено половинчасте положення науки кримінального права про те, що єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. Половинчасте тому, що є вказівка на склад злочину без розкриття його змісту, що породжує іноді навіть діаметрально протилежні точки зору з цього приводу. Аксиоматичним є те, що склад злочину утворюють чотири елементи:

- 1) об'єкт злочину;
- 2) об'єктивна сторона злочину;
- 3) суб'єкт злочину;
- 4) суб'єктивна сторона злочину.

---

¹ Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія / В. Я. Тацій. – Х. : Право, 2016. – С. 5.

Враховуючи логіку дослідження від загального до конкретного, почнемо з об'єкта злочину.

Питання про визначення об'єкта хуліганства, на наш погляд, залишається не вирішеним і дискусійним. Адже саме об'єкт дає змогу визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань¹.

Відсутність законодавчого закріплення поняття складу злочину та його елементів, крім суб'єкта злочину, змушує кожного дослідника звертатися до короткої характеристики теоретичних положень з тим, щоби точно описати ознаки досліджуваного злочину. У нашому випадку для розкриття змісту об'єкта хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, потрібно висловити обґрунтовану точку зору щодо приєднання до певної концепції об'єкта злочину. Вироблення власного підходу явно виходить за межі нашого дослідження.

Оптимальним, на нашу думку, є така класифікація точок зору вчених щодо об'єкта злочину, здійснена В.К. Грищуком:

1) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В. Я. Тацій, М. Й. Коржанський, М. І. Бажанов, А. В. Савченко, Б. О. Кирись, В. О. Навроцький, Н. О. Гуторова, Ю. Л. Шевцов та ін.);

2) об'єкт злочину – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П. С. Матишевський, Є. В. Фесенко, С. Б. Гавриш);

3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу і т.д. (Г. П. Новосьолов);

4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (І. Я. Козаченко, З. А. Незнамова);

5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значимі цінності, інтереси, блага (А. В. Пашковська, А. В. Наумов);

6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленими приписам правових норм, а також соціальні блага (Г. В. Чеботарьова);

7) об'єкт злочину подвійний – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а усі інші об'єкти перебувають в середині цієї оболонки

---

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2015. – С. 110.

(В. М. Трубніков);

8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О. М. Костенко, П. П. Андрушко, А. В. Ландіна)¹.

Вважаємо слушною точку зору тих вчених, які зазначають, що об'єкт злочину потрібно розуміти у вузькому (суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода або створена загроза її заподіяння) і широкому значенні (елемент складу злочину, що охоплює суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода або створена загроза її заподіяння (обов'язкова ознака), а також включає в себе потерпілого від злочину та предмет злочину (факультативні ознаки)). Не потрібно заперечувати права на існування будь-якої концепції об'єкта злочину. Очевидно не існує (і, мабуть, не може існувати) універсальної теорії (концепції об'єкта злочину). Тому власну позицію не слід розглядати як «істину останньої інстанції». Треба з повагою ставитися до юридичної наукової спадщини – дореволюційної, радянської, а також до поглядів сучасних юристів².

У якості обґрунтування використання нами концепції об'єкта злочину як суспільних відносин використаємо твердження В. В. Шаблисто-го стосовно того, що проблеми об'єкта злочину та його структури мають суперечливий та дотепер дискусійний характер, оскільки саме визнання об'єкта злочину суспільними відносинами може стати причиною виникнення дискусії, яка допоможе зняти проблемність визначення безпосередніх об'єктів будь-яких злочинів. Більше того, суспільні відносини як об'єкт злочинів розглядаються у своїй більшості в межах загальної частини кримінально-правової науки, оскільки більшість авторів, будучи прихильниками зазначеної концепції, досліджують окрему норму Особливої частини кримінального закону та вказують на конкретні або блага, або цінності, або на права та свободи, або сфери життєдіяльності людей, на які посягає злочин³.

В. С. Ковальський зазначає, що об'єкт злочину можна встановлювати в загальному плані, а можна і більш детально. Тобто:

— загалом визначити, чи підлягають певні соціальні блага, цінності кримінально-правовій охороні, тобто визначити, чи можуть

---

¹ Гришук В. К. Кримінальне право України : Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В. К. Гришук. – К. : Ін Юре, 2006. – С. 165.

² Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лацук. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – С. 15, 56.

³ Шаблистий В. В. Проблеми кримінально-правової охорони суспільних відносин / В. В. Шаблистий // Вісник Харківського нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – № 934. – Серія «Право». – Вип. 8. – 2010. – С. 126.

вони виступати об'єктом якогось злочину і чи певний злочин їх порушив;

– уточнити, на яку групу соціальних благ, цінностей вчинено посягання;

– визначити, який конкретно об'єкт порушується внаслідок вчинення певного злочину і чи мало місце його порушення при вчиненні даного злочину. Об'єкти, які виділяються таким чином, прийнято називати загальним, родовим та безпосереднім. При цьому загальний об'єкт – це вся сукупність суспільних відносин (правовідносин, інтересів, цінностей благ тощо), які порушуються злочинами, на які врешті-решт посягає будь-який злочин; об'єкт є спільним для усіх злочинів і кожного злочину. Тому загальний об'єкт однаковий у будь-якому злочині. Родовий об'єкт становить собою групу подібних за своїми родовими ознаками суспільних відносин (правовідносин, інтересів, цінностей, благ тощо), на які посягають злочини певного виду. Зазвичай це злочини, передбачені одним розділом чи главою Особливої частини КК. Під безпосереднім об'єктом злочину розуміють окремі суспільні відносини (правовідносини, інтереси, цінності, блага тощо), які порушуються тим чи іншим злочином і задля охорони яких існує певна стаття особливої частини КК. З цього випливає, що безпосередній об'єкт будь-якого злочину відрізняється від безпосередніх об'єктів інших злочинів – немає злочинів, безпосередні об'єкти яких повністю збігаються¹.

У науці кримінального права найбільш поширеною є триступенева класифікація об'єктів «за вертикаллю». На її підставі об'єкт поділяють на: загальний, родовий та безпосередній. Така класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого». Загальним тут є уся сукупність охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин (загальний об'єкт); особливим – окремі однорідні за своїми властивостями групи суспільних відносин, охоронювані певною сукупністю кримінально-правових норм (родовий об'єкт); окремим – конкретні суспільні відносини, охоронювані конкретними кримінально-правовими нормами від конкретних злочинних посягань (безпосередній об'єкт). Така класифікація дає можливість визначити об'єкти кримінально-правової охорони на різних рівнях їх узагальнення².

---

¹ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 162–163.

² Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія / В. Я. Тацій. – Х. : Право, 2016. – С. 114.

Отже, подібна класифікація із визначенням змісту її об'єктів є загальноприйнятою в науці кримінального права, а тому коментувати чи не погоджуватися із нею є просто зайвим з точки зору визначення об'єкта досліджуваного злочину.

З'являються й альтернативні точки зору з цього приводу. Одне із правил усякого поділу понять полягає в тому, що члени поділу повинні виключати один одного. Проте поділ об'єктів злочину по вертикалі якраз і орієнтує на те, що один об'єкт (безпосередній) є частиною видового, видовий – частиною родового, а родовий – частиною загального. Оскільки таке співвідношення вступає у явне протиріччя з правилами поділу, то вже один цей факт ставить під сумнів наукову спроможність того, що іменують класифікацією об'єктів злочину по вертикалі¹.

Подібне твердження може мати певне значення для розвитку та вдосконалення науки кримінального права, проте для практики застосування кримінально-правових норм воно видається непотрібним, оскільки Особливі частини КК практично усіх країн пострадянського простору побудовані за принципом родового об'єкта злочину, тобто класифікація об'єктів злочину по вертикалі має як наукове, так і прикладне значення.

В науці кримінального права найпоширенішою є точка зору щодо визнання безпосереднім об'єктом хуліганства громадського порядку у вигляді суспільних відносин, які забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, моральність, нормальний відпочинок і дотримання правил поведінки в суспільному житті та побуті².

З таким визначенням нам важко погодитися, оскільки увесь цей перелік складових частин громадського порядку як безпосереднього об'єкта хуліганства можна об'єднати громадськими спокоєм як частиною громадського порядку.

Злочинів, які б не порушували хоча б якийсь один об'єкт, не існує. Тому порушення принаймні одного безпосереднього об'єкта обов'язково має місце при вчиненні будь-якого злочину. Дещо іншою є ситуація при вчиненні багатооб'єктних злочинів: один об'єкт є основ-

---

¹ Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс. – В 10-ти т. – Т. VI: Объект преступления. Объективная сторона преступления / под ред. д.ю.н., проф. Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2016. – С. 91–98.

² Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посібник / Литвинов О. М., Житний О. О., Клемпарський М. М. та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. – Х., ХНУВС, 2016. – С. 264.

ним – головним, визначальним для встановлення суспільної небезпечності посягання, а інший додатковим, який порушується постільки, постільки порушується основний об'єкт. Подібна класифікація отримала назву «по горизонталі» та включає в себе на рівні безпосередньо об'єкта злочину основний обов'язковий об'єкт та додатковий об'єкт, який, у свою чергу, поділяється на додатковий обов'язковий та додатковий необов'язковий¹.

У теорії кримінального права широке визнання одержала також класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «по горизонталі». Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяються основний (головний) та додатковий об'єкти. Необхідність у такій класифікації виникає тоді, коли один і той самий злочин одночасно заподіює шкоду декільком суспільним відносинам².

При визначенні безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК, потрібно керуватися тим, що він є багатооб'єктним, а тому шкода, яка заподіюється чи може бути спричинена тому, хто намагається припинити хуліганство, свідчить про те, що поряд із громадським спокоєм обов'язково порушується здоров'я честь або гідність потерпілого та авторитет органів державної влади чи організації, яку представляє потерпілий.

Для правильного застосування ч. 3 ст. 296 КК України треба зрозуміти, що ж охоплюється поняттям «громадський порядок», оскільки законодавець не дав чіткого визначення цього поняття, а вчені визначають його по-різному, виходячи з власного розуміння його змісту. Разом з тим вітчизняними вченими раніше це питання вже вивчено, а тому його розкриття полягатиме у наведенні найновіших точок зору з цього приводу.

Підтвердженням цьому є точка зору О. А. Івахненка стосовно того, що особливістю хуліганських злочинів є їх багатооб'єктність, але при цьому слід розрізняти об'єкти хуліганських злочинів як явищ реальної дійсності та ознаки об'єктів у відповідних складах злочинів, на що вже

---

¹ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 169–170.

² Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія / В. Я. Тацій. – Х. : Право, 2016. – С. 116–117.

зверталася увага у публікаціях автора¹. У реальній дійсності при вчиненні такого злочину винувата особа одночасно посягає на усі об'єкти, які охоплюються межами її дії, і для себе не поділяє об'єкти на основний та додаткові. Такий поділ можливий лише на підставі ознак відповідних складів злочинів. Також у реальній дійсності винувата особа може посягати лише на безпосередній об'єкт або декілька таких і не має на увазі ніякого «родового» чи «загального» об'єкта. Тобто слід погодитися із існуючою в науці думкою, що класифікація об'єктів «по вертикалі» і «по горизонталі» стосується не категорії «злочин», а категорії «склад злочину»².

Щодо ч. 3 ст. 296 КК України, на нашу думку, здоров'я особи, авторитет органів державної влади є додатковим обов'язковим об'єктом такого посягання.

М. Й. Коржанський писав, що громадський порядок не може бути об'єктом одного злочину. Громадський порядок – це порядок, що існує у даному суспільстві, тобто вся система його визначальних суспільних відносин. Громадський порядок включає правопорядок у цілому, охоплюючи і громадську безпеку, і громадський спокій, і здоров'я населення, й інтереси особи та інші суспільні блага, що охороняються кримінальним законом, яким вважати громадський порядок безпосереднім або навіть родовим об'єктом одного злочину немає підстав. Хуліганство посягає на громадський спокій, на громадську моральність, гідність громадян. С. С. Яценко писав, що об'єктом хуліганства є громадський порядок у тій його частині, яка забезпечує спокійні умови суспільно корисної діяльності, побуту та відпочинку людей (*громадський спокій – курсив наш. – В.Ш. та О.А.*), об'єктом особливо злісного хуліганства є також здоров'я людини, яке зазнає шкоди чи ставиться в небезпеку заподіяння³.

Ми в цілому позитивно ставимося до такого визначення об'єкта злочину і вважаємо, що така позиція переважної більшості вчених, які

---

¹ Івахненко О. А. Кримінально-правова сутність хуліганських діянь / О. А. Івахненко // Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матер. пост. діюч. наук.-прак. сем. (м. Харків, 29 трав. 2015 р.). – Х. : Право, 2015. – Вип. 6. – С. 313–316; Івахненко О. А. Хуліганські діяння: загальне поняття та об'єкти злочинів / О. А. Івахненко // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 1. – С. 261–265.

² Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів : монографія / О. А. Івахненко ; за заг. ред. В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2016. – С. 110.

³ Тараненко М. М. Об'єкт масових заворушень / М. М. Тараненко // Вісник Нац. технічного ун-ту України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 1. – С. 170.

досліджували хуліганство, заслуговує на розуміння і підтримку, особливо в тій частині, в якій йдеться про певну поведінку та суспільно-громадський стан суб'єктів відносин.

Зважаючи на викладене є підстави зазначити, що складовими безпосереднього об'єкта хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є честь і гідність потерпілої особи, її спокій та безпека, що визначають сутнісну ознаку громадського спокою. Саме громадський спокій і визнається нами тією соціальною цінністю, якій в результаті хуліганського вчинку завдається шкода. Ми підтримуємо думку В. В. Налуцишина, який прийшов до висновку, що завдання шкоди публічному інтересу і визначає поняття громадського спокою¹.

Більш того, І. М. Копотун зазначає, що у сучасних правових доктринах і чинному законодавстві не склалося єдиного підходу до визначення поняття «громадський порядок», що спричиняє значні труднощі у правозастосуванні. Відсутність загальноприйнятого розуміння об'єкта охорони призводить до неадекватності у сфері законодавчого забезпечення протидії посяганням на громадський порядок (зокрема, законодавство про кримінальну відповідальність й адміністративне законодавство по-різному визначають об'єктивні ознаки відповідних деліктів). Громадський порядок у широкому розумінні слід розуміти як усю систему суспільних відносин, що склалися в даному суспільстві та підтримують режим життєдіяльності держави, забезпечують недоторканність життя, здоров'я, честі та гідності громадян, власності, умов, що забезпечують нормальну діяльність підприємств, установ та організацій, службових осіб і громадян. Громадський порядок у політико-правовому розумінні – це режим, який встановлюється у державі, забезпечується й охороняється нею шляхом надання своїм громадянам широкого спектра прав і покладання обов'язків на державні органи щодо забезпечення встановлених прав з метою всебічного задоволення інтересів громадян і суспільства, підтримки стабільності та спокою.

Громадський порядок у вузькому розумінні визначається як морально-правовий стан суспільства, при якому компетентні органи виконавчої влади шляхом поліцейського нагляду забезпечують безпеку і правомірну поведінку громадян у громадських місцях, безперешкодну

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Налуцишин. – К., 2008. – С. 7.

реалізацію ними своїх конституційних прав і свобод. На підставі узагальнення наведених підходів пропонуємо таке визначення громадського порядку – це система суспільних відносин, урегульованих нормами права й іншими соціальними нормами (мораль, звичаї, традиції), що забезпечують спокій населення, повагу до суспільної моралі, честі й гідності громадян, а також нормальне функціонування інститутів суспільства й держави¹.

Стан наукової розробленості проблеми потерпілого у кримінальному праві характеризується наявністю монографічних досліджень Т. І. Присяжнюк, М. В. Сенаторова, колективного дослідження під керівництвом Ю. В. Бауліна та В. І. Борисова і роботи А. А. Музики та Є. В. Лащука, хоча в останній основну увагу приділено предмету злочину; С. Є. Абламський на основі КПК України 2012 року дослідив питання захисту прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. Інші вчені лише фрагментарно звертали свою увагу як на потерпілого від злочину в цілому, так і на потерпілого від окремих злочинів, оскільки він є самостійною ознакою об'єкта злочину. Також варто пам'ятати про кримінологічні дослідження жертв злочинів, проведені В. О. Туляковим. Разом із тим лише представник науки кримінального процесу у 2015 році констатував дуже неприємний факт – вказані вчені не досліджували потерпілого з точки зору закріплення у КК України положень про відшкодування завданої злочином шкоди, про визнання потерпілого суб'єктом кримінально-правових відносин, що мало б стати подальшою відправною точкою перебудови не лише кримінального, але й кримінального процесуального законодавства².

Згідно зі ст. 55 КПК України, потерпілим визнається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Тобто КПК України (ст. 55) уточнено коло осіб, які можуть бути потерпілими. До них відносять не лише фізичних, але і юридичних осіб. Це слід вважати позитивним підходом, оскільки в подальшому ми можемо розглянути на теоретичному рівні проблемні питання, що стосуються більш повного розкриття ознак потерпілого від хуліганства.

---

¹ Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Копотун. – К., 2008. – С. 14–15.

² Шаблистий В. В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Володимир Вікторович Шаблистий. – Х. : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – С. 80–81.

В. В. Налуцишин вважає, що потерпілими від хуліганства можуть бути представники влади, представники громадськості або громадяни, які припиняли хуліганські дії. Ними можуть бути юридичні особи будь-якої форми власності, об'єднання громадян, суспільство і держава¹.

На нашу думку, дуже проблематичним може стати для правозастосовника доведення факту заподіяння шкоди хуліганським діям колективному потерпілому, а тим більше суспільству чи державі. Усі досліджені нами матеріали судової практики містять фактичні дані про конкретну людину чи групу людей, спокій яких було грубо порушено поряд із посяганням на їх здоров'я.

Відповідно до ч. 3 ст. 296 КК України, до особливої групи осіб, які можуть бути потерпілим від хуліганства, слід віднести представників влади, представників громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи інших громадян, які припиняли хуліганські дії².

Як правильно зазначають П. П. Андрушко та А. А. Стрижевська, представники влади – це публічні особи, наділені владними повноваженнями, які діють у сфері публічно-правових відносин, що утворюються при реалізації ними функціональних обов'язків і прав, визначених чинним законодавством (правового статусу). До їх числа належать представники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості³.

Як показує судова практика, суди, враховуючи наявність цієї кваліфікуючої ознаки, кваліфікують дії винних осіб не лише за ч. 3 ст. 296 КК України, коли вчинені дії утворюють ідеальну сукупність, а – за сукупністю злочинів, керуючись власним розумінням поняття «представник влади» (ст. 342 КК України), «представник правоохоронного органу» (ст.ст. 342, 345 КК України), «представник громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку» (ст. 296 КК України),

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Налуцишин. – К., 2008. – С. 11.

² Галемін О. А. Потерпілий від злочину, передбаченого частиною 3 статті 296 Кримінального кодексу України / О. А. Галемін // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 3 (11). – С. 190.

³ Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посіб. / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 209.

«член громадського формування з охорони громадського порядку» (ст.ст. 342, 348 КК України), «громадянин, який виконує громадський обов'язок» (ст. 350 КК України).

На нашу думку, слід детальніше розглянути визначення даних понять, щоб зрозуміти хто може бути потерпілим від даного виду злочину.

Представники влади – це працівники державних органів і установ, які мають право в межах своєї компетенції висувати вимоги, які є обов'язковими для виконання фізичними і юридичними особами незалежно від їх приналежності або підлеглості (представники органів місцевого самоврядування, судді, народні засідателі тощо)¹.

Під виконанням службових обов'язків слід розуміти різні правозастосовні або правоохоронні дії, наприклад, здійснення різних перевірок (пожежної безпеки, фінансової дисципліни тощо), підтримка порядку під час демонстрацій, мітингів, зборів, масових заходів, під час ліквідації наслідків стихійного лиха, припинення порушень громадського порядку, затримання злочинця тощо².

Правоохоронні органи – органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Відповідно, працівниками правоохоронних органів є співробітники органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митних органів, органів охорони державних кордонів, державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, рибнагляду, державної лісової охорони, інших органів, що здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції (ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»)³.

Представниками громадськості, які охороняють громадський порядок, є особи, які виконують доручення з охорони громадського порядку: позаштатні працівники міліції (поліції), члени будинкових комітетів, особи, які охороняють порядок під час мітингів, зборів, демон-

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. Є. Л. Стрельцова. – 7-ме вид., перероб. та доп. – Х. : Одиссей, 2011. – С. 352.

² Галемін О. А. Потерпілий від злочину, передбаченого частиною 3 статті 296 Кримінального кодексу України / О. А. Галемін // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 3 (11). – С. 192.

³ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. –1994. – № 11. – Ст. 50 (із змінами та доп.).

страцій.

Слушною є точка зору авторів, що члени громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовці можуть визнаватися потерпілими від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, за умови, що опір був вчинений під час виконання ними обов'язків з охорони громадського порядку. Про те, що потерпілий знаходився при виконанні службових обов'язків або обов'язків з охорони громадського порядку, можуть свідчити наявність форменого одягу, нагрудного знака, нарукавної пов'язки, значка, жетона, факт пред'явлення службового посвідчення тощо¹.

Вважаємо, що таке правило поширюється і на хуліганство, пов'язане із опором представникам влади або громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку.

Військовослужбовці – це особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці строкової та надстрокової служб, військової служби за контрактом Збройних Сил України, Прикордонних військ України, військ Цивільної оборони тощо.

Виконання таких обов'язків має місце не тільки у випадках, коли представник влади, працівник правоохоронного органу, представник громадськості чи інші громадяни, які припиняли хуліганські дії, але й у випадках, коли вони у вільний від роботи час або чергування із своєї ініціативи або на прохання громадян застосовують відповідні заходи.

Не можуть визнаватися потерпілими від розглядуваного злочину технічні працівники митних органів, які не здійснюють митну справу, експерти і спеціалісти, яких залучають для проведення експертиз товарів, інших предметів, та інші особи, які не мають відношення до безпосереднього здійснення митної справи.

Засади участі громадян в охороні громадського порядку і державного кордону визначено Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»².

Цей нормативно-правовий акт визначає, що вказані формування створюються і діють у взаємодії з правоохоронними органами, Прикордонними військами України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Координацію діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону здійс-

---

¹ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – С. 320.

² Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338 (із змінами та доп.).

нюють, відповідно, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Ці формування використовуються лише для виконання завдань, визначених законом. Формування створюються на добровільних засадах за місцем роботи, навчання або проживання громадян. До цієї категорії потерпілих належать члени зведених загонів громадських формувань, спеціалізованих загонів (груп) сприяння міліції (поліції) та ДПС, асоціацій громадських формувань тощо, створених для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, ДПС та органам виконавчої влади, а також службовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин, що мають своє положення (статут), зареєстроване в органах місцевого самоврядування¹.

Аналіз цього закону, юридичної літератури дає підстави зробити висновок про те, що потерпілими від хуліганства можуть бути визнані вказані особи, які не наділені функціями представника влади, а виконують добровільні зобов'язання з охорони громадського порядку та державного кордону, у зв'язку з чим їм надано підвищений юридичний захист.

Під іншими громадянами, які припиняли хуліганські дії, та які можуть бути визнані потерпілими від цього злочину, слід розуміти громадян України, іноземців, осіб без громадянства, будь-яку особу, яка фактично, шляхом активних дій припиняла вчинювані хуліганські дії. Це фізичні особи, які шляхом активних дій припиняють хуліганські посягання та із власної ініціативи свідомо і наполегливо вимагають від винуватої особи припинити очевидні хуліганські дії. Вони не наділені ніякими владними або публічними повноваженнями, зрозумілими для хулігана, і не мають підвищеного юридичного захисту.

При цьому ми вважаємо, що позиція Г. І. Піщенко є слушною щодо заміни слова «громадянину» на слово «особі» у складі хуліганства (ч. 2 ст. 206 КК України 1960 р.)². У цьому випадку потерпілими від злочину будуть громадяни, тобто особи, які мають громадянство України.

---

¹ Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2004. – С. 311.

² Піщенко Г. І. Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. І. Піщенко. – К., 1999. – С. 8.

Виникає логічне запитання: як бути, коли подібні дії припиняє особа без громадянства або громадянин іншої держави? Вказані особи залишаються поза законом та його захистом, а це суперечить ст. 26 Конституції України, в якій закріплено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

На підставі викладеного можемо дійти висновку, що тільки громадський порядок не може бути об'єктом хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Громадський порядок, як соціально-правова категорія, розглядається як виразник спокою, упорядкованості життєдіяльності як фізичних, так і юридичних осіб, нормального функціонування державних органів і установ, громадських організацій і об'єднань у цілому – у кримінально-правовому розумінні як правопорядок, що забезпечує існування людини, суспільства, держави¹.

Зважаючи на викладене є підстави зазначити, що складовими безпосереднього об'єкта хуліганства, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, є честь і гідність потерпілої особи, її спокій та безпека, тобто завдається шкода публічному інтересу, що і визначає сутнісну ознаку громадського спокою. Саме громадській спокій і визнається нами тією соціальною цінністю, якій в результаті хуліганського вчинку завдається шкода²].

Додатковим обов'язковим об'єктом виступають честь і гідність потерпілих осіб, а саме представників влади або представників громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, їх здоров'я та власність, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян.

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Налуцишин. – К., 2008. – С. 4.

² Галемін О. А. Об'єкт хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує службові обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії / О. А. Галемін // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2016. – № 3 (82). – С. 203.

Потерпілими, відповідно до ч. 3 ст. 296 КК України, можуть бути три категорії осіб:

- 1) представники влади;
- 2) представники громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку і державного кордону;
- 3) громадяни, які за власною ініціативою припиняли хуліганські дії і їм заподіяно шкоду.

2.2. Об'єктивна сторона хуліганства пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії

Об'єктивна сторона злочину є тим фізичним середовищем, в якому розвивається злочинне посягання, її можна уявити собі як сукупність незчисленної множинності взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою подій, явищ і процесів, що відбуваються у природі і суспільстві. Все це середовище об'єктивно створює різні можливості для подальшого розвитку процесу посягання. При цьому кримінально-правова норма закріплює не будь-які випадкові комбінації і форми об'єктивної сторони того чи іншого діяння, а лише такі її форми, в яких проявляється визначена суспільно шкідлива закономірність¹.

Вважаємо, що саме з таких слів В. М. Кудрявцева слід розпочинати вивчення об'єктивної сторони будь-якого злочину. Проте варто пам'ятати також позицію Г. В. Тимейка, який пропонував розмежовувати категорії «об'єктивна сторона злочину» та «об'єктивна сторона складу злочину». Об'єктивна сторона злочину – це зовнішній акт злочинної поведінки, що існує в об'єктивній реальності; об'єктивна сторона складу злочину – це юридичне судження про зовнішні форми злочинної поведінки, виражене у кримінальному законі і відображає волю законодавця². Далі автор усю власну концепцію побудував на основі суспільної небезпечності як головної соціальної ознаки злочинного діяння, що нами не може бути підтримано, оскільки сама категорія суспільної небезпечності у вітчизняній кримінально-правій науці вже не є «істиною останньої інстанції».

---

¹ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М., 1960. – С. 27, 39, 37.

² Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1972. – С. 8.

Об'єктивна сторона злочину – це зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний законом об'єкт, яким цьому об'єкту заподіюють шкоду або створюють загрозу її заподіяння¹.

Установлення її ознак є важливим для правильної кваліфікації злочину, його відмежування від суміжних складів злочинів (як злочинних, так і незлочинних), дають змогу виявити суб'єктивну сторону злочину та виключити об'єктивну осудність, тобто засудження без вини. До того ж ознаки об'єктивної сторони багато в чому визначають суспільну небезпечність самого посягання та допомагають повною мірою розкрити інші елементи складу злочину².

У теорії кримінального права загальноприйнято вважати, що об'єктивну сторону злочину утворюють:

- суспільно небезпечне діяння (дія та бездіяльність);
- злочинні наслідки;
- причинний зв'язок між дією чи бездіяльністю та злочинними наслідками;
- спосіб, місце, час, знаряддя, засоби й обставини вчинення злочину.

Ознаки об'єктивної сторони злочину з погляду їх закріплення в диспозиціях норм Особливої частини КК можна поділити на дві групи: обов'язкові та факультативні³. До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії чи бездіяльності. До факультативних ознак об'єктивної сторони – усі інші.

Отже, визначимось з обов'язковими ознаками хуліганства, передбаченими ч. 3 ст. 296 КК України, які характерні для об'єктивної сторони цього злочину.

В. В. Налуцишин до числа об'єктивних ознак складу хуліганства відносить дії, способи їх вчинення, публічність, специфічні суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діями і злочинними наслідками⁴.

---

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2009. – С. 151.

² Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. / В. В. Кузнецов, В. І. Шакур. – К. : Вид. А. В. ПАЛИВОДА, 2007. – С. 37.

³ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2015. – С. 239.

⁴ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 72.

Окремі науковці вказують на те, що єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони хуліганства є діяння¹, інші – лише дія². Цілком справедливою є позиція Г. І. Піщенко, що хуліганство – це злочин динамічний і має активний характер дій³.

Так, В. А. Ломако зазначає, що з об'єктивної сторони хуліганство являє собою суспільно небезпечну дію, що грубо порушує громадський порядок. Діями, що грубо порушують громадський порядок, закон визнає тільки ті, що відрізняються особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Особлива зухвалість – це нахабне поведження, буйство, бешкетування, поєднане з побоями та іншим насильством, яке спричинило тілесні ушкодження, чи знуцанням над потерпілим, знищення або пошкодження майна, вандалізм, тривале, що довгий час не припиняється, порушення спокою громадян, зрив масового заходу, тимчасове порушення нормальної діяльності установи, підприємства, організації або громадського транспорту тощо. Винятковий цинізм – це демонстративна зневага загальноприйнятими нормами моральності, наприклад груба непристойність, демонстративне оголення, знуцання над хворими, дітьми, немічними тощо. Хуліганство визнається закінченим із моменту вчинення дії, що грубо порушує громадський порядок⁴.

Тому в основі хуліганського вчинку, як злочину, передбаченому ч. 3 ст. 296 КК, лежить активна дія, яка характеризується із зовнішньої сторони фізичним та, що найчастіше супроводжує його, психічним на-

---

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2009. – С. 451.

² Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. / В. В. Кузнецов, В. І. Шакун. – К. : Вид. А. В. ПАЛИВОДА, 2007. – С. 71 ; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / П. П. Андрушко, В. Г. Гончаренко, Є. В. Фесенко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Дакор, 2008. – С. 1000 ; Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 583 ; Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2015. – С. 372–373.

³ Піщенко Г. І. Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. І. Піщенко. – К., 1999. – С. 6.

⁴ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 372.

сильством, яке знаходить свій прояв, як ми вважаємо, у способах – опорі, особливої зухвалості та виняткового цинізму, які виступають як властивості, притаманні хуліганським діям¹.

На нашу думку, шляхом бездіяльності цей злочин вчинити неможливо. При утриманні від вчинення конкретного діяння неможливо заподіяти значну шкоду громадському спокою. Окрім цього, застосувати насильство, спрямоване на приниження честі і гідності потерпілого шляхом заподіяння фізичної або матеріальної шкоди, «не діючи» неможливо².

За результатом аналізу матеріалів правозастосовної практики, випадки хуліганства, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, вчинені шляхом бездіяльності – не зустрічаються, оскільки усі хуліганські вчинки являли собою активні дії, змістом яких було насильство (фізичне і психічне) з метою негативного впливу на представників влади або представників громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи інших громадян, які припиняли хуліганські дії³.

Так, згідно з обвинувальним актом від 20 лютого 2013 року, обвинувачені К. та О. 21 жовтня 2012 р., у період з 01.00 – 02.00 год., знаходячись біля приміщення кафе «Берізка», із хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, діючи спільно та з особливою зухвалістю, не звертаючи уваги на дії працівників правоохоронних органів по запобіганню та припиненню хуліганських дій, нанесли не менше 8 ударів руками в обличчя начальника СДІМ Петриківського РВ. В результаті даних протиправних дій О. та К. потерпілому, згідно з висновком судової експертизи, спричинено тілесні ушкодження у вигляді: закритої черепно-мозкової травми, струсу головного мозку, закритого перелому кісток носу зі зміщенням уламків, синців в обох параорбітальних областях, забійної рани у лівій скронево-тім'яній області, які за своїм характером належать до легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я понад 6 діб, не більше 3-х тижнів.

Таким чином, дії обвинувачених О. та К., які виразилися в хуліганстві, тобто грубому порушенні громадського порядку, вчиненому групою осіб, з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжу-

¹ Налуцишин В. В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства / В. В. Налуцишин // Право і суспільство : наук. журнал. – 2013. – № 6/2. – С. 304.

² Шарапов Р. Д. Уголовно-правовая характеристика физического насилия : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р. Д. Шарапов. – СПб., 1999. – С. 12.

³ Налуцишин В. В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства / В. В. Налуцишин // Право і суспільство : наук. журнал. – 2013. – № 6/2. – С. 305.

валося особливою зухвалістю, пов'язаному з опором представникові влади та в умисному заподіянні працівникові правоохоронного органу легких тілесних ушкоджень, у зв'язку із виконанням працівником службових обов'язків, вчинені групою осіб, вірно кваліфіковані за ч. 3 ст. 296 та ч. 2 ст. 345 КК України¹.

Прояви хуліганства можуть бути різними, зокрема: застосування насильства до потерпілого (побої, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості), знищення або пошкодження майна, безладна стрілянина, використання сильнодіючих речовин з метою зірвати проведення масового заходу, прояви безсоромності, знуцання над безпорадними людьми та інші дії, що грубо порушують громадський порядок, які спричинили істотну шкоду особистим чи суспільним інтересам і які відрізняються особливою зухвалістю або винятковим цинізмом.

Хуліганські дії можуть мати найрізноманітніші форми свого прояву й охоплювати велике коло протиправних дій: від нецензурної лайки і образи громадян до безчинства – розбивання вікон, вуличних ламп, підпалу будівель, пошкодження засобів телефонного зв'язку, транспорту тощо, з огляду на що закон розрізняє три види кримінально караного хуліганства: просте, злісне і вчинене із застосуванням погрозою спробою застосування вогнепальної, холодної зброї або інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень.

Більш небезпечним видом є злісне хуліганство, тобто умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, котрі: вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, або групою осіб, пов'язані з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Але наскільки б хуліганські дії між собою не різнилися, якого б ступеня суспільної небезпеки вони не досягли, усім їм властива така спільна ознака – вони неодмінно грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства. Тобто взятий ізольовано факт грубого порушення громадського порядку, якою б важливою об'єктивною ознакою кримінально караного хуліганства не був, ще не утворює складу делікту. Для його наявності необхідно, щоб у грубому порушенні громадського порядку проявлялася явна неповага до суспільства з боку винного. Явна неповага до суспільства має місце там, де вчинок виходить за межі особистих взаємовідносин і стає очевидним для усіх (як для винного, так і для оточуючих). Явною, тобто безсумнів-

---

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

ною, неповагою до суспільства вважаються зневажливе ставлення до законів, моралі та правил суспільного співжиття, дії, що супроводжуються безчинством і принижуючим ставленням до оточуючих¹.

І. М. Копотун цілком слушно вважає, що громадський порядок у широкому розумінні – це уся система суспільних відносин, що склалися в даному суспільстві та підтримують режим життєдіяльності держави, забезпечують недоторканність життя, здоров'я, честі та гідності громадян, власності, умов, що забезпечують нормальну діяльність підприємств, установ та організацій, службових осіб і громадян. Громадський порядок у політико-правовому розумінні – це режим, який встановлюється у державі, забезпечується й охороняється нею шляхом надання своїм громадянам широкого спектра прав і покладання обов'язків на державні органи із забезпечення встановлених прав з метою всебічного задоволення інтересів громадян і суспільства, підтримки стабільності та спокою. Громадський порядок у вузькому розумінні визначається як морально-правовий стан суспільства, при якому компетентні органи виконавчої влади шляхом поліцейського нагляду забезпечують безпеку і правомірну поведінку громадян у громадських місцях, безперешкодну реалізацію ними своїх конституційних прав і свобод. На підставі узагальнення наведених підходів вчений запропонував таке визначення громадського порядку – це система суспільних відносин, урегульованих нормами права й іншими соціальними нормами (мораль, звичаї, традиції), що забезпечують спокій населення, повагу до суспільної моралі, честі й гідності громадян, а також нормальне функціонування інститутів суспільства й держави², що свідчить про можливість їх порушення виключно шляхом активних дій, а публічність має усвідомлюватися хуліганом.

У зв'язку із цим важко погодитися із позицією В.В. Налуцишина, що стосовно хуліганства поняття «явна неповага до суспільства» слід розглядати за допомогою сучасного поняття «публічність». Вчинення хуліганських дій характеризується не певним місцем соціального значення, а сукупністю об'єктивних та суб'єктивних знак, які надають цьому злочину ознак публічності. Це підтверджується матеріалами су-

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 99.

² Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Копотун Ігор Миколайович. – К., 2008. – С. 15 ; Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Копотун. – К., 2008. – С. 5.

дової практики, згідно з якими, хоча хуліганські дії вчинюються, як правило, спонтанно (раптово) і здебільшого мають ситуативний характер, але вони мають місце в присутності людей, або і в їх відсутності, однак завжди наводячи на них страх, викликають у них відчуття небезпеки і неспокою, фактично дезорганізуючи життєдіяльність невизначеного кола осіб. Тим самим створюється ситуація реальної небезпеки¹.

І далі. Дослідивши етимологічне значення термінів «публічність», «публічний», «публіка», «група», «середовище» та інші, В. В. Налуцишин прийшов до висновку, що публічність є обов'язкова ознака хуліганських дій. Оскільки хуліганство – це вчинок винної особи, яка діє з такою метою, щоб вчинок став зрозумілим не лише для потерпілого, очевидців вчиненого (з урахуванням місця його вчинення), але й громади, об'єднаної спільними етичними і моральними нормами, інтересами, культурою, що є критерієм оцінки вчинку цієї особи (хулігана). Саме цей вчинок усвідомлюється і винним і іншими людьми як ганебний, образливий, негативний, як засіб приниження честі і гідності будь-кого. І тут значення не має, чи були вчинені хуліганські дії в громадському місці (чи перебувають люди в час вчинення злочину), чи в будь-якому місці, але характер і «результат» хуліганських дій обов'язково усвідомлюється громадою (кількома особами), або навіть і однією особою, яка сприймає їх як образу, а також як нехтування інтересами громади, нехтування суспільною мораллю. Кримінально каране хуліганство може визнаватися лише публічним вчинком. Цьому підтвердженням є способи його вчинення: особлива зухвалість і винятковий цинізм неперсоніфікованого характеру, мотив явної зневаги до суспільства (суспільної моралі), мета – цинічно, брутально порушити громадський порядок, а тим самим завдати шкоду публічному інтересу, під яким ми розуміємо громадський спокій².

По-перше, якщо погодитися із такою позицією, то дрібне хуліганство можна вчинити і непублічно.

По-друге, непублічні акти вандалізму фактично залишаються поза запобіжною сферою кримінального закону – пошкодження чи знищення майна в умовах неочевидності тощо.

По-третє, як писав С. С. Яценко, публічність і громадське (публічне) місце не є обов'язковими ознаками хуліганства. Наприклад, хуліганство може дістати вияв у веденні по радіо передач, що грубо порушують громадський порядок, створюють перешкоди радіомовленню, службо-

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : монографія / В. В. Налуцишин. – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 135.

² Там само, с. 202–206.

вим радіозв'язкам. Водночас обстановка вчинення хуліганства, що характеризується наявністю чи відсутністю людей, подіями, які відбуваються на місці вчинення злочину, та їх соціальною значущістю, мають враховуватися при визначенні ступеня суспільної небезпечності конкретного хуліганського прояву. Критерієм оцінки при цьому може бути сила стримуючих особу факторів, ігноруючи які вона вчиняє хуліганство того чи іншого виду (наприклад, урочисті збори, лекція у вузівській аудиторії, демонстрація кінофільму у переповненій залі)¹.

Зазначений у ч. 1 ст. 296 КК України термін «грубе порушення» є оціночною категорією. Його предметний зміст залежить від конкретних обставин вчинення винним діянь, характеру хуліганських дій, їх наслідків, місця і тривалості їх вчинення, кількості потерпілих, їх віку, стану здоров'я, суттєвості порушення їхніх інтересів або інтересів підприємств, установ, організацій. Під грубим порушенням громадського порядку слід розуміти явну, очевидну для усіх шкоду упорядкованому функціонуванню суспільних відносин, коли стає неможливим або украй утрудненим нормальне виконання виробничих операцій, задоволення побутових, культурних та інших потреб, відпочинок людей, виховання дітей тощо (створення ненормальних умов для праці, відпочинку, шум, нецензурна лайка, тривале співання непристойних пісень, спричинення шкоди здоров'ю, знищення чи пошкодження майна тощо)².

Тому, досліджуючи поняття «грубе порушення громадського порядку», слід виходити з того, що воно належить до числа оціночних понять, оскільки в постанові ПВС України «Про судову практику в справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 р. № 10³ його визначення не дано, воно було відсутнє і в постанові Пленуму ВС СРСР «Про судову практику у справах про хуліганство» від 16 жовтня 1972 р. № 9 та від 28 червня 1991 р. № 3⁴. А тому встановлення і визначення в кожному конкретному випадку вчинення хуліганства змісту цього поняття віддано на

¹ Яценко С. С. Ответственность за преступления против общественного порядка / С. С. Яценко. – К. : Вища школа, 1976. – С. 88.

² Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство : методичні рекомендації / М. М. Єфімов, Є. І. Макаренко, І. І. Статіва, А. І. Терещенко, Д. С. Чуріков. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 15.

³ Збірник нормативно-правових актів Верховного Суду України (у кримінальних справах) : інформ.-довідкове видання / автори-упоряд. Алфьоров С. М., Людвік В. Д., Примаченко В. Ф., Терещенко А. І., Шаблистий В. В. ; за заг. ред. В. В. Шаблистого. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 190–195.

⁴ Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1973–2011 роки): станом на 26 верес. 2011 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2011. – 456 с.

розсуд слідства та суду. Розглядаючи діяння, передбачене ст. 296 КК України, М. Й. Коржанський зазначає, що його можна визначити як зумовлене зовнішніми обставинами грубе порушення громадського спокою і громадської моральності, вчинене із хуліганських спонукань. В. О. Навроцький зазначає, що порушення громадського порядку може полягати в заподіянні шкоди здоров'ю особи, її честі й гідності, власності, іншим правоохоронюваним цінностям¹.

Наведені твердження вчених є слушними та в цілому відображають зміст об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України.

Окремі вчені вважають, що поняття «грубе порушення громадського порядку» відображає ступінь порушення громадського порядку і означає значимість, серйозність порушення (образливі дії, які вчинюються в громадських місцях, коли потерпілими виявляються випадкові люди або група осіб, або вони пов'язані з глузом, знущанням над людьми, зривом масових заходів, порушенням роботи транспорту, громадського спокою впродовж тривалого періоду часу і т. ін.)². На наш погляд, з таким загальним визначенням змісту цього поняття погодитися не можна.

Обов'язковою ознакою кримінально караного хуліганства (ст. 296 КК України) є вчинення таких умисних дій, що супроводжувалися особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Щодо ч. 3 ст. 296 КК України способом вчинення злочину є також вчинення опору представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Кваліфікуючою ознакою хуліганства є наявність опору, тобто протидії представникові влади, представникові громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, виконати свій службовий чи громадський обов'язок щодо охорони громадського порядку. Це можуть бути погрози на їх адресу, відштовхування, побої, спричинення тілесних ушкоджень тощо. При цьому опір повинен бути складовою частиною хуліганства, мати місце в період його вчинення³.

¹ Налуцишин В. В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства / В. В. Налуцишин // *Право і суспільство* : наук. журнал. – 2013. – № 6/2. – С. 305.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джузи, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 485.

³ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 594.

Так, місцевий Торезький міський суд Донецької області засудив Р. за вчинення хуліганських дій, які відзначалися особливою зухвалістю, яка проявилася у тривалому і настійливо безупинному порушенні громадського порядку впродовж 15 хвилин, заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень.

Як слідує із обвинувального вироку, Р. вчинив хуліганство за таких обставин. 17 листопада 2000 р. в 19 г. 20 хв. у вагоні поїзда Р., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, під час розмови із пасажирами посварився з ними, брутально і голосно лаявся та ображав їх. До нього підійшов З., працівник міліції, одягнутий у цивільний одяг, і не представляючись працівником міліції, зажадав від Р. припинити хуліганити. У відповідь Р. образив З. брутальною лайкою, а потім ударив його рукою і двічі головою в обличчя, чим заподіяв струс головного мозку, тобто легкі тілесні ушкодження. Після цього Р. був затриманий.

Дії Р. слідчий кваліфікував за ч. 2 ст. 206 КК України 1960 р. за ознаками виняткового цинізму, особливої зухвалості, опору громадянам, які припиняють хуліганські дії, та вчинені особою, раніше судимою за хуліганство.

В судовому засіданні обставини справи, в тому числі і показання підсудного, знайшли своє підтвердження. Проте суд безпідставно виключив із обвинувачення ознаку опору громадянинуві, який припиняв хуліганські дії.

Форми хуліганських проявів можуть бути різноманітними: образа, приставання до громадян, нанесення ударів, побоїв, знищення чи пошкодження майна, публічне співання непристойних пісень, спричинення неспокою громадянам по телефону, зрив або пошкодження афіш, написання непристойних написів на будинках, парканах, неправдиві повідомлення про пожежу, вчинений злочин, безпідставний виклик швидкої медичної допомоги, вчинення дебошу в громадському місці тощо. Вказані хуліганські прояви, при наявності в кожному конкретному випадку ознак особливої зухвалості або виняткового цинізму, належить кваліфікувати як просте хуліганство за ч. 1 ст. 296 КК України. В переважній більшості хуліганство вчиняється публічно, тобто у присутності громадян, у парках, скверах, у кафе, в барах, дискотеках, в місцях проведення публічних заходів та інших громадських місцях¹.

В. В. Кузнецов для розуміє опір як активну протидію особи, котра

---

¹ Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство: методичні рекомендації / М. М. Єфімов, Є. І. Макаренко, І. І. Статіва, А. І. Терещенко, Д. С. Чуріков. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 20.

вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених у ч. 3 ст. 296 КК України осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку, тобто так само, як і відома постанова ПВС України. Опір може здійснюватися із застосуванням зброї (як вогнепальної, так і холодної) або інших предметів (палиці, каміння, металеві прутки тощо), що можуть завдати шкоди життю і здоров'ю особи. Додаткова кваліфікація дій винного у вчиненні хуліганства за цієї кваліфікуючої ознаки ще й за ч. 1 ст. 342 КК України не потрібна. Громадянином, який припиняє хуліганські дії, може бути як потерпілий від хуліганства, так і стороння особа. Умовляння потерпілого або вимоги сторонньої особи припинити хуліганство не можуть бути визнані присіканням останнього, оскільки в такому випадку припинення злочинних дій залежить лише від винної особи. Опір, вчинений після припинення хуліганських дій, у тому числі у зв'язку із затриманням винної особи, не може розглядатися як кваліфікуюча ознака хуліганства і підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів за ч. 1 ст. 296 КК України та відповідною частиною ст. 342 КК України. Не повинне кваліфікуватися за ч. 3 ст. 296 КК дрібне хуліганство, пов'язане з опором працівнику поліції, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, а також військовослужбовцю або представнику влади чи представнику громадськості, які виконують обов'язки по охороні громадського порядку, а так само громадянину, що припиняє це правопорушення¹.

М.І. Хавронюк достатньо категорично та несподівано веде мову про таке. Серед вчених загальноновизнано, що порушення громадського порядку слід визнавати грубим тоді, коли хуліганство зачіпає важливі інтереси чи інтереси багатьох осіб, порушує спокійну життєдіяльність громадян, а відновлення порядку вимагає значних зусиль; явна неповага до суспільства як мотив цього злочину передбачає прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися внаслідок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. При цьому не можна ототожнювати будь-яку особу, у т.ч. політика чи представника влади, із суспільством. Тому самі по собі висміювання або інший прояв особистої неприязні та явної неповаги до тієї чи іншої особи, навіть до глави держави, без порушення спокою інших громадян, без хуліганського мотиву ніким не

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 663.

можуть бути розцінені як неповага до суспільства в аспекті ст. 296 КК України. Стаття 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Тому здійснюване владою обмеження цих прав, зокрема права висміювати окремих представників влади, висловлювати своє невдоволення політикою, що ними проводиться, є неконституційним, оскільки названі дії не загрожують національній безпеці, територіальній цілісності чи громадському порядку – все це є проявом вільної і рівної у своїй гідності й правах людини в демократичній і правовій державі. Якщо законодавець, керуючись принципом юридичної визначеності, вважатиме за необхідне прямо встановити кримінальну відповідальність за образу державного діяча, то це питання необхідно буде вирішувати з урахуванням балансу між зазначеними правами людини та інтересами авторитету держави¹.

У кримінально-правовій літературі домінує позиція, що громадський порядок може бути порушений і за відсутності сторонніх осіб чи у присутності лише потерпілого (вночі, у безлюдному місці, у квартирі), що і вважаємо цілком правильним.

Громадським місцем також є частина будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно чи за запрошенням або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони².

Щодо конструкції складу хуліганства більшість науковців зайняли однозначну позицію: склад є формальним, тобто є закінченим з моменту грубого порушення громадського порядку³.

Л.О. Кузнецова зазначає, що склад злочину «хуліганство» у кримінальних законодавствах колишнього СРСР має за конструкцію три таких види: матеріальний (КК Литви, Узбекистану), формальний (КК Латвії, Молдови, РФ, ПК Естонії, КК України) та формально-матеріальний (КК Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану,

---

¹ Кримінальне право : навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – С. 709.

² Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 29.09.2005 р. № 2899-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20 – Ст. 173 (із змінами та доп.).

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Литвинова. – К. : Центр учбової літ., 2016. – С. 349 ; Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / О. О. Дудоров. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 639.

Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану)¹.

Об'єктивна сторона матеріальних складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки: дії – грубе порушення громадського порядку (вандальські чи зухвалі дії), причинний зв'язок та наслідки – пошкодження чи знищення майна (порушення громадського спокою чи порядку). Об'єктивна сторона формальних складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки: дії – грубе порушення громадського порядку. Об'єктивна сторона формально-матеріальних складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки: для формального складу – дії – грубе порушення громадського порядку (дії з винятковим цинізмом, непристойні дії); для матеріального складу дії – грубе порушення громадського порядку, причинний зв'язок та наслідки – пошкодження чи знищення майна².

Не можна оминати увагою таке. Абзаци 2 та 3 п. 7 постанови ПВС України від 26.06.1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» роз'яснює, що згідно зі ст. 185 КУпАП, злісною непокорю є відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень або одноразова відмова, виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок; адміністративна відповідальність за названою статтею настає при відсутності застосування фізичної сили з боку винуватої особи. У зв'язку із цим наголошено на неприпустимості наявності судових рішень щодо кваліфікації за ст. 185 КУпАП випадків заподіяння легких тілесних ушкоджень працівникам поліції під час виконання ними службових обов'язків³.

На жаль, судова практика повністю нівелює та не звертає мінімальної уваги на таку рекомендацію ПВС України. Приведемо лише декілька прикладів (хоча вони є тенденційними).

Так, суддя Комсомольського районного суду м. Херсона повернув

---

¹ Кузнецова Л. О. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн / Л. О. Кузнецова // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2009. – № 1. – С. 292.

² Постатейный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. А. И. Чучаева. – М. : ИНФРА-М: КОНТРАКТ, 2004. – С. 121.

³ Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.

матеріали адміністративного провадження на доопрацювання, не вбачаючи ознак адміністративного правопорушення. 26.08.2010 р. старшим дільничним інспектором міліції Комсомольського ВМ ХМВ УМВС України в Херсонській області складено протокол щодо ОСОБА_1 про те, що він 26.08.2010 року близько 12.20 год., перебуваючи на ринку, перешкоджав діям працівників міліції по охороні громадського порядку, висловлювався в їх бік нецензурною лайкою, на їхні неодноразові вимоги припинити свої дії не реагував, чим вчинив злісну непокору законній вимозі працівника міліції.

Суд вважає, що, відповідно до ст. 251 КУпАП, у протоколі про адміністративне правопорушення має бути зазначено яку саме законну вимогу працівника міліції не виконано особою, яка притягається до адміністративної відповідальності та які саме дії, вчинені особою, мають характер злісності¹.

Суддя Козівського районного суду Тернопільської області вважає, що заподіяння фізичного болю та легких тілесних ушкоджень правоохоронцям є також адміністративним правопорушенням, проте позитивним є максимальне стягнення – п'ятнадцять діб адміністративного арешту. 01 січня 2010 року близько 05 год. 15 хв. в смт. Козова по вул. І. Франка ОСОБА_2 вчинив злісну непокору працівникам міліції при виконанні ними службових обов'язків та наніс декілька ударів в обличчя помічникові дільничного інспектора міліції. 1 січня 2010 року близько 05 год. 50 хв. у смт. Козова по вул. Січових Стрільців у приміщенні Козівського РВ УМВСУ він же ОСОБА_2 вчинив злісну непокору працівникам міліції при виконанні ними службових обов'язків та наніс удар в обличчя помічникові оперативного чергового та обірвав погони у помічника дільничного інспектора міліції².

Радехівський районний суд Львівської області. ОСОБА_2 07.09.2009 р. в 01 год. 00 хв. у с. Сморгів по вул. Садовій Радехівського р-ну не виконав вимог працівника міліції припинити сімейний скандал, який він вчинив по місцю проживання, виражався до них нецензурними словами, шарпав їх за формений одяг, відмовився пройти до службового автомобіля, чим вчинив злісну непокору законним вимогам працівників міліції³.

---

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53315099>.

² Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49053716>.

³ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51176507>.

Суд Рогатинського районного суду Івано-Франківської області. ОСОБА_2 чинив злісну непокору працівникам міліції. Адміністративне правопорушення вчинено за таких обставин: 15.12.2009 року близько 10 год. 00 хв. у с. Лучинці Рогатинського району під час виконання працівниками міліції постанови Рогатинського районного суду про проведення обшуку в господарстві ОСОБА_2 останній виражався нецензурними словами в сторону працівників міліції, на їхні зауваження не реагував, штовхав працівників міліції, перешкоджаючи їм виконувати їхні службові обов'язки¹.

Станом на липень 2016 року постанов суду по ст. 185 КУпАП в Єдиному державному реєстрі судових рішень виявлено 43416. Однозначно стверджувати, що усі вони з помилками, можемо лише з певним ступенем ймовірності, проте нерозуміння кримінально караного опору особі, наділеній владними повноваженнями під час виконання обов'язків, та злісного невиконання їх законного розпорядження є очевидним.

Як зазначив В.І. Шакун про те, що його внутрішня свідомість вимагає позитивної відповіді, але її тут не знайти (мова йшла про соціальну роль кримінального права)². Так, застосування насильства під час припинення хуліганства утворює склад злочину, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України. Ненасильницьке перешкоджання проведенню обшуку утворює склад злочину, передбачений ст. 342 КК України. Невиконання неодноразової законної вимоги працівника поліції утворює склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП. Дуже хочеться, щоби це стало для суду безперечною аксіомою або раніше встановленим фактом, якого ніхто не оскаржує.

Фактично має місце ситуація, коли працівників міліції (поліції) вище керівництво, прокуратура та суд змушують постійно відчувати свою меншовартість, малозначущість, безправність. Їх зобов'язують писати пресловуті рапорти про те, що застосування до них насильства з боку правопорушника – це лише злісна непокора як адміністративне правопорушення. Зірвані погони, потоптаний головний убір та ін. – це також адміністративне правопорушення, і то не завжди. Про посягання на авторитет держави шляхом публічної наруги над державними символа-

---

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53137140>.

² Шакун В. І. Соціальна роль кримінального права / В. І. Шакун // Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2016 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – С. 7.

ми, що містяться на форменому одязі, у жодному із досліджених випадків мова не йшла.

Думається, причини такої ситуації дуже глибинні та виходять за межі нашого дослідження. Разом з тим норми закону не конкретизовані, що фактично легалізує такий стан речей, що усіх влаштовує, крім осіб, які щоденного охороняють громадський порядок, безпеку та спокій громадян. У зв'язку із цим видається надактуальним подальше дослідження кримінально-правового забезпечення безпеки осіб, наділених владними повноваженнями у зв'язку або під час виконання ними службових обов'язків.

Абсолютно праві ті вчені, які зазначають, що діяльність ЗМІ, разом із позитивними складовими, що визначаються інституціоналізацією ліберальних суспільних інституцій, має і яскраво виражений криміногенний потенціал, який поширюється каналами інформаційної причинності. За визначених умов він здатен інтегруватися безпосередньо до детермінаційного комплексу злочинності шляхом поширення культу насильства й жорстокості, підсилення ефектів призонізації, феномена звикання до злочинності, а також конструювання викривленої соціальної реальності¹.

Вважаємо, що однією із причин такої ситуації є діяльність ЗМІ, що в абсолютній більшості масово тиражують рейтингові для глядачів випадки порушення поліцейськими закону, а позитивних речей про щоденну нелегку їх працю майже немає.

В юридичній літературі під злочинними наслідками розуміють шкоду майнового (матеріального), фізичного, екологічного, морального, політичного та іншого характеру². Ми вважаємо, що при визначенні шкоди, яка завдається при вчиненні хуліганства за ч. 3 ст. 296 КК України, слід виходити із законодавчо визначених видів шкоди. Так, ст. 49 КК України визначено моральну, фізичну, майнову шкоду.

У разі неповного або неправильного визначення злочинних наслідків можна неправильно і нечітко визначити об'єкт (об'єкти) злочину. При такому підході забувається та обставина, що злочинний наслідок – це не лише фізичне, а й правове поняття. Ігнорування цієї правової ознаки неминуче веде до ототожнення злочинного наслідку з будь-

---

¹ Байлов А. В. Криміногенний потенціал діяльності засобів масової інформації / А. В. Байлов, П. В. Сахута // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2016. – № 1 (12). – С. 150.

² Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія / П. С. Берзін. – К. : Дакор, 2009. – С. 22.

якими шкідливими змінами зовнішнього світу¹.

Злочинні наслідки хуліганства за ч. 3 ст. 296 КК України є тим результатом активних дій фізичного характеру насильства, які визначають безпосередній об'єкт цього злочину – громадський спокій та додатковий обов'язковий – честь і гідність потерпілих осіб, а саме представників влади або представників громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи інших громадян, які припиняли хуліганські дії, їх здоров'я та власність, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян. Оскільки такий злочин з формальним складом, то і настання відповідних наслідків не є обов'язковим.

При хуліганстві у переважній більшості злочинний наслідок має комплексний (складовий) характер, неспокій, страх є результатом заподіяння потерпілому (іншим особам невизначеного кола), як правило, фізичної шкоди різного виду (знищення, пошкодження, тимчасове заволодіння, як засіб залякування, приниження честі і гідності)². Саме усі ці прояви і є в кінцевому розумінні шкідливими змінами в охоронюваному ч. 3 ст. 296 КК України об'єкті – громадському спокої та авторитетові органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, їх здоров'я, честі та гідності.

В той же час переважна більшість авторів, розглядаючи «суспільно небезпечні наслідки», або «злочинні (шкідливі) наслідки», наголошують на тих візуальних наслідках, під якими вбачають ті зміни у зовнішньому світі, в оточуючій обстановці, які викликають настання певних наслідків, шкідливих для охоронюваних законом прав, свобод і законних інтересів. Розуміння цих наслідків зводиться, як правило, до таких їх видів, які мають матеріальний, відчутний характер (людські жертви, пошкодження майна, грошові збитки тощо)³.

Слід погодитися із Т. В. Дубно, яка довела неприйнятність традиційного виділення у структурі складу конкретного злочину такої його ознаки, як суспільно небезпечне діяння, з ігноруванням її основної характеристики – способу вчинення цього діяння. Це підтверджується таким: будь-яке діяння саме по собі не існує, воно завжди вчиняється у відповідний спосіб; з огляду на те, що чинний КК України побудований

¹ Михлин А. С. Последствия преступления. / А. С. Михлин. – М. : Юр. лит., 1969. – С. 16.

² Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Копотун Ігор Миколайович. – К., 2008. – С. 154.

³ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 97.

за принципом родового об'єкта, у статтях відповідного розділу Особливої частини передбачено відповідальність за альтернативні види посягання на такий об'єкт (чи його частину), вчинені у відповідний спосіб; у ст. 91 КПК України однозначно та правильно задекларовано, що в будь-якому кримінальному провадженні підлягає доказуванню спосіб вчинення кримінального правопорушення тощо. Спосіб вчинення конкретного злочину (у його традиційному розумінні як факультативної ознаки об'єктивної сторони складу злочину – прийому, системи прийомів, застосування (використання) засобів, знарядь, власного становища, стану або залежності потерпілого для вчинення злочину) є критерієм вторинної диференціації кримінальної відповідальності у випадках, коли він зазначений як конститутивна ознака кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу злочину, тощо. Якщо спосіб вчинення конкретного злочину передбачений як конститутивна ознака складу основного злочину, він не має самостійного кримінально-правового значення, а охоплюється поняттям способу злочинного посягання¹.

Кваліфікуюча ознака хуліганства як наявність опору, тобто протидії представникові влади, представникові громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, виконати свій службовий чи громадський обов'язок щодо охорони громадського порядку і є способом його вчинення.

Під опором слід розуміти активну фізичну протидію винного здійсненню особою своїх службових обов'язків. Опором є дії, які:

1) безпосередньо спрямовані проти особи потерпілого, тобто винний впливає на його організм, застосовуючи фізичну силу (суб'єкт відштовхує потерпілого або наносить йому удари; спрямовує автомобіль на працівника міліції);

2) спрямовані проти предметів, необхідних потерпілому для виконання своїх службових чи громадських обов'язків (винний вихоплює з рук державного виконавця ухвалу суду, яка дозволяє останньому примусово проникнути до житла особи, у якої знаходиться майно боржника, та знищує цей документ; вихоплює з рук працівника правоохоронного органу зброю або спецзасіб і втікає);

3) потерпілому потрібно нейтралізувати в безпосередньому контакті з ним (перебороти суб'єкта, який хапається за громіздкі предмети (дерево, стовп), щоб уникнути затримання);

4) створюють перешкоди для вільного пересування потерпілого (особа перешкоджає державному виконавцю входити до приміщення чи

¹ Дубно Т. В. Спосіб вчинення злочину за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тетяна Вікторівна Дубно. – Львів, 2016. – С. 8–9.

сховища, які належать боржнику, для проведення їх огляду – зачиняє або тримає двері)¹.

Час вчинення злочину чітко визначено у ст. 342 КК України юридичними конструкціями «під час виконання службових обов'язків» (ч. 1 та ч. 2) або «під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку» (ч. 1). У нашому випадку «який виконує обов'язки з охорони громадського порядку», що свідчить про час вчинення злочину. Це означає, що посягання на потерпілого має місце під час реалізації наданих йому прав та безпосереднього виконання обов'язків, які передбачено відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність такої особи. Саме тому для кваліфікації не має значення виконували особи, зазначені в диспозиції ч. 3 ст. 296 КК України, свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, діючи за наказом або розпорядженням начальника, чи діяли в межах своїх повноважень з власної ініціативи у вільний від роботи час (наприклад, працівник міліції (поліції) намагається припинити хуліганство, а винний чинить йому опір).

Опір слід відрізнити від злісної непокори законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку. За вчинення цього правопорушення ст. 185 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність. Злісна непокора полягає у відмові від наполегливих, неодноразово повторених законних розпоряджень або вимог. Злісна непокора може бути виражена мовчанням, жестами або словами, у т.ч. й у зухвалій формі. У літературі довгий час домінувала думка, що, на відміну від опору, злісна непокора полягає не в активній фізичній протидії потерпілому, а проявляється у пасивній формі поведінки особи – бездіяльності, відмові діяти таким чином, яким вимагають поліцейський, член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, або військовослужбовець (наприклад, невідчинення дверей квартири).

Проте деякі вчені вважають, що відмежування непокори від опору тільки за критерієм активності чи пасивності поведінки винного не вважається можливим. Так, В. І. Осадчий та І. І. Давидович звертають увагу на те, що іноді злісна непокора також може бути виражена в активній

---

¹ Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. канд. ... юрид. наук : спец : 12.00.08 / Ірина Ігорівна Давидович. – К., 2007. – С. 146 ; Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – С. 132.

поведінці особи. Наприклад, невиконання законних вимог працівника міліції (поліцейського) може полягати у втечі суб'єкта, або злочинець ховається від працівників міліції (поліції), які намагаються затримати його. В обох випадках немає опору, хоча очевидні активні дії.

У зв'язку з цим В. І. Осадчий робить висновок, що критерієм розмежування опору і злісної непокори, з об'єктивної сторони, є вчинення при опорі активних дій, спеціально спрямованих безпосередньо на потерпілого. І. І. Давидович також вважає, що обов'язковою ознакою опору є наявність фізичного впливу на потерпілого. Злісна непокора, на відміну від опору, не передбачає такого впливу¹.

Але ж і цей критерій не можна визнати головним, адже В. І. Осадчий сам вказує, що опором є такі дії, які потерпілому потрібно нейтралізувати в безпосередньому контакті з ним (перебороти суб'єкта, який хапається за громіздкі предмети, щоб уникнути затримання). Крім того, як зазначалося вище, при опорі дії винного можуть бути спрямовані проти предметів, необхідних для виконання потерпілим своїх обов'язків (знищення документів, які прокурор намагався вилучити)². Причому видається, що сучасна судова практика виходить з того, що для опору не є обов'язковим (хоча в більшості випадків він наявний) характерний фізичний контакт правопорушника і потерпілого, а також те, щоб посягання на зазначені вище предмети відбувалися одночасно з впливом на особу представника влади чи громадськості, як вважає І. І. Давидович.

Також є цікавою, але в той же час й дискусійною думка, висловлена Г. І. Піщенко щодо виключення з кваліфікованого складу хуліганства опору представникові влади або представникові громадськості, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку. Науковець наводить ряд аргументів з цього приводу:

1) опір зазначеним особам свідчить про особливу зухвалість тих, хто його вчиняє;

2) родовим об'єктом опору є порядок управління, а хуліганства – громадський порядок. У свою чергу, різними є й безпосередні об'єкти. Дана обставина веде до змішування останніх;

3) хуліганством охоплюється багато інших складів злочинів, закріплених у КК України як самостійні, але законодавець їх не вніс як кваліфікуючі ознаки хуліганства;

4) опір вказаним категоріям осіб може бути наданий під час покладення краю будь-якому злочину, але в жодній ст. КК України (крім

¹ Осадчий В. І. Вказ. праця, с. 134, 132 ; Давидович І. І. Вказ. праця, с. 142.

² Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – С. 456.

хуліганства) він не закріплений як кваліфікуюча ознака»¹.

Безперечно, ці аргументи можуть сприйматися по-різному. Але, на нашу думку, законодавець визначив відповідну кваліфікуючу ознаку, зважаючи на поширеність такої суспільно небезпечної дії та її підвищену суспільну небезпеку. Порівняння санкцій за ч. 3 ст. 296 КК України та ст. 342 КК України також дозволяє зробити однозначний висновок про недоцільність скасування вказаної кваліфікуючої обставини².

Підтвердженням доцільності існування такої кваліфікуючої ознаки може бути такий приклад, в якому Апеляційний суд Дніпропетровської області скасував вирок першої інстанції та призначив реальне позбавлення волі двом хуліганам за таких обставин.

02 квітня 2014 року близько 00 години 00 хвилин ОСОБА_2 разом з братом ОСОБА_3, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, для розваги прибули до нічного клубу ТОВ «СІМ ІКСІВ», що розташований у будинку № 40 по пр. Карла Маркса у м. Дніпропетровську, де на вході менеджером вказаного клубу ОСОБА_5 їм було відмовлено у доступі до нічного клубу у зв'язку з їх невідповідністю встановленим у клубі критеріям зовнішнього вигляду відвідувачів і перебуванням у стані алкогольного сп'яніння, що суперечили звичайному режиму роботи цього закладу ресторанного господарства, який здійснює діяльність щодо надавання послуг із задоволення потреб у харчуванні з організуванням обслуговування та дозвілля споживачів.

У відповідь ОСОБА_2, знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, з хуліганських спонукань, тобто з мотивів явної неповаги до суспільства, грубо і умисно порушуючи громадський порядок в частині забезпечення умов відпочинку людей та звичайного режиму роботи діяльності вказаного закладу ресторанного господарства, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, однак прагнучи самовиразитися таким чином у зухвальстві, неповазі до суспільства, тобто показати свою зневагу до існуючих, загальноприйнятих правил і норм поведінки у суспільстві, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, зокрема менеджера вказаного клубу ОСОБА_5, протиставити себе іншим працівникам цього закладу і присутнім у клубі громадянам, з особливою зухвалістю, тобто з особливою наглістю та грубістю, заявивши про те,

---

¹ Піщенко Г. І. Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. І. Піщенко. – К., 1999. – С. 7, 10.

² Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – С. 158.

що він є працівником органів внутрішніх справ, почав ображати ОСОБА_5 нецензурними словами, пригрозив позбавити його місця роботи і створити в майбутньому неприємності та перешкоди у діяльності ТОВ «СІМ ІКСІВ», вимагаючи пропустити їх до приміщення нічного клубу. Вказані хуліганські дії ОСОБА_2 були очевидними для його брата ОСОБА_3, який приєднався до них та своїми образливими висловлюваннями на адресу ОСОБА_5 підтримував вимоги останнього. При цьому менеджер нічного клубу ОСОБА_5 був вимушений пропустити ОСОБА_2 та ОСОБА_3 до приміщення нічного клубу, висловлюючи до них прохання дотримуватися громадського порядку та правил поведінки відвідувачів у нічному клубі.

Таким чином, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 02 квітня 2014 року протягом двох годин, починаючи з 00.00 години і до 02.30 години ночі, грубо порушували громадський порядок, тривалий час уперто не припиняючи свої хуліганські дії, які супроводжували особливою зухвалістю та винятковим цинізмом, із завданням ОСОБА_5, свідкам ОСОБА_6 та ОСОБА_7 фізичної болі, непристойним знущанням над гідністю ОСОБА_5, умисним пошкодженням майна ТОВ «СІМ ІКСІВ» із заподіянням матеріальної шкоди на суму 10 145 грн., тривалим припиненням нормальної діяльності і звичайного режиму роботи закладу ресторанного господарства та зривом масового відпочинку у ньому громадян, які вимушено залишили приміщення клубу, що призвело до припинення його роботи. При цьому ОСОБА_2 та ОСОБА_3 з метою позбавити охоронців закладу, які активною протидією припиняли хуліганські дії, можливості виконати громадський обов'язок з охорони громадського порядку, чинили їм активний опір, відштовхуючи їх та спричиняючи фізичний біль¹.

Даний вирок досить об'ємний за змістом є у відкритому доступі, а тому нами наведено лише його невеличку частину.

Як бачимо, існування такого кваліфікованого чи особливо кваліфікованого виду хуліганства обумовлено також тим, що опір застосовується до сторонніх, проте небайдужих людей, які намагаються зупинити хулігана. Негативне ставлення до правоохоронних органів та поліції (міліції) зокрема не може впливати на наукові позиції вчених, які мають бути завжди об'єктивними та розуміти важливість професії охорони правопорядку та необхідності законодавчого забезпечення такої діяльності.

У зв'язку із цим пропозиції по виключенню зі ст. 296 КК України такої ознаки, як хуліганство, пов'язане з опором представникові влади

---

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53507471>.

або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, виглядають непереконливими та відображають здебільшого негативне ставлення авторів до правоохоронних органів, ніж бажання удосконалити кримінально-правову охорону громадського порядку та практику застосування відповідних норм.

Отже, об'єктивна сторона хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, полягає в такому:

1) злочин вчиняється виключно шляхом активних дій та є закінченим з моменту грубого порушення громадського порядку, що супроводжується або винятковим цинізмом та/або особливою зухвалістю;

2) винятковий цинізм та особливу зухвалість, опір слід розуміти так, як їх розтлумачено у відповідній постанові ПВС України та можна вважати способами вчинення злочину;

3) твердження про обов'язковість наслідків у вигляді грубого порушення громадського порядку та місця вчинення злочину (публічно, у присутності інших осіб) не знайшли свого підтвердження.

2.3. Суб'єкт хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії

Теоретична конструкція «суб'єкт злочину» не може бути зрозумілою належною мірою на основі лише сучасних уявлень, оскільки самі вони сформувалися під впливом попередніх концепцій. В науковій літературі вірно зауважено, що кожне нове покоління вчених прагне підбити певні підсумки попередньої роботи, оцінити пройдений етап і окреслити нові перспективи¹.

Встановлення такого елемента складу злочину та його ознак відіграє важливу роль під час притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення їй покарання за вчинене діяння. А. Н. Трайнін підкреслює, що там, де немає людини як винуватця злочину, там не може бути самого питання про наявність або відсутність складу злочину; більш того, де немає осудної людини, яка досягла за законом установ-

---

¹ Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс : в 10-ти т. Т. VII. Субъект преступления. Субъективная сторона преступления. Кн. I. Субъект преступления / под ред. Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2016. – С. 3.

леного віку, там немає і самого питання про кримінальну відповідальність і склад злочину¹.

Дослідження суб'єкта хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або представників громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, буде проведено з урахуванням пропозиції по підвищенню віку кримінальної відповідальності за хуліганство, кримінальна відповідальність за яке передбачена ч. 1 ст. 296 КК України.

По-перше, нами не виявлено жодного кримінально-правового дослідження, в якому б автор пропонував саме підвищити, а не знизити, як завжди, вік кримінальної відповідальності за певний злочин чи групу злочинів, тобто результат такої роботи може мати елементи наукової новизни за умови їх прийнятності та обґрунтованості.

По-друге, вік, з якого настає відповідальність за вчинення хуліганських злочинів, залежить від того, за якою статтею КК України буде кваліфікуватися вчинене діяння. За загальним правилом, згідно з ч. 1 ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. У ч. 2 ст. 22 КК України міститься вичерпний перелік складів злочинів, за вчинення яких відповідальність настає з 14 років. За віковим критерієм суб'єктом злочинів, передбачених п. 7 ч. 2 ст. 115 та ст. 296 КК України, є особа, яка до моменту їх вчинення досягла 16-річного віку².

Тобто із загальної кількості хуліганських злочинів кримінальна відповідальність з 14 років настає лише за два з них. Щодо умисного вбивства запитань не виникає, тоді як щодо хуліганства – є декілька. Окремі з них будуть висвітлені під час вивчення суб'єктивної сторони та форм реалізації кримінальної відповідальності за хуліганство, а окремі стосуються такого.

Згідно ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Тобто суб'єктом хуліганства, в тому числі і за ч. 3 ст. 296 КК України, може бути будь-яка фізична особа (як приватна, так і службова), громадянин України, іноземний громадянин або особа без громадянства, осудна та яка на момент вчинення злочину досягла 14-річного

---

¹ Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – С. 213.

² Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів : монографія / О. А. Івахненко ; за заг. ред. В. П. Смелянова. – Х. : Право, 2016. – С. 114.

віку.

Так, 17-річна ОСОБА_1 04 серпня 2013 року в період часу з 12.30 години до 13.10 години, знаходячись на дитячому майданчику біля будинку № 7 на ж/м Сокіл-1 в м. Дніпропетровську, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, маючи умисел на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, з особливою зухвалістю та винятковим цинізмом, усвідомлюючи свої суспільно небезпечні дії, незважаючи на присутність на вказаному дитячому майданчику громадян та дітей, почав вигукувати нецензурні вислови в бік оточуючих, і тим самим явно показував свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, при цьому нехтував зауваженнями перехожих громадян, у тому числі ОСОБА_4, які були направлені на припинення протиправних хуліганських дій з боку ОСОБА_1.

В той же час повз проходив потерпілий ОСОБА_2, який, побачивши хуліганські дії з боку обвинуваченого ОСОБА_1, з метою припинення протиправних дій останнього, підійшов до нього та звернувся із зауваженням, однак останній, нехтуючи встановленими в суспільстві нормами моралі, продовжив вчиняти хуліганські дії, які супроводжувались винятковим цинізмом, та реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на опір особі, яка припиняє злочинні дії, діючи з особливою зухвалістю, наніс невстановлену кількість ударів руками та ногами потерпілому ОСОБА_2, тим самим спричинивши останньому тілесні ушкодження у вигляді: крововиливу на червоній каймі нижньої губи ліворуч з переходом на слизову оболонку, синців по передній поверхні лівого плеча у верхній та нижній третині, забою лівої половини грудної клітини, внутрішньошкірних крововиливів по задній поверхні грудної клітини ліворуч у проекції 6–12-го ребер по лопатковій лінії, які за своїм характером належать до легких тілесних ушкоджень, що мають незначні скороминущі наслідки.

Однак обвинувачений ОСОБА_1, продовжуючи свої злочинні наміри, не бажаючи припиняти свої злочинні дії, усвідомлюючи їх протиправність, продовжив грубо порушувати громадський порядок з хуліганських мотивів та діючи з винятковим цинізмом, демонструючи зневагу до норм моральності, публічно оголився та почав демонструвати оточуючим свої статеві органи, при цьому викрикуючи нецензурні вислови в бік оточуючих¹.

Незважаючи на вік осіб, які вчиняють хуліганство, їх характерною особливістю є стан сп'яніння. Так, за даними ДСА України, більше

---

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35253865>.

90 % засуджених за ст. 296 КК України перебували у стані алкогольного сп'яніння, 1,2 % – наркотичного.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу таке. Говорячи про осудність, не можна оминати питання вчинення злочину особою у стані сп'яніння. Так, у главі XX, арт. 44, п. 9 «Прав, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.» законодавець визначає, що вчинення будь-якого злочину у стані сп'яніння не виключає кримінальної відповідальності, але така обставина при визначенні міри покарання є пом'якшуючою. У такому разі «убийство или другое преступление, может причтено быть ему за прямое случайное, а не умышленное», відповідно, злочинець звільняється від смертної кари чи від «другого равного тому злодеянию наказания», але він мав відшкодувати потерпілому заподіяну злочином шкоду¹.

В науці кримінального права існує обґрунтована пропозиція про виключення ст. 21 та п. 13 ст. 67 КК України – норми про кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин та вчинення злочину у стані сп'яніння як обставини, що обтяжує покарання відповідно².

Враховуючи той факт, що ми живемо не у XVIII столітті, до стану сп'яніння люди доводять себе самі, врахування такого стану під час вчинення злочину обтяжуючою обставиною є правом суду, а не обов'язком, то і за вивільнену внутрішню приховану агресію цілком слушно настає в тому числі кримінальна відповідальність. Саме тому стан фізіологічного сп'яніння не виключає відповідальність, а обтяжує її. Хоча, як показує практика призначення покарань, до цих пір є незрозумілими критерії врахування як обтяжуючих, так і пом'якшуючих обставин.

Особи, визнані винуватими у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, перебували майже в усіх випадках у стані алкогольного сп'яніння, проте визнання цього обставиною, що обтяжує відповідальність, жодним чином не впливало на остаточне рішення суду – тільки коли рішення суду пов'язане із реальним позбавленням волі.

Стан сп'яніння, як факультативна ознака суб'єкта злочину, тісно пов'язана із можливістю керувати своїми діями та усвідомлювати їх

---

¹ Остапенко Т. О. Визначення суб'єкта злочину за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. / Т. О. Остапенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 36. – С. 241–242.

² Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння : монографія / В. М. Бурдін. – К. : Атіка, 2005. – С. 152.

значення.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними; згідно з ч. 1 ст. 20 КК України – підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто такою, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Як відомо, в судовій та слідчій практиці у справах про хуліганство нерідко у слідчих та суддів виникають обґрунтовані сумніви у психічному стані винного. За даними ДСА України, у 2005 р. за судовими вироками 68 хуліганів було визнано неосудними (0,93 % від усіх засуджених за хуліганство), до яких було застосовано заходи медичного характеру; у 2006 р. – 65 (0,87 %); у 2007 р. – 62 (0,94 %); у 2008 р. – 61 (0,97 %); у 2009 р. – 57 (1,02 %). Тобто ми спостерігаємо відносну кількісну стабільність при визначенні неосудних хуліганів¹.

За нашим власним аналізом даних ДСА в період з 2010 року до першої половини 2016 року, такий відсоток підтверджується – до 0,9 % суди визнають неосудними, обмежено осудними визнано близько 1,2 % (від 1 до 1,2) осіб засуджених за хуліганство. Разом з тим практично неможливо точно встановити такі дані по особах, які були визнані винуватими у вчиненні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії. Тому говорити про частину досліджуваного виду хуліганів як про неосудних чи обмежено осудних можемо говорити лише з певним ступенем ймовірності.

Звідси виходить, що більше 97 % засуджених осіб при вчиненні хуліганства повністю усвідомлюють грубість порушення громадського порядку та керують своїми діями в цей час.

Беручи до уваги викладене, підкреслимо, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, є особа, яка усвідомлює свої дії, може керувати ними та здатна розуміти зміст та значення грубого порушення громадського порядку, та дії, пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Так, грубо порушуючи громадський порядок, особа повинна розу-

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : монографія / В. В. Налуцишин. – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 181.

міти, що вчиняє дії, які не сприймаються суспільством як законні і, наприклад, полягають у насильстві із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянні тілесних ушкоджень чи знущанні над нею, або у знищенні чи пошкодженні майна, чи у зриві масового заходу, або тимчасовому припиненні нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту, опору представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, тощо¹.

Наступною ознакою суб'єкта злочину є вік особи. Загальний вік кримінальної відповідальності становить 16 років. Разом з тим злочин, передбачений ст. 296, є одним із двох хуліганських злочинів та складів злочинів, кримінальна відповідальність за який настає з 14 років, що прийнято називати зниженим віком кримінальної відповідальності.

В основу зниження віку кримінальної відповідальності покладено такі критерії:

- 1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить, що з 14 років особа усвідомлює як суспільну небезпеку, так і протиправність відповідних злочинів;
- 2) значна поширеність цих злочинів серед підлітків;
- 3) тяжкість шкоди в результаті їх вчинення².

У цьому контексті є дискусійною думка В. В. Налуцишина про те, що при вчиненні хуліганства винні особи посягають на ті самі блага, якими володіють і самі (здоров'я, честь, гідність, майно), а тому є очевидним, що вже з 14-річного віку вони можуть оцінити свою поведінку (вчинок) та її наслідки³. Наприклад, чи можна таке правило поширити на терористичний акт, відповідальність за вчинення якого також настає з 14 років? Однозначно, що ні. Тут потрібен комплексний підхід з урахуванням детермінаційного комплексу протиправної поведінки, юридична відповідальність за яку можлива з 14 років.

Відповідно до ст. 213 КК РФ, за просте хуліганство кримінальна відповідальність настає з 16 років.

---

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 585.

² Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность : монография / В. Г. Павлов – СПб. : Лань, 2000. – С. 45.

³ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 120.

В. С. Єгоров вважає, що таке положення є цілком обґрунтованим і пояснюється здатністю неповнолітніх уже в цьому віці усвідомлювати суспільну небезпеку й характер вчинених дій, правильно сприймати, що відбувається й, відповідно до цього, усвідомлено діяти¹.

Л. О. Кузнєцова зазначає, що згідно з КК республік колишнього СРСР, суб'єктом злочину хуліганства та вандалізму є фізична осудна особа, яка досягла або 14-річного віку (ч. 2 та ч. 3 ст. 221 КК Республіки Азербайджан; ч. 2 та ч. 3 ст. 257 (258) КК Республіки Казахстан; ч. 2 та ч. 3 ст. 234 (235) КК Республіки Киргизія; ч. 2 та ч. 3 ст. 237 Республіки Таджикистан; ч. 2 та ч. 3 ст. 277 Республіки Узбекистан; ст. 339 (341) КК Республіки Білорусь; ч. 2 ст. 213 (214) КК РФ; ст. 258 КК Республіки Вірменія; ст. 239 КК Республіки Грузія; ст. 231 КК Республіки Латвія; ст. 296 КК України; ст. 262, 263 ПК Республіки Естонія), або 16-річного віку (ст. 279 КК Республіки Туркменістан; ст. 260 КК Республіки Вірменія (вандалізм); ст. 287 (288) КК Республіки Молдова; ст. 284 КК Республіки Литва; ч. 1 ст. 221 КК Республіки Азербайджан; ч. 1 ст. 257 КК Республіки Казахстан; ч. 1 ст. 234 КК Республіки Киргизія; ч. 1 ст. 213 КК РФ; ч. 1 ст. 237 Республіки Таджикистан; ч. 1 ст. 277 Республіки Узбекистан). За кримінальними кодексами інших зарубіжних країн, суб'єкт хуліганських дій є, як правило, загальним, тому що спеціальних (додаткових обов'язкових) ознак відповідні норми майже не містять. Винятком є стан сп'яніння, який є обов'язковою ознакою суб'єкта хуліганських дій (ст. 148 КК Вануату, ст. 167 КК Островів Гілберта, ст. 191 КК Ізраїлю, КК Соломонових Островів). Слід підкреслити, що мінімальний вік притягнення до кримінальної відповідальності за хуліганство, що передбачений ч. 1 ст. 213 КК РФ (в редакції Федерального закону від 13 червня 1996 р.), був раніше встановлений з 14 років, а за ч. 2 та ч. 3 ст. 213 КК РФ (в редакції Федерального закону від 13 червня 1996 р.) – з 16 років. Проведений аналіз ознак суб'єкта свідчить про наявність однакових ознак за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством. Основна відмінність полягає у визначенні мінімального віку притягнення до кримінальної відповідальності за хуліганство та вандалізм. У шести країнах колишнього СРСР мінімальний вік за кваліфіковане хуліганство визначено з 14 років, а за просте – з 16 років; у шести країнах колишнього СРСР мінімальний вік за будь-яке хуліганство визначено з 14 років; у трьох країнах колишнього СРСР мінімальний вік за будь-яке хуліганство визначено з 16 років. Отже, у дванадцяти країнах колишнього СРСР мінімальний вік за хуліганство (залежно від частини

¹ Єгоров В. С. Уголовная ответственность за хуліганство : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Єгоров Владимир Сергеевич. – М., 2000. – С. 66.

статті) визначено з 14 років, а у дев'яти країнах колишнього СРСР мінімальний вік за хуліганство (залежно від частини статті) може бути з 16 років. У чотирьох країнах колишнього СРСР мінімальний вік за вандалізм визначено з 14 років, а в двох – з 16 років. Таким чином, прослідковується тенденція до зниження віку за хуліганство та вандалізм, особливо стосовно кваліфікованого складу хуліганства¹.

За даними ДСА України, за просте хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України) протягом останніх двох років не було жодного засудженого у віці від 14-ти до 16-ти років (до цього засуджувалося декілька осіб на рік). У розрізі років – 2008 рік – 12; 2009 рік – 7; 2010 рік – 5; 2011 рік – 5; 2012 рік – 4; 2013 рік – 5; 2014 рік – 6; 2015 рік – 0; перше півріччя 2016 року – 0. Показники за ч. 3 ст. 296 КК України є дещо схожими за підлітковою характеристикою – 6, 0, 3, 2, 1, 0, 0, 0 осіб відповідно до вказаних років.

Наведені дані є науково та практично значущими з тих позицій, що опір під час припинення хуліганства підлітки у віці від 14-ти до 16-ти років вчиняють виключно у групі із старшими хуліганями, найчастіше повнолітніми. Усі без винятку діти у цьому віці вчиняли хуліганство у стані алкогольного сп'яніння. По-друге, невже кримінальна відповідальність за просте хуліганство з 14-ти років є панацеєю для забезпечення спокою громадян, враховуючи мізерну кількість засуджених на багатомільйонну країну (при відсутності таких протягом останніх двох років). Вважаємо, що доцільність існування кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 1 ст. 296 КК України, з 14-річного віку викликає якщо не повне заперечення, то сумнів обґрунтований.

Цікаво, що у вітчизняній кримінологічній літературі хуліганство також вважається «п'яним» злочином. Так, на думку В. В. Налуцишина, значна частина хуліганських дій утворює логічний зв'язок між п'янством і хуліганством². Це пов'язано з тим, що стан сп'яніння прискорює процеси мотивації. Тому цілком справедливою є думка А. П. Тузова, що особа в нетверезому стані не тільки не може послабити, пом'якшити конфліктну ситуацію, а навпаки, нерідко загострює її³. Такі хуліганські дії вчиняються винними у стані алкогольного

¹ Кузнецова Л. О. Визначення ознак об'єкта хуліганства за законодавством окремих зарубіжних країн / Л. О. Кузнецова // Право і суспільство : наук. журнал. – 2010. – № 5. – С. 142–143.

² Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : монографія / В. В. Налуцишин. – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 125.

³ Тузов А. П. Мотивація противоправного поведіння неспециальнолетнього / А. П. Тузов – К. : Вища школа, 1982. – С. 116, 124.

сп'яніння, а у випадках «побутового» хуліганства практично завжди¹.

Матеріали вивчених В.В. Налуцишиним кримінальних справ свідчать, що особи, яких було засуджено за вчинення хуліганства, передбаченого ч. 1–4 ст. 296 КК, у 97 % від загальної кількості засуджених перебували під час вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння. Суди в усіх цих випадках стан сп'яніння визнавали обставиною, яка обтяжує покарання. Проте ні на вид, ні на розмір покарання ця обставина не вплинула².

Власне дослідження показало, що суд враховував стан сп'яніння як обтяжуючу обставину виключно при призначенні реального позбавлення волі.

Кримінально-правова наука містить досить велику кількість дискусійних та навіть полемічних положень, одним з яких є змістовне наповнення кримінально-правової характеристики певного злочину. Аксиоматичним є лише включення до неї складу злочину з його елементами. Поряд із цим, дослідження виключно законодавчо закріплених ознак суб'єкта злочину значним чином обмежує практичне застосування його результатів.

З цих позицій слушною є позиція В. І. Борисова та О. О. Пащенко стосовно того, що для розуміння кримінально-правової характеристики слід виходити з того, що в ній повинні відобразитися особливості певного виду злочинів, які мають значення для з'ясування їх соціально юридичної природи (сутності), суспільної небезпеки, змісту ознак, кримінальної відповідальності, призначення покарання і т. н. Іншими словами, кримінально-правова характеристика являє собою систему, суму спеціалізованої наукової інформації про певний вид злочинів. Отже, зазначена характеристика вимагає більш поглибленого дослідження і з'ясування її теоретичного і практичного змісту. Очевидно, є обґрунтованою пропозиція щодо включення до кримінально-правової характеристики таких елементів:

1) соціальна обумовленість встановлення і збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів;

2) суспільна небезпека певного виду злочинів як їх матеріальний субстрат;

3) протиправність діяння і її місце в системі нормативного визна-

---

¹ Тузов А. П. Особистість в сфері мотивації злочинної поведінки / А. П. Тузов // Актуальні проблеми держави і права. – 2002. – Вип. 14. – С. 76.

² Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 79.

чення заборони відповідного виду суспільно небезпечної поведінки;

4) склад певного виду злочинів;

5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, які знаходяться поза межами певного виду злочинів, але властиві їх вчиненню;

6) особа злочинця¹.

В. А. Мисливий, на розвиток такого твердження, вказує на те, що це є певний парадокс, внаслідок якого вчені-кримінологи, більшість яких представляють фахівці в галузі кримінального права, активно зайнялися розробкою питань кримінологічної характеристики злочинів, залишивши поза спектром своїх наукових інтересів їх кримінально-правову характеристику, яка за часом повинна була мати очевидний пріоритет. Але до цих пір існують різні погляди на визначення кримінологічної характеристики, не склалося загально визнаного уявлення про її структуру й елементи. Можливо тому, в переважній більшості випадків, у вітчизняних та зарубіжних навчальних виданнях з кримінології, при наявності в них багатьох розділів з кримінологічної характеристики окремих видів злочинів, загальне визначення кримінологічної характеристики не наведено. Разом з цим таке визначення можна знайти в більш фундаментальних вітчизняних роботах, де вона визначається як опис властивостей, закономірностей, тенденцій, факторів злочинності або окремих її видів, а також ознак особи злочинців, або – як сукупність статистично визначених ознак злочинності, окремих її видів і якостей особи злочинців, які використовуються для наукового аналізу за соціально-демографічними, морально-психологічними, кримінально-правовими і кримінологічними ознаками².

Нагадаємо, що за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 (без урахування раніше засуджених осіб за вчинення хуліганства), протягом 2011 року – першого півріччя 2016 року засуджено 1190 осіб (у розрізі років: 2011 – 353, 2012 – 303, 2013 – 237, 2014 – 151, 2015 – 95, 6 місяців 2016 – 51).

Кримінологічно значущими є такі ознаки осіб. За гендерною, або

---

¹ Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пашенко // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 3 (42). – С. 182–189.

² Мыслывый В. А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика дорожно-транспортных преступлений / В. А. Мыслывый // Проблемы совершенствования правовых средств противодействия преступности в современном обществе : материалы Междунар. научно-практ. конф. / Вестник Академии МВД Кыргызской Республики им. генерал-майора милиции Алиева Э. А. – Вып. 7. – Бишкек : Академия МВД, 2007. – С. 135–137.

статевою ознакою – 57 жінок. За вчинення досліджуваного злочину у групі 527 осіб засуджено. У стані алкогольного сп'яніння – 826 осіб, наркотичного – 2 особи. Працевдатних, які на момент вчинення злочину ніде не навчалися і не працювали – 968 осіб.

Як бачимо, хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, характеризується тим, що:

1) майже половина злочинів вчиняється у групі (приблизно 44,3 % засуджених);

2) майже 74 % засуджених осіб на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння;

3) майже 82 % засуджених осіб на момент вчинення злочину були працевдатними, проте ніде не навчалися та не працювали;

4) майже такі самі дані характерні для кожного виду хуліганства, передбаченого ст. 296 КК України.

Враховуючи викладене, перспективними напрямками подальших досліджень є розробка дієвих заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству в цілому та такому його виду як пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

При формуванні видів злочинів із зниженим віком кримінальної відповідальності законодавець враховував три основні фактори:

1) здатність особи віком від 14 до 16 років усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпеку певних дій;

2) поширеність вчинення злочинів серед осіб цього віку;

3) відповідність підставам та принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Абсолютна більшість дослідників оперує цими показниками та пропонує понизити вік кримінальної відповідальності за досліджуваній ними злочин чи групу злочинів. Фактично нами вперше запропоновано протилежне – підвищити вік кримінальної відповідальності за просте некваліфіковане хуліганство до 16 років, оскільки відсутня одна з трьох підстав існування зниженого віку – поширеність вчинення хуліганства серед осіб цього віку не в останню чергу через «занурення» їх в он-лайн комп'ютерні ігри, на що звертали уваги інші вчені. Більш того, існує і імовірність складності усвідомлення факту саме грубого порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства.

Отже, суб'єктом хуліганства, пов'язаного з опором представникові

влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є фізична осудна людина, яка на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку. Більше 2/3 таких осіб вчиняє злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України, у стані алкогольного сп'яніння, веде соціально пасивний спосіб життя – маючи усі можливості реалізувати себе до цього ставиться байдуже.

Справжня реалізація принципу гуманізму кримінального права, судова практика та зарубіжний досвід кримінально-правового забезпечення громадського порядку поставили під обґрунтований сумнів доцільність настання кримінальної відповідальності за просте хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України) з 14-річного віку. Це питання спробуємо додаткового вивчити під час розгляду суб'єктивної сторони і форм реалізації кримінальної відповідальності за хуліганство та досліджуваного його виду.

2.4. Суб'єктивна сторона хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії

Історія розвитку суб'єктивної сторони злочину починається з ХІХ століття. Саме в цей період остаточно формується уявлення про склад злочину як кримінально-правову категорію і встановлюється доктринальний підхід до її визначення в якості сукупності усіх ознак, що містяться в понятті злочину. До цього склад злочину виконував виключно кримінально-процесуальну функцію, у зв'язку із чим про суб'єктивну сторону як структурний елемент складу злочину мови не було. І тільки в кінці ХІХ століття ця категорія отримала своє поширення у більшості європейських держав і в першу чергу в Німеччині¹.

Під суб'єктивною стороною злочину в кримінально-правовій науці розуміється психічна діяльність особи, безпосередньо пов'язана із вчиненням злочину. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, суб'єктивна сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до об'єктивної) стороною. Якщо об'єктивна сторона характеризується ознаками, що відображають реальні явища, і тому сприйма-

---

¹ Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс : в 10-ти т. Т. VII. Субъект преступления. Субъективная сторона преступления. Кн. II. Субъективная сторона преступления / под ред. Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2016. – С. 3.

ється безпосередньо за допомогою органів почуттів (зору, слуху, дотику, нюху), то суб'єктивна сторона злочину відображає внутрішній світ людини і не може сприйматися безпосередньо. Вона пізнається тільки шляхом аналізу і оцінки об'єктивних характеристик злочину – вчинення дій або бездіяльності, способу їх вчинення, використовуваних при цьому знарядь або засобів і т. ін.¹

Ми повністю підтримуємо В. Я. Тація стосовно того, що суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, яка виявляється у певному психічному ставленні особи до об'єкта та об'єктивної сторони вчинюваного злочину; певному прояві її свідомості й волі, вираженій у вині, мотивах та меті².

Отже, суб'єктивна сторона складу злочину є внутрішнім проявом вчиненого діяння, якому притаманні вина (єдина обов'язкова ознака), мотив і мета, окремі вчені додатково виділяють емоційний стан злочинця.

У ст. 23 КК України зазначено, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. На підставі цього можна зробити логічний висновок про те, що без вини, як психічного ставлення до поведінки та її наслідків, не може бути і відповідальності, оскільки матиме місце безвинне заподіяння шкоди (випадок або казус). Більш того, у ч. 2 ст. 2 КК України продубльовано конституційний принцип презумпції невинуватості – особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Отже, обов'язковість вини є законодавчо підтвердженою аксіомою.

Зміст ст.ст. 24 та 25 КК України свідчить про те, що форми вини поділяються на два види: умисел та необережність. Необережна форма вини з її видами взагалі виключається при вчиненні хуліганства та розглядуваного його виду. Думається, що і непрямий умисел також неможливий, оскільки бажання або свідоме допускання настання наслідків може свідчити вже про інший злочин, а не передбачений ч. 3 ст. 296 КК України. Єдиною можливою тут є умисна форма вини, вид

¹ Там само, с. 66.

² Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 8.

умислу прямий – винувата особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, усвідомлює, що своїми діями грубо порушує громадський порядок, які при цьому супроводжуються опором представникам влади або представникам громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, що проявляється особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, і бажає так діяти, оскільки розглядуваний злочин за особливостями законодавчої конструкції є з формальним складом.

Хуліганство як злочин може вчинюватися тільки з прямим умислом. Ця позиція має такі аргументи: по-перше, у самому законі зазначено про те, що хуліганство характеризується такою конструктивною ознакою, як «з мотивів явної неповаги до суспільства», що є обов'язковою ознакою, яка характеризує не лише суб'єктивну сторону, але і об'єктивну сторону складу цього злочину; по-друге, таке положення відповідає теорії вини у формальних складах злочинів (визнання хуліганства як злочину з формальним складом виключає непрямий умисел, оскільки не можна, вчиняючи певні дії за власною волею, не бажати вчинення таких дій¹.

На нашу думку, таке дискусійне положення щодо непрямого умислу при хуліганстві було можливим при нерозумінні чіткої різниці між прямим та непрямим умислом, віднесенням хуліганства до злочинів із матеріальним складом – тоді різниця між прямим та непрямим умислом полягала б у вольовій ознаці – бажанні чи свідомому допущенні настання суспільно небезпечних наслідків.

Для складу закінченого злочину достатньо встановити факт грубого порушення громадського порядку. Встановлювати, доводити та доказувати суспільно небезпечні наслідки – величину, розміри немає потреби, і тому законодавець конструює склад цього злочину так, що злочинні наслідки мовби знаходяться за межами складу злочину, поза його обов'язковими ознаками. Цей злочин має наслідки, вони є, вони суспільно небезпечні, але до складу хуліганства вони не належать. Склад цього злочину є наявним у діях особи при будь-яких розмірах цих наслідків².

Так, Ленінський районний суд м. Севастополя 08.04.2004 р. визнав

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : монографія / В. В. Налуцишин. – Х. : Харків юридичний, 2009. – С. 161.

² Навроцький В. О. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я : лекції для студ. юрид. фак. / В. О. Навроцький ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Юридичний факультет. Кафедра кримінального права та процесу. – Львів, 1997. – С. 11.

винним і засудив Б.С. за ч. 1 ст. 296 КК України. Маючи при собі газовий балончик «Терен-1» і складаний ніж, Б.С. 30.09.2003 р. увійшов до кімнати готелю «Україна» і декілька разів випустив струмінь газу з газового балончика в обличчя З.О. Після цього заздалегідь заготовленим для заподіяння тілесних ушкоджень складаним ножом став завдавати З.О. удари у піднижньощелепову ділянку шиї. Внаслідок таких дій потерпілій було завдано тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили неоправдане знівечення обличчя. Апеляційний суд скасував вирок у частині засудження Б.С. за ч. 4 ст. 296 КК України на підставі п. 2 ст. 6 КПК України, зазначивши, що ні досудове слідство, ні місцевий суд, оцінюючи зібрані у справі докази обвинувачення Б.С. у хуліганстві, не врахували таких обставин, як те, що суб'єктивна сторона хуліганства характеризується умисною формою вини і мотивом явної неповаги до суспільства. Із матеріалів справи вбачається, що Б.С. прийшов до З.О. у робочий офіс, що розташований у кімнаті готелю, з метою з'ясування особистих стосунків. Сам факт умисного заподіяння тілесних ушкоджень З.О. у приміщенні за місцем її роботи не свідчить про наявність у Б.С. наміру вчинити хуліганство. Більш того, Верховний Суд України зазначає, саме при кваліфікації кваліфікованого виду хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншому громадянину, який припиняв хуліганські дії (ч. 3 ст. 296 КК), органи досудового слідства та суди допускають найбільше помилок¹.

Умисел винного при хуліганстві за ч. 3 ст. 296 КК України спрямований, насамперед, на порушення громадського порядку, який переходить в опір представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Однією з обов'язкових ознак суб'єктивної сторони хуліганства за ч. 3 ст. 296 КК України є його мотив – хуліганські спонування, що виражаються в опорі представникам влади або представникам громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, тобто мотиву явної неповаги до суспільства, що прямо вказано в диспозиції ч. 1 ст. 296 КК України.

За своїм змістом хуліганський мотив має яскраво виражений індивідуалістичний характер, у ньому проявляється нехтування суспільними інтересами, а також інтересами окремих громадян, що також може ви-

¹ Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/B0DCABFE5CB7F216C2257B7C0042F42D](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/B0DCABFE5CB7F216C2257B7C0042F42D).

ражатися в опорі представників влади або представників громадськості, які виконують службові обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Як правило, хуліганський мотив визначається як «явна неповага до суспільства». Але таких ознак, очевидно, недостатньо для з'ясування змісту такого мотиву. У загальному розумінні хуліганський мотив вбачають у грубо зневажливому ставленні до усього суспільства в цілому, в бажанні протиставити себе суспільній думці, нормам моралі, продемонструвати своє «перевершення», грубу силу тощо¹.

Загальний мотив неповаги до суспільства зумовлюється наявністю в хулігана прагнень продемонструвати свою незалежність від нормативних обмежень².

В. В. Налуцишин визначає хуліганський мотив як сукупність спонукань, які обумовлені соціально-економічними та політичними чинниками, та об'єктивовані в зухвалій неповазі до честі і гідності як фізичних, так і юридичних осіб, усвідомленій зневазі традицій, норм моралі, права і закону, агресивній протидії громадським та владним приписам³.

С. А. Тарарухін вважає, що хуліганський мотив є усвідомленим прагненням проявити неповагу до суспільства шляхом вчинення різного роду цинічних і зухвалих дій, які порушують громадський порядок⁴.

Лаконічно, проте точно з цього приводу С. С. Яценко писав, що хуліганський мотив може характеризуватися комплексом нищих спонукань у вигляді прагнення протиставити себе суспільству, виявити грубу силу, п'яну зухвалість, пустощі тощо⁵.

На нашу думку, найвдалішою з цього приводу є точка зору Г. І. Піщенка, який вважає, що хуліганський мотив – це усвідомлене прагнення, що породжує у винного прямий намір на вчинення хуліганства, сприяє його подальшому формуванню та розвитку і, як результат цього процесу, спонукає до активних, навмисних дій, які характеризу-

---

¹ Морозова В. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Морозова Вікторія Олексіївна. – Ірпінь, 2002. – С. 10.

² Ратинов А. Р. О психологической природе хулиганского мотива / А. Р. Ратинов, А. Ш. Рчеулешвили // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1987. – Вып. 45. – С. 47.

³ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 115.

⁴ Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С. А. Тарарухин. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 74.

⁵ Станіслав Яценко. Життя. Наука. Правотворчість / уклад. : С. Д. Шапченко, І. С. Яценко. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 199.

ються явною неповагою до суспільства та грубим порушенням громадського порядку¹.

У процесі вчинення злочину, що розпочався за мотивом особистого характеру (помста, ревності тощо), останній може перейти в мотив явної неповаги до суспільства. Тим самим діяння може перетворитися із посягання на особу в злочин проти громадського порядку – хуліганство².

М. Т. Куц вважає, що особисті мотиви мають другорядний, незначний, слабо виражений характер. Переважає ж завжди неповага до суспільства, що виражається в порушенні громадського порядку і є головним, вирішальним мотивом для кваліфікації злочинів за ст. 296 КК України³.

Вчинення злочину на основі особистих неприязних стосунків у більшості випадків свідчить, що він був учинений не з хуліганських спонукань, а з мотиву помсти (ревнощів), корисливості тощо. Особисті неприязні стосунки між винним і потерпілим можуть складатися протягом тривалого часу (іноді роками), але вони можуть виникнути і в момент неправомірної або аморальної поведінки потерпілого. Особисті неприязні взаємовідносини можуть виникнути і раптово, якщо вони зачіпають важливі інтереси сторін або поєднані із заподіянням істотної шкоди⁴.

Наприклад, Г. після обопільної бійки з П., вважаючи, що присутній при цьому Я. вдарив його по голові, збив його з ніг і наніс йому удари по голові й животу, чим заподіяв тяжкі тілесні ушкодження. Президія обласного суду, розглянувши справу, визнала кваліфікацію дій Г. за ч. 2 ст. 296 КК України необґрунтованою, оскільки злочинні дії Г. вчинив не з хуліганських спонукань, а на основі особистих неприязних стосунків, які виникли під час бійки Г. та П⁵.

Таким чином, можна зазначити, що мотив вчинення передбачених ч. 3 ст. 296 КК України дій має свою специфічну природу і визначається як хуліганський – це зухвале, цинічне самовираження винної особи,

---

¹ Піщенко Г. І. Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. І. Піщенко. – К., 1999. – С. 8.

² Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : 4-те вид., перероб. та доп. / за ред. С. С. Яценка. – К. : А.С.К., 2005. – С. 512.

³ Куц Н. Т. Преступления против общественного порядка и общественной безопасности / Н. Т. Куц. – К. : КВШ МВД СССР, 1974. – С. 14–15.

⁴ Александров Ю. В. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник / Ю. В. Александров. – 3-те вид., доп. та перероб. – К. : Атіка, 2007. – С. 423.

⁵ Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/B0DCABFE5CB7F216C2257B7C0042F42D](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/B0DCABFE5CB7F216C2257B7C0042F42D).

емоційним підґрунтям якого є жорстокий егоїзм, невдоволеність і озлобленість.

У п. 4 Постанови № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 р. ПВС України вказав, щоб відмежовувати хуліганство від інших злочинів, належить з'ясовувати спрямованість умислу, мотиву, цілі винного та обставини вчинення кримінально караних дій. Дії, які супроводжувалися погрозами вбивством, завданням тілесних ушкоджень, вчинені щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за відповідними статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії можуть бути кваліфіковані лише в тих випадках, коли вони були поєднанні з очевидним для винного грубим порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувалися особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Найбільш поширеними є помилки у кваліфікації злочинів, пов'язаних із заподіянням потерпілому тілесних ушкоджень. Нанесення побоїв або заподіяння тілесних ушкоджень і т. ін. діяння, що були викликані особистими неприязними стосунками, за загальним правилом, не можна кваліфікувати за ст. 296 КК України.

Таким чином, на перше місце висуваються ознаки, що характеризують суб'єктивну сторону злочинних дій винної особи, оскільки мотив злочину є інтегральним психічним утвором, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою¹.

Дещо інша картина має місце при вчиненні хуліганства підлітками, особливо у віці від 14 до 16 років.

Найперший вплив на неповнолітнього мають негативні фактори сімейного виховання та побуту. Будь-яка категорія неповнолітніх злочинців набуває свого першого негативного досвіду у сімейному та побутовому оточенні. Саме це оточення вносить у програму спонукальних мотивів і поведінки неповнолітнього ті негативні риси, які проявляються потім у злочинних і аморальних діях. До таких негативних аспектів виховання належать певні чинники організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах, училищах, коледжах та виробничих колективах. Недоліки такого роду виховання вже самі по собі можуть відіграти негативну роль у поведінці неповнолітнього. У тих же випадках, коли на молоду людину впливають при цьому ще й негативні еле-

---

¹ Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – С. 14.

менти сімейних і побутових відносин, у наявності реальна основа для формування суспільно небезпечної особистості¹.

Об'єктивні чинники розвитку особистості, які характеризуються наявністю повної чи неповної родини, її матеріальним і соціально-побутовим становищем, а також суб'єктивні чинники процесу соціалізації неповнолітнього, внутрішній світ і зовнішнє оточення родини відіграють визначальну роль у формуванні мотивації до певного виду поведінки. При цьому, коли процес соціалізації неповнолітнього відбувався за неприйнятних умов для формування потребово-мотиваційної сфери, світоглядних позицій, засвоєння соціальних норм, цінностей, правил поведінки, переконань та ідеалів, виникає велика ймовірність того, що неповнолітній потрапляє у зону ризику та небезпеки і може вчинити протиправне, у тому числі злочинне, діяння або стає жертвою злочинного посягання².

Найхарактернішими властивостями неповнолітніх є їх бажання утвердитися, романтизм, почуття ліктя (згуртованість), інтерес до забороненого «плоду» та ін.³

Вивчення судової практики показало, що хуліганство найчастіше вчиняється для задоволення бажання щодо самоствердження за рахунок приниження інших. Нечастий вихід із віртуальної реальності (значна частина підлітків більшу частину вільного часу проводить в онлайн іграх) супроводжується різною поведінкою, в тому числі протиправною. Разом з тим внутрішньою рушійною силою її є мотив гри та розваг – неповнолітні найчастіше вчиняють злочини саме з таких мотивів.

На нашу думку, мотив гри та розваг є сам по собі хуліганським та таким, що виражає явну неповагу до суспільства, виражає наміри виділитися та привернути до себе увагу.

Отже, підлітки у віці від 14 до 16 років вчиняють хуліганство з мотивів гри та розваг, що трактуються як явна неповага до суспільства дуже умовно. Підлітковий перехідний вік характеризується активним процесом соціалізації, а тому протиправні відхилення у ньому такою категорією осіб не сприймаються злочинними.

Важливе значення для всебічної характеристики суб'єктивної сторони злочину має мета суспільно небезпечного діяння, під якою розу-

---

¹ Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навчальний посібник / В. Й. Бочелюк. – К. : Центр учбової літ., 2010. – С. 99.

² Юзікова Н. С. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії їй : монографія / Н. С. Юзікова. – Дніпро : Біла К. О., 2016. – С. 421.

³ Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – С. 189.

міють той фактичний результат, якого винний намагається досягти шляхом вчинення злочину¹.

Нами встановлено подвійність мети хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Перше завжди полягає у тому, щоби позбавити уповноважених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку.

Друге – помста або відплата за зроблене зауваження (54 % досліджених випадків), демонстрація зневаги не тільки до оточуючих, а й до держави з її атрибутами (29 % досліджених випадків), спричинити фізичний біль, моральні страждання, тілесні ушкодження (17 %).

Показовим у цьому плані є такий приклад (з точки зору так званого «умовного засудження»). Під час святкування Дня народження ОСОБА_4 разом з ОСОБА_3, маючи умисел на порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, ігноруючи загальноприйняті норми моралі та поведінки в суспільстві, безпричинно, з хуліганських спонукань, використовуючи малозначний привід, почали чіплявся до ведучої музичної програми закладу – ОСОБА_7, на що присутній у приміщенні кафе співмешканець ОСОБА_7 ОСОБА_8 зробив їм зауваження з приводу неналежної їх поведінки.

У відповідь на вказане зауваження ОСОБА_8 ОСОБА_4, маючи умисел на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, ігноруючи загальноприйняті норми моралі та поведінки в суспільстві, безпричинно, діючи з особливою зухвалістю, яка виразилася у грубому порушенні громадського порядку, поєднаному із завданням побоїв, та з хуліганських спонукань, використовуючи малозначний привід, наніс останньому удар долонею руки в область обличчя.

На виконання своїх службових обов'язків, передбачених Законом України «Про міліцію», вони зробили зауваження вказаним особам, у відповідь на що, останні почали висловлюватися на адресу працівників міліції нецензурною лайкою, виказувати в їх адресу погрози фізичною розправою і маючи умисел на спричинення тілесних ушкоджень та пошкодження майна, щодо працівників правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, продовжуючи висловлюватися на їх адресу нецензурною лайкою та виказувати погрози фізичною

---

¹ Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – С. 388.

розправою, ОСОБА_3 став хапати за формений одяг та штовхати в різні частини тіла інспекторів ОСОБА_13, ОСОБА_11 та міліціонера-водія ОСОБА_12, що знаходилися у форменому одязі при виконанні своїх службових обов'язків¹.

Знову ж таки, вказаний вирок суду є досить об'ємним, проте показовим.

На нашу думку, у більшості випадків мотив і мета при хуліганстві, в тому числі за ч. 3 ст. 296 КК України, нерозривно пов'язані, а, оскільки при даному виді злочину винний задовольняється самоствердженням, реалізацією своєї примхи, ефектом здійснюваних дій, то це призводить до злиття мети з мотивом.

Таким чином, діяння, передбачене ч. 3 ст. 296 КК України, відрізняється від інших подібних злочинів:

1) мотивом – хуліганський мотив – прагнення невихованої, егоїстичної особи до самовираження, до самоствердження способами порушення громадської моральності і громадського спокою та проявом явної неповаги до суспільства, поєднаним з опором представникові влади або представникові громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії;

2) причинами конфлікту – при хуліганстві ці причини внутрішні, вони не мають логічного обґрунтування в обставинах, не впливають із обставин, не обумовлені ними;

3) прямим умислом – наявністю наміру порушити громадський порядок і виявити явну неповагу до суспільства, вчиненням опору представникові влади або представникові громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Разом з тим встановлювати наявність мотиву гри та розваг хуліганам у віці від 14 до 16 років як мотиву явної неповаги до суспільства видається недоцільним. Підлітки у віці від 14 до 16 років найчастіше вчиняють такі злочини з мотивів гри, щоби бути такими, як решта. Мотив явної неповаги до суспільства є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 296 КК України. Саме такий мотив у діяннях вказаної вікової категорії встановити та довести досить складно – вивчені нами випадки свідчать про просту констатацію його наявності, хоча насправді має місце мотив гри, який ближчим є до хуліганського, але аж ніяк не прагнення кинути виклик

---

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56121772>.

прийнятим у суспільстві правилам поведінки, побуту та відпочинку.

Отже, юридичний аналіз хуліганства, пов'язаного з опором представникам влади або представникам громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, дозволяє вести мову про таке.

Нами підтримано позицію тих вчених, які відстоюють концепцію об'єкта злочину як суспільних відносин. Встановлено, що тільки громадський порядок не може бути об'єктом хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

Громадський порядок, як соціально-правова категорія, розглядається як стан взаємовідносин різних членів соціуму, нормальної життєдіяльності як фізичних, так і юридичних осіб, встановленого порядку роботи державних органів та органів місцевого самоврядування, громадських організацій і об'єднань у цілому. У кримінально-правовому розумінні – як стан спокою, що є основою існування людини, суспільства, держави та людства.

Складовими безпосереднього об'єкта хуліганства, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, є честь і гідність потерпілої особи, її спокій та безпека, тобто завдається шкода публічному інтересу, що і визначає сутнісну ознаку громадського спокою.

Додатковим обов'язковим об'єктом виступають честь і гідність потерпілих осіб, а саме представників влади або представників громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи інших громадян, які припиняли хуліганські дії, їх здоров'я та власність, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян.

Потерпілими від злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, можуть бути три категорії осіб: 1) представники влади (63 % досліджених випадків); 2) представники громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку і державного кордону (24 % досліджених випадків); 3) громадяни, які за власною ініціативою припиняли хуліганські дії і їм заподіяно шкоду (13 % досліджених випадків).

Враховуючи той факт, що більшість хуліганських діянь законодавець сформулював як злочини з формальними складом, нами наведено аргументи на спростування твердження про те, що грубе порушення громадського порядку є наслідком злочину з віднесенням його до злочинів із матеріальним складом; злочин вчиняється виключно шляхом активних дій.

Вивчення матеріалів правозастосовної практики дозволило сформулювати висновок про необов'язковість врахування місця вчинення такого злочину та його способу – громадське місце як будь-яка загальнодоступна ділянка чи будівля з публічним порушенням спокою окремих юридичних чи фізичних осіб, оскільки хуліганство можна вчинити і непублічно.

Нами підтримано визначення поняття опору, його видів та кваліфікації, наведених у п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство»: як опір у значенні ч. 3 ст. 296 КК України слід розуміти активну протидію особи, котра вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку. Такий опір охоплюється ч. 3 ст. 296 КК України як кваліфікуюча ознака передбаченого нею злочину, а тому не потребує додаткової кваліфікації за ч. ч. 2 і 3 ст. 342 КК України. Якщо ж опір було вчинено після припинення хуліганських дій – як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. ст. 296 і 342 КК України.

Наведено додаткові аргументи користь того, що згідно зі ст. 185 КУпАП, злісною непокорю є відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень або одноразова відмова, виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок; адміністративна відповідальність за названою статтею настає при відсутності застосування фізичної сили з боку винуватої особи. У зв'язку із цим наголошено на неприпустимості наявності судових рішень щодо кваліфікації за ст. 185 КУпАП випадків заподіяння легких тілесних ушкоджень працівникам поліції під час виконання ними службових обов'язків (абз. 2 та 3 п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів»).

Доведено, що мінімальний (14 років) вік кримінальної відповідальності за усі різновиди хуліганських дій не є правильним і науково обґрунтованим рішенням законодавця. Протягом 2011–2016 років за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, засуджено малолітніх осіб у віці від 14 до 16 років – 11 осіб, неповнолітніх у віці від 16

до 18 років – 34 особи; 67 жінок засуджено за вчинення такого злочину. Протягом 2015–2016 років за вчинення простого хуліганства (ч. 1 ст. 296 КК України) не засуджено жодну особу у вказаному віці.

Встановлено, що хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є частиною так званої молодіжної злочинності, оскільки вік до 80 % засуджених становить 18–35 років, причому особи віком до 30 років становлять до 50 %.

Встановлено груповий характер вчинення цього злочину – у різні роки до 30 % засуджених діяли у групі за попередньою змовою або без такої, протягом 2015–2016 років цей показник досяг 50 %; до 90 % засуджених перебували у стані алкогольного сп'яніння. Обмежено осудними визнано близько 2 % осіб. За гендерною, або статевою ознакою – 57 жінок. За вчинення досліджуваного злочину у групі 527 осіб засуджено. У стані алкогольного сп'яніння – 826 осіб, наркотичного – 2 особи. Працевдатних, які на момент вчинення злочину ніде не навчалися і не працювали – 968 осіб.

Хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, характеризується тим, що:

1) майже половина з нього вчиняється у групі (приблизно 44,3 % засуджених);

2) майже 74 % засуджених осіб на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння;

3) майже 82 % засуджених осіб на момент вчинення злочину були працевдатними, проте ніде не навчалися та не працювали;

4) майже такі самі дані характерні для кожного виду хуліганства, передбаченого ст. 296 КК України.

Наведено додаткові аргументи на користь того, що хуліганство та усі його види вчиняються виключно умисно, вид умислу – прямий. Враховуючи, що ч. 3 ст. 296 КК України сконструйована законодавцем як злочин з формальним складом, то зміст прямого умислу тут полягає у тому, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій щодо спочатку грубого порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю та/або винятковим цинізмом, а потім щодо опору особам, які намагаються їх припинити, та бажає так діяти.

Доведено, що мотив явної неповаги до суспільства як обов'язкова

ознака суб'єктивної сторони та визначення поняття кримінально-караного хуліганства є визначальною для розуміння суті такого злочину. Його прояви як протиставлення себе усьому і усім, бажання самоствердитися за рахунок приниження інших осіб тощо є одними із критеріїв розмежування з іншими злочинами та правопорушеннями.

Мета вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, повинна розглядатися у сукупності із мотивом явної неповаги до суспільства.

Встановлено подвійність мети такого злочину. Перше завжди полягає у тому, щоби позбавити уповноважених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку. Друге – помста або відплата за зроблене зауваження (54 % досліджених випадків), демонстрація зневаги не тільки до оточуючих, а й до держави з її атрибутами (29 % досліджених випадків), спричинити фізичний біль, моральні страждання, тілесні ушкодження (17 %).

Розділ 3

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ХУЛІГАНСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ АБО ПРЕДСТАВНИКОВІ ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ, ЧИ ІНШИМ ГРОМАДЛЯНАМ, ЯКІ ПРИПИНЯЛИ ХУЛІГАНСЬКІ ДІЇ

3.1. Форми реалізації кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії

Кримінальне право, переважно охороняючи найважливіші суспільні відносини, є життєво важливим засобом забезпечення існування будь-якого суспільства. Для уникнення можливих зловживань при застосуванні до особи, яка порушила кримінально-правову заборону, заходів впливу надзвичайно актуальними є такі законодавчі положення КК України.

Перше полягає в тому, що для досягнень завдань, проголошених у ч. 1 ст. 1 КК України, тільки кримінальним законом встановлюється, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, винних у їх вчиненні (ч. 2 ст. 1 КК України).

Друге впливає із першого та полягає в тому, що тільки КК України визначаються злочинність і караність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки (ч. 3 ст. 3 КК України).

Кримінальний закон у ч. 1 ст. 50 визначає поняття покарання як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Важливість наведених положень у тому числі актуалізується метою (цілями) покарання, закріпленою у ч. 2 ст. 50 КК України. У зв'язку із цим вивчення правозастосовної практики по кожній статті Особливої частини кримінального закону для будь-якого дослідника повинно супроводжуватися детальним аналізом форм реалізації кримінальної відповідальності за злочини, що не виконують суто номінальну (представ-

ницьку) функцію (жодного разу не були застосовані). Лише після цього можна буде із впевненістю стверджувати про правильність чи помилковість рішення законодавця щодо того чи іншого виду покарання та його розміру в санкції конкретної кримінально-правової норми.

Враховуючи викладене, слід зазначити, що дослідження покарання за хуліганство, поєднане з опором особам, наділеним владними повноваженнями, та іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, ґрунтується на працях тих вчених, які досліджували покарання, його мету та види. Серед них: В. В. Антипов¹, І. Г. Богатирьов², І. Й. Бойко³, Т. А. Денисова⁴, І. І. Карпец⁵, В. Т. Маляренко⁶, Ю. Б. Мельникова⁷, І. С. Ной⁸, Ю. А. Пономаренко⁹, О. П. Рябчинська¹⁰, М. І. Хавронюк¹¹, М. Д. Шаргородський¹² та ін.

Враховуючи події останніх років в Україні, небувалий розмах громадської свідомості щодо нетерпимості до порушень прав інших громадян та намагання самостійно їх припинити, дослідження кримінальної відповідальності за хуліганство, поєданого з опором представників

---

¹ Антипов В. В. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання : монографія / В. В. Антипов, В. І. Антипов. – К. : Атіка, 2004. – 208 с.

² Богатирьов І. Г. Виправні роботи як вид покарання : кримінальні, кримінологічні та кримінально-виконавчі проблеми : монографія / І. Г. Богатирьов. – К. : МП «Леся», 2002. – 139 с.

³ Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.) : навч. посібник / І. Й. Бойко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 408 с.

⁴ Денисова Т. А. Кримінальне покарання та функції його призначення і виконання за законодавством України : навч. посібник для юрид. фак. вузів / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2004. – 152 с.

⁵ Карпец И. И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в советском уголовном праве / И. И. Карпец. – М. : Госюриздат, 1959. – 119 с.

⁶ Маляренко В. Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України / В. Т. Маляренко. – К. : Фонд «Правова Ініціатива», 2003. – 156 с.

⁷ Мельникова Ю. Б. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания / Ю. Б. Мельникова. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 115 с.

⁸ Ной И. С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве (политико-юридическое исследование) / И. С. Ной. – Саратов, Изд-во Саратов. ун-та, 1973. – 193 с.

⁹ Пономаренко Ю. А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : монографія / Ю. А. Пономаренко. – Х. : Изд-во «ФИНН», 2009. – 344 с.

¹⁰ Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови : монографія / О. П. Рябчинська. – Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2013. – 447 с. – Бібліогр. : с. 398–445.

¹¹ Хавронюк М. І. Нові види покарань: чи потрібно їх передбачати у Кримінальному кодексі України? / М. І. Хавронюк // Альманах кримінального права : збірник статей. – Вип. 1 / відп. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін. – К. : Правова єдність, 2009. – С. 401–414.

¹² Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность / М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – 160 с.

влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (ч. 3 ст. 296 КК України), не повинно викликати сумніву.

У зв'язку із цим слушним є твердження про те, що події останніх років в Україні зумовили постановку низки соціальних запитів на реформи. За їх виконанням та втіленням у життя пильно стежить, у тому числі, прогресивне міжнародне співтовариство. За різними об'єктивними показниками однією з найперспективніших є реформа МВС України – перетворення міліції як карально-репресивного органу на Національну поліцію з максимально можливими сервісними функціями. Про це свідчить ст. 2. «Завдання поліції» Закону України «Про національну поліцію»¹. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Як видно із наведених завдань поліції, значна їх частина пов'язана із реагуванням на протиправну поведінку окремих людей, найнебезпечнішим видом якої є злочин. Саме ця сфера поліцейської діяльності має бути максимально регламентована у нормативно-правових актах, оскільки стосується значних обмежень прав і свобод людини і громадянина².

З іншого боку, за вчинення хуліганства, поєднаного із опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, покарання визначено безальтернативно – від двох до п'яти років позбавлення волі. Судова практика з цього приводу виглядає таким чином.

В Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на вересень 2016 року виявлено 12 тис. 574 електронних копій обвинувальних вироків судів за ст. 296 КК України. Серед них, враховуючи двомовність судового діловодства, у пошуку за контекстом нами введено частини слів українською мовою «опір» та виявлено 639 таких рішень; російською «сопротивление» – 578, що становить майже 10 % від усіх обвинувальних вироків за вчинення хуліганства. Цікавим з точки зору

---

¹ Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015 № 580-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

² Шаблистий В. В. Удосконалення кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні / В. В. Шаблистий // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 3. – С. 91–92.

«малоконфліктності» жителів різних регіонів країни є географічний розподіл цих «десяти відсотків»:

Таблиця 1

Кількість обвинувальних вироків, винесених судами України протягом вересня 2001 – вересня 2016 років, за вчинення хуліганства, поєданого із опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії

№ з/п	Найменування області	Кількість обвинувальних вироків
1.	Автономна Республіка Крим	28
2.	Вінницька	24
3.	Волинська	28
4.	Дніпропетровська	113
5.	Донецька	215
6.	Житомирська	24
7.	Закарпатська	18
8.	Запорізька	63
9.	Івано-Франківська	16
10.	Київська	26
11.	Кіровоградська	15
12.	Луганська	107
13.	Львівська	38
14.	Миколаївська	23
15.	Одеська	70
16.	Полтавська	14
17.	Рівненська	10
18.	Сумська	42
19.	Тернопільська	17
20.	Харківська	153
21.	Херсонська	19
22.	Хмельницька	46
23.	Черкаська	13
24.	Чернівецька	25
25.	Чернігівська	9
26.	м. Київ	41
27.	м. Севастополь	20
РАЗОМ		1217

З наведених даних випливає попередній висновок про те, що найбільше хуліганських дій вчиняється жителями Дніпропетровської, Донецької та Луганської областей, оскільки саме у цих регіонах намагання припинити хуліганські дії найчастіше викликає агресію з боку того, хто їх вчиняє. Така активна протидія спробам припинити хуліганство практичного жодного разу не була припинена навіть при наявності представника влади. Більш того, останній сам нерідко стає об'єктом посягання, проте належної правової оцінки такі випадки не отримують.

Так, С. 21.03.2012 року близько 21.30 годин, будучи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись біля лімузина марки «Хаммер-Н-2», розташованого на перехресті вул. Джинчарадзе та Запорізьке шосе у м. Дніпропетровську, реалізуючи раптово виникший умисел, спрямований на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, діючи з особливою зухвалістю, висловлюючись нецензурною лайкою, безпричинно став наносити численні удари руками і ногами по кузову зазначеного лімузина і з використанням наявного при ньому ножа завдав множинні удари ним по колесах лімузина марки «Хаммер-Н-2», пошкодивши їх, а потім зірвав виставковий рекламний банер, попередньо пошкодивши його наявним при ньому ножом.

Після того, як протиправні дії С. були помічені співробітником міліції К., який, виконуючи свої службові обов'язки по охороні громадського порядку, представився С., пред'явив йому своє службове посвідчення і спробував запобігти його хуліганським діям. С., продовжуючи реалізовувати злочинний умисел, спрямований на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, діючи з особливою зухвалістю, усвідомлюючи, що перед ним знаходиться представник влади, висловлюючись нецензурною лайкою, став погрожувати К. фізичною розправою, демонструючи у нього в руках ніж, після чого намагався нанести удар К. ножом, чим чинив опір представникові влади, який виконував обов'язки з охорони громадського порядку, використовуючи інший предмет, спеціально пристосований для нанесення тілесних ушкоджень. Однак співробітник міліції К. вибив з його рук ніж та доставив до відділу міліції для проведення подальшого розгляду. Дії С. суд кваліфікував за ч. 4 ст. 296 КК України¹.

Іноді суди додатково кваліфікують посягання на життя та здоров'я представника влади, який припиняє хуліганство, проте у кращому випадку за ст. 342 КК України, що свідчить про ідеальну сукупність злочинів, проте зовсім не тих, які мають місце.

---

¹ Архів Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська за 2012 рік // Кримінальна справа № 403/10879/12.

Так, 10.02.2012 р. близько 19.00 год. Л., знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, біля довідкової міжміського автовокзалу по пр. Жовтневому, 21 в м. Миколаєві, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, проявляючи особливу зухвалість, грубо безпричинно висловлювався нецензурною лайкою на адресу співробітника автовокзалу А., на її зауваження та зауваження інших громадян не реагував. Після чого грубо висловлювався нецензурною лайкою на адресу охоронців К. та П., які намагалися припинити його хуліганські дії, і вчинивши фізичний опір, не бажаючи припинити свої хуліганські дії, штовхнув К. в груди, внаслідок чого нормальна робота автовокзалу була припинена, та після того як К. та П. вивели його з будівлі автовокзалу до перонів, П. наніс удар по обличчю. Після цього за допомогою сторонніх громадян стали утримувати Л. на землі, в ході чого Л. свої хуліганські дії не припинив, продовжуючи здійснювати опір.

Близько 19.30 год. Л. був затриманий працівниками БПС ММУ УМВС України в Миколаївській області, при цьому, *вчинив їм опір, що виразилося в нанесенні удару по ногах інспектора В., від чого останній впав на землю* (курсив наш. – В. Ш. та О. Г.), вчиняючи фізичний опір працівникам міліції, намагався вирватися, внаслідок чого декілька разів разом з працівниками міліції падав на землю, а також наніс декілька ударів ногою по службовому автомобілю ВАЗ-2107, та знаходячись в салоні автомобіля наніс удари ногами по салону автомобіля, спричинивши технічні пошкодження¹. Слід зазначити, що це один з небагатьох випадків, коли було призначено реальне позбавлення волі, проте остаточна кваліфікація – ч. 3 ст. 296 КК України та ч. 2 ст. 342 КК України.

Вивчення кримінальних справ (проваджень) та електронних копій обвинувальних вироків суддів про хуліганство, поєднане з опором особам, наділеним владними повноваженнями, та іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, показало, що наведені приклади є характерними для більшості судів, які опір розуміють як активну фізичну протидію з нанесенням тілесних ушкоджень або погрози їх спричинення.

Так, у першому випадку слід вести мову про погрозу насильством або вбивством стосовно працівника міліції (поліції) (ч. 1 ст. 345 КК України) або, що є більш прийнятним, посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України), оскільки мала місце спроба нанести удар ножем, яка не була реалізована виключно завдяки навикам активної самооборони.

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25542061>.

У другому випадку суддя був зобов'язаний додатково кваліфікувати дії винуватого за ч. 2 ст. 345 КК України як нанесення побоїв працівнику міліції (поліції), який припиняв хуліганство, а не ненасильницький опір (ч. 2 ст. 342 КК України).

Узагальнюючи судову практику прийняття рішень по справах, порушених за ознаками злочину, відповідальність за який передбачена ч. 3 ст. 296 КК України (без врахування хуліганства, вчиненого раніше засудженими за нього), стверджуємо, що найчастіше суди призначають особі, визнаній винуватою у вчиненні хуліганства, поєднаного із опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, позбавлення волі на строк від двох до трьох років, але застосовують положення ст. 75 КК України та звільняють осіб від відбування покарання з іспитовим строком (93 %).

У 7 % досліджених кримінальних справ (проваджень) суди призначали позбавлення волі із подальшим його відбуванням, що супроводжувалося сукупністю злочинів (ст. 342 та 345 КК України). Обтяжуючою обставиною суди у 95 % випадків визнавали стан алкогольного сп'яніння.

Законом України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання»¹ (так званий «закон Савченко») від 26 листопада 2015 р. внесено зміни до ст. 72 КК України про зарахування одного дня попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі.

Ретроспективний погляд на практику застосування норм про звільнення від відбування покарання з випробуванням протягом 1996–2015 рр. дозволяє констатувати певну динаміку у цій сфері. У 1996 р. частка таких осіб становила 36,9 %; у 1997 р. – 38,7 %; у 1998 р. – 40,3 %; у 1999 р. – 43,5 %; у 2000 р. – 46 %; у 2001 р. – 47,5 %; у 2002 р. – 55,8 %; у 2003 р. – 53,8 %; у 2004 р. – 54,8 %; у 2005 р. – 52,7 %; у 2006 р. – 58,7 %; у 2007 р. – 55,3 %; у 2008 р. – 52,2 %; у 2009 р. – 48,2 %; у 2010 р. – 47,4 %; у 2011 р. – 41,8 %; у 2012 р. – 41,7 %; у 2013 р. – 41,9 %; у 2014 р. – 39,4 %; у 2015 р. – 42,7 %. Наведені показники свідчать про те, що кількість звільнених від відбування покарання з випробуванням серед усіх засуджених у порівняному періоді постійно зростала і досягла пікової межі у 2006 р. з показником 58,7 % осіб.

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання : Закон України від 26.11.2015 № 838-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – Ст. 18.

За такої судової практики – застосування норм про звільнення відбудування покарання з випробуванням, що мало бути винятком для більшості винуватих, перетворилося в закономірний правовий наслідок вчинення злочину. Це пояснюється не лише занадто суворими санкціями окремих статей Особливої частини КК України, а й переповненням установ виконання покарання у той період і подекуди корумпованістю суддів. Водночас значне зменшення кількості осіб, до яких суди застосовували ст. 75 КК України починаючи з 2008 р., можна пояснити, на нашу думку, масштабними змінами у кримінальному законодавстві, що відбулися завдяки Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» (реєстр. № 270-IV). Цим Законом були внесені зміни не лише до норм Особливої частини (санкції відповідних норм були доповнені менш суворими видами покарання – штрафом, громадськими роботами, виправними роботами, арештом, обмеженням волі, в інших санкціях – виключено, знижено нижню та/або верхню межі покарань у виді обмеження волі, позбавлення волі на певний строк), а й до норм Загальної частини Кримінального кодексу України (статей 45, 46, ч. 1 ст. 97, ч. 4 ст. 53, статей 65, 66, 68, 691 КК). Подальший аналіз даних ДСА України свідчить про те, що у 2015 р. найчастіше суди звільняли від відбування покарання з випробуванням засуджених за злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (89,8 % осіб від усіх засуджених за ці злочини); злочини проти волі, честі та гідності особи (70,2 % винуватих); злочини проти громадської безпеки (64,3 % осіб); злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (61,3 % винуватих); і, як не дивно, злочини проти національної безпеки (61,3 % винуватих). У межах проведеного аналізу можна також виокремити «норми-рекордсмени» за кількістю звільнених від відбування покарання з випробуванням (до усіх або більше 95 % засуджених було застосовано ст. 75 КК України). Констатуємо, ст. 75 КК України застосовувалася майже до усіх засуджених за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ч.ч. 2, 3 ст. 109 КК України), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 1 ст. 146 КК України); торгівля людьми або інша незаконно угода щодо викрадення людини (ч. 1 ст. 149 КК України); сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч.ч. 1, 2 ст. 256 КК України); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ч.ч. 1–3 ст. 303 КК України); ухилення від призо-

ву на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК України); службове підроблення, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 366 КК України). Аналізовані статистичні дані піднімають на поверхню проблему обґрунтованості санкцій за ці злочини. Фактична караність, як відомо, є індикатором обґрунтованості та доцільності надання законодавцем злочину певного виду та міри покарання. Дослідивши фактичну караність у подальшому можна зробити висновок про відповідність судової практики у сфері призначення покарання за певні злочини політиці законодавця щодо встановлення меж караності за ці злочини, зрозуміти чи є обґрунтованими санкції. Так, якщо в цілому конкретні призначені судами покарання за певні злочини відбуваються (виконуються) засудженими переважно реально, то це свідчить про узгодженість санкції у аналізованому аспекті. Якщо ж у більшості випадків при ухваленні вироку норми про звільнення від відбування покарання за конкретні злочини переважають у правозастосуванні, це може свідчити про надмірність санкції кримінально-правової норми.

Фактична відмова судів від застосування покарань за певні види злочинів та «перекуси» у застосуванні ст. 75 КК України суттєво знижують можливості реалізації соціальної функції кримінального права. Способами вирішення цієї проблеми є доповнення санкцій певних кримінально-правових норм покараннями, альтернативними позбавленням волі (штрафом, громадськими роботами, виправними роботами, обмеженням волі, арештом), а також збільшення у певних санкціях нижніх меж покарання у виді позбавлення волі на строк більше 5 років (як це було зроблено Законом України № 3826-VI від 6 жовтня 2011 р. в санкціях за злочини, передбачені ч. 2 ст. 306, ч. 2 ст. 307 КК України). У контексті аналізованого не можна оминати також увагою і застосування у судовій практиці протягом 2015–2016 рр. норм про звільнення від покарання у порядку зарахування в строк покарання попереднього ув'язнення (ч. 5 ст. 72 КК України). Ці гуманні «прогресивні» положення з'явилися у Кримінальному кодексі України завдяки «закону Савченка». За даними Державної пенітенціарної служби України, станом на вересень 2016 р. під дію цього Закону вже потрапили 49 689 осіб, у тому числі 6 911 осіб були звільнені з місць позбавлення волі. Серед цих осіб: 913 вбивць, 577 засуджених за нанесення тяжких тілесних ушкоджень, 1232 розбійники, 966 грабіжників, 1677 крадіїв, 743 засуджених за «на-

ркотичні» злочини¹.

Є і альтернативні точки зору з цього приводу. Так, серед помилкових суджень щодо прийнятого закону часто вказується, що за цим законом випустили десятки тисяч особливо небезпечних злочинців, і саме це спровокувало сплеск злочинності. Закон нікого не «випускає», він лише закріплює зарахування строку перебування в СІЗО за іншими правилами. Згідно з ним право на перегляд строку мають не тільки ті, кому суд починаючи з 2016 р. призначає покарання (вже після вступу закону в силу), а й ті, кому покарання призначено раніше, а в даний час вони його вже відбувають. Тобто закон передбачив зворотню дію цього закону щодо перегляду для усіх, кого брали під варту і хто за цією кримінальною справою зараз відбуває покарання (під час винесення вироку їм 1 день в СІЗО зарахували за 1 день позбавлення волі, за старими правилами). Звичайно, в результаті такого перегляду знаходяться люди, які із застосуванням подібного подвійного коефіцієнта свій термін вже повністю відбули і навіть більше.

«Закон Савченко» не звільняє з місць позбавлення волі, а лише змінює процедуру зарахування в строк відбуття покарання того періоду, який засуджений провів у досить суворих умовах СІЗО, до визнання його провини обвинувальним вироком суду. Згідно з офіційними даними Державної пенітенціарної служби України, станом на 3 червня 2016 року «за законом Савченко» звільнено 6,4 тис. осіб; станом на 1 квітня 2016 р. було звільнено 5,7 тис. осіб. Але чи багато це? Чи є достатній привід вважати, що така кількість звільнених може різко погіршити криміногенну ситуацію? Для порівняння, відповідно до Закону України «Про амністію в 2014 році» під його дію підпадало більше 17 тис. осіб, що знаходилися в місцях позбавлення волі (майже в 3 рази більше, ніж за «законом Савченко»). Слід зазначити, що в 2014 році з установ виконання покарань звільнилися 42,9 тис. засуджених, в 2013 – 43,7 тис. (майже в 7 разів більше, ніж за «законом Савченко»).

Отже, за простими усередненими підрахунками виходить, що за 5 місяців 2013 р. звільнялося більше 18,2 тис. засуджених (нагадаємо, за 5 місяців дії «закону Савченко» звільнилося 6,4 тис. Тобто число звільнених за цим законом майже в 3 рази менше, ніж звільнялося в 2013, 2014 роках за такий самий період). А два роки тому чи так само часто лунали

---

¹ Горох О. П. Гуманізація кримінальної відповідальності шляхом звільнення від покарання / О. П. Горох // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). – Івано-Франківськ : РВВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. – С. 42–51.

думки про проблему звільнення з місць позбавлення волі? Ні? А їх було в три рази більше! У 2015 році кількість звільнених зменшилася до 21,2 тис. Тобто за період із січня по червень звільнилося приблизно 8,8 тис. засуджених, тобто на третину більше, ніж у 2016 році за «законом Савченко». Тобто ті 6,4 тис. засуджених, які вийшли на свободу за «законом Савченко», не є статистично більшим показником, який в рази змінює структуру звільнення з місць позбавлення волі порівняно з попередніми роками, а навпаки – демонструє загальну тенденцію до зменшення кількості звільнених. Маніпуляції в інформаційному просторі, які активно відбуваються в мас-медіа щодо аналізованого закону, лише віддаляють нас від часу, коли в Україні буде збудовано сильне громадянське суспільство, невразливе для популізму і дилетантизму¹.

Отже, сучасна практика призначення покарання за розглядуваний злочин не сприяє ефективному захисту суспільних відносин, що стали об'єктом посягання. У зв'язку із цим слід вести мову про можливі зміни до визначення санкції ч. 3 ст. 296 КК України, які зможуть забезпечити досягнення мети покарання.

Вважаємо, що безальтернативне позбавлення волі не може бути ефективним засобом охорони громадського порядку від частих та небезпечних посягань на нього. Виходом із ситуації вбачається доповнення санкції ч. 3 ст. 296 КК України такими видами покарання як громадські та виправні роботи, обмеження волі. Далі наведемо обґрунтування такої пропозиції.

Місцем вчинення хуліганства є громадське місце, причому «хуліган» майже в усіх випадках перебував у стані сп'яніння. У зв'язку із цим погодимося із В. А. Мозговою, яка зазначає, що громадським роботам властиве превалювання мети виправлення засудженого, з урахуванням сучасних ідей гуманізму у сфері покарання, соціальної та економічної виправданості економії кримінальної репресії, які сьогодні є пріоритетними у світовій кримінально-правовій політиці. Громадські роботи можуть бути ефективним і дієвим покаранням лише щодо певної категорії злочинців, а саме: осіб, які не потребують ізоляції від суспільства, не є алкогольно чи наркотично залежними; позитивно характеризуються. Наявність роботи у винного слід розглядати перш за все як елемент його соціальної характеристики, а не економічної. Не можна безапеляційно дотримуватися установки, що громадські роботи є покаранням

---

¹ Автухов К. А. Соціальні правові наслідки «закону Савченко» / К. А. Автухов // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 черв. 2016 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – С. 52–55.

для тих, хто не має достатнього матеріального становища, щоб сплатити штраф або відбувати виправні роботи. Матеріальне становище, безумовно, є важливим при виборі особі покарання, але не можна тільки на цьому будувати обґрунтування доцільності призначення громадських робіт, як за залишковим принципом, що вже увійшло в судову практику¹.

Місцем відбування громадських робіт у широкому значенні є погоджений між органами місцевого самоврядування та кримінально-виконавчою інспекцією об'єкт (підприємство, установа, організація або уповноважений ними орган), незалежно від форми власності, власник якого зобов'язується забезпечити засудженого суспільно корисною роботою за місцем його проживання; у вузькому значенні – це безпосередній об'єкт виконання засудженим суспільно корисної роботи, погоджений між власником підприємства (установи, організації або уповноваженого ним органу) та кримінально-виконавчою інспекцією, що знаходиться за місцем проживання засудженого й у межах території обслуговування відповідного підрозділу кримінально-виконавчої інспекції².

Отже, особа, яка визнана судом винуватою у вчиненні хуліганства, поєднаного із опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, зобов'язана буде виконувати непрестижну, проте суспільно корисну роботу на очах тих самих громадян, спокій яких було порушено. Це матиме потужний виховно-запобіжний потенціал по відношенню як до себе, так й до інших осіб, які схильні до вчинення грубого порушення громадського порядку чи інших злочинів. Суди повинні мати такий альтернативний захід впливу на злочинців, а не банальне «умовне засудження».

Більшість КК країн пострадянського простору за вчинення такого злочину передбачають різні види покарань, серед яких превалюють громадські та виправні роботи, обмеження та позбавлення волі. Вітчизняний законодавець обмежився виключно позбавленням волі, що негативно впливає на завдання з правового забезпечення охорони громадського порядку. Можливо, у санкціях ст. 296 КК України повинні бути передбачені й інші види покарань, а тому запрошуємо наукову громадськість до дискусії.

В. В. Налуцишин у 2008 році зазначив, що результати дослідження матеріалів кримінальних справ засвідчили, що до осіб, які вчинили хулі-

¹ Мозгова В. А. Громадські роботи як вид кримінального покарання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Вікторія Анатоліївна Мозгова. – Запоріжжя, 2012. – С. 185.

² Там само, с. 6.

ганство у віці від 14 до 16 років, згідно з чинним законодавством, практично неможливо застосувати жодний з видів покарання, що передбачені санкцією ч. 1 ст. 296 КК України. У зв'язку з цим слід статтю 105 КК України доповнити частиною п'ятою, в якій зазначити, що до осіб, які вчинили злочини невеликої чи середньої тяжкості, або вперше при пом'якшуючих обставинах тяжкий злочин варто застосовувати примусові заходи виховного характеру, передбачені п.п. 2, 3 і 5 ч. 2 ст. 105 КК України¹.

Результати власного дослідження засвідчили, що автор правий лише на половину. Це проявляється у неможливості застосувати жодний з видів покарання, що передбачені санкцією ч. 1 ст. 296 КК України, до осіб, які вчинили хуліганство у віці від 14 до 16 років. Ми установили, що кількість таких засуджених була мінімальною – декілька осіб на рік, а протягом останніх двох років – жодного.

У зв'язку із цим можливо вперше у вітчизняній кримінально-правовій науці ми пропонуємо нетрадиційну та досить тривіальну річ – підвищити вік кримінальної відповідальності за просте хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України) до 16 років, внівши відповідні зміни та доповнення до ч. 2 ст. 22 КК України.

Отже, найпоширенішою формою реалізації кримінальної відповідальності за хуліганство, поєднане із опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є призначення позбавлення волі, від реального відбування якого хулігана звільняють на підставі ст. 75 КК України (так зване умовне засудження).

Призначення покарання та його реальне відбування дуже незначне, як і звільнення від кримінальної відповідальності.

Доведено необхідність доповнення санкції ч. 3 ст. 296 КК України покараннями, альтернативними позбавленню волі, та підвищенням віку кримінальної відповідальності за просте хуліганство до 16 років.

---

¹ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – С. 12.

3.2. Зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії

Н. О. Гуторова та М. І. Панов створили певний дороговказ для усіх дослідників проблем науки кримінального права. Учені зазначають, що досить важливе значення у дослідженні проблем Особливої частини кримінального права має порівняльно-правовий (компаративістський) метод. Використання цього методу обумовлюється потребою у формулюванні власної української національної правової системи, яка відповідала б сучасним світовим тенденціям правового розвитку й міжнародним стандартам, особливо у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина від суспільно небезпечних посягань¹.

Кримінальне право України з метою досягнення найвищої ефективності його норм повинно враховувати усі найкращі досягнення європейської і світової кримінально-правової думки та зарубіжного кримінального законодавства. Для цього важливо здійснювати компаративістські (порівняльні) дослідження і вміло розпоряджатися їх результатами в законотворчій діяльності, а також під час інтерпретації і застосування положень кримінального законодавства. ...Порівняльно-правові дослідження не повинні обмежуватися лише доктриною, судовою практикою і кримінальним законодавством зарубіжних держав. Необхідно комплексно досліджувати їх кримінально-правову політику в усій її багатоманітності².

Вважаємо, що краще про актуальність та доцільність вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання кримінальної відповідальності за окремий злочин або певну групу злочинів навряд чи можна сказати. Одним із них є хуліганство, пов'язане із опором представникові влади чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, кримінально-правова заборона вчинення якого передбачена у ч. 3 ст. КК України.

На перший погляд, чинна редакція вказаної норми є відповідною з

---

¹ Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009/100. – С. 303.

² Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн / М. І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf.

точки зору як законодавчої техніки, так і практики її застосування. Разом з тим з метою виявлення можливого позитивного зарубіжного досвіду та пошуку шляхів його використання в національному законодавстві проведемо порівняльно-правовий аналіз норм про кримінальну відповідальність за такий вид кваліфікованого хуліганства за КК України та країн так званого пострадянського простору, або країн-учасниць СНД, Грузії та Балтії. Одразу зазначимо, що головним фактором вибору країн стала схожість правових систем, оскільки до 1991 року вони усі перебували в межах однієї правової системи Радянського Союзу.

Аналіз кримінального законодавства країн пострадянського простору та інших країн або дальнього зарубіжжя щодо порушення громадського порядку, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, необхідний для проведення порівняння вищезазначеного законодавства та надання пропозицій по його гармонізації.

На нашу думку, оптимальними критеріями такого дослідження стануть елементи складу злочину з ознаками, що характеризують їх зміст, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки розглядуваного злочину, а також вид та розмір покарань за його вчинення.

С. С. Яценко писав, що якщо юридико-логічний метод дослідження проблеми кримінально-правової охорони громадського порядку є традиційним, соціологічний – застосовується все ширше, системний – починає використовуватися, то порівняльно-правовий метод майже не застосовується (*станом на 1986 рік. – В. Ш. та О. Г.*). Разом з тим відомо, що порівняльні дослідження у сфері права не тільки відіграють велику науково-пізнавальну роль, але і мають певне прикладне значення. Цей висновок видається плідним для розробки державно-правових проблем у країнах з однотипним і різнотипним суспільно-політичним ладом. Порівняльне вивчення – це один з конкретних способів застосування діалектико-матеріалістичного методу дослідження проблем держави і права. Порівняльно-правове дослідження інституту кримінально-правової охорони громадського порядку може бути здійснено в плані внутрішньодержавному (порівняння відповідних кримінально-правових норм і їх функціонування в державі), внутрішньотиповому (зіставлення кримінального законодавства України та законодавства зарубіжних держав) і міжтиповому (вивчення даного інституту і його функціонування в державах з різним суспільним ладом). Метою такого дослідження є вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування з урахуванням виявлення тотожності, подібності в голов-

ному і основному, відмінностей у другорядному, обміну позитивним досвідом¹.

Саме пошук позитивного зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони громадського порядку, авторитету держави, життя та здоров'я осіб, наділених владними повноваженнями, і є нашою метою.

Аналіз більшості кримінальних законів країн-учасниць СНД, Грузії та Балтії показав, що у сфері правового регулювання відповідальності за хуліганство спостерігається певна схожість. Так, відповідні статті КК розглядуваних держав здебільшого знаходяться у розділі злочинів проти громадського порядку та моральності. Звідси одразу можна зробити загальний висновок про спільний безпосередній об'єкт – громадський порядок та моральність. Разом з тим саме тут спостерігається і розбіжність із вітчизняним кримінальним законом – хуліганство є злочином проти громадської безпеки за КК Республіки Азербайджан², Республіки Киргизстан³, РФ⁴ та Таджикистану⁵.

Враховуючи той факт, що для родового об'єкта хуліганства характерним є його співпадіння із безпосереднім, то у КК вказаних країн хуліганство є злочином проти громадської безпеки, що явно суперечить усталеному розумінню самої суті грубого порушення громадського порядку.

І. М. Даньшин ще у середині 80-х років ХХ століття обґрунтував положення, що згодом стало аксіоматичним – громадський порядок та громадська безпека є різними об'єктами кримінально-правової охорони, які не мають родових ознак, а тому мають бути закріплені в різних розділах Особливої частини КК⁶.

Якщо вести мову про додатковий обов'язковий об'єкт злочину, то слід визнати, що практично усі розглядувані кримінальні закони виділяють у його якості нормальну діяльність органів державної влади, громадських формувань з охорони громадського порядку або особисту недоторканність громадян, які припиняли хуліганські дії. Об'єктивна сто-

---

¹ Станіслав Яценко. Життя. Наука. Правотворчість / уклад. : С. Д. Шапченко, І. С. Яценко. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 15.

² Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / под ред. И. М. Рагимова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 325 с.

³ Уголовный кодекс Кыргызской Республики. – Бишкек : Раритет Инфо, 1998. – 184 с.

⁴ Уголовный кодекс Российской Федерации : Закон № 63-ФЗ от 13.06.1996 // Собрание законодательства РФ. – 17.06.1996. – № 25. – Ст. 2954 (с изм. и доп.).

⁵ Уголовный кодекс Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/tad/2.rtf>.

⁶ Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И. Н. Даньшин. – М. : Юр. лит., 1973. – 200 с.

рона також майже співпадає.

Так, КК Республіки Азербайджан у ст. 221.2.2. передбачає відповідальність за хуліганство, тобто умисні дії, що грубо порушують громадський порядок, виражають явну неповагу до суспільства, що супроводжуються застосуванням насильства до громадян або погрозою його застосування, а так само знищенням чи пошкодженням чужого майна, пов'язане з опором представникові влади або іншій особі, яка виконує обов'язки по охороні громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку (карається виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк до п'яти років)¹.

КК Вірменії у п. 2 ч. 3 ст. 258 передбачає відповідальність за хуліганство, тобто умисне грубе порушення громадського порядку, що виразилося в явній неповазі до суспільства і супроводжується застосуванням насильства до особи чи загрози його застосування, а також знищенням або пошкодженням чужого майна, а також вчинене з винятковим цинізмом, поєднане з опором представникові влади або особі, яка виконує обов'язки по охороні громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку (карається виправними роботами на строк від одного року до двох років або позбавленням волі на строк не більше п'яти років)².

В КК Республіки Білорусь у ч. 2 ст. 339 встановлено відповідальність за хуліганство, тобто умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, що супроводжуються застосуванням насильства чи погрозою його застосування або знищенням чи пошкодженням чужого майна або відрізняються за своїм змістом винятковим цинізмом, пов'язані з опором особі, яка припиняє хуліганські дії (карається арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від одного до шести років)³.

Законодавець Грузії у п. б ч. 2 ст. 239 КК встановив відповідальність за хуліганство, тобто діяння, яке грубо порушує громадський порядок і виражає явну неповагу до суспільства, вчинене із застосуванням насильства чи погрози насильства, вчинені стосовно представника вла-

---

¹ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Под ред. И. М. Рагимова. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.

² Уголовный кодекс Республики Армения : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/arm/2.rtf>.

³ Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года / Предисловие проф. Б. В. Волженкина, обзорная статья А. В. Баркова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с.

ди або іншої особи, яка припиняла хуліганство (карається штрафом або суспільно корисною працею на строк від ста вісімдесяти до двохсот годин, або виправними роботами на строк від одного року до двох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років)¹.

КК Республіки Казахстан у Главі 9 «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку» у п. б ч. ст. 257 передбачає відповідальність за хуліганство, тобто особливо зухвале порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, що супроводжується застосуванням насильства до громадян або погрозою його застосування, а так само знищенням чи пошкодженням чужого майна, або вчиненням непристойних дій, що відрізняються винятковим цинізмом, пов'язане з опором представникові влади або іншій особі, яка виконує обов'язки по охороні громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку (карається залученням до громадських робіт на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк від одного року до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк)².

В КК Республіки Киргизстан у п. 3 ч. 3 ст. 234 (*особливо кваліфікований вид хуліганства. – О. Г.*) встановлено відповідальність за хуліганство, тобто умисні дії, що грубо порушують громадський порядок або норми загальноприйнятої поведінки, пов'язані з насильством або погрозою його застосування, а також зі знищенням або пошкодженням майна, пов'язане з опором представникові влади або іншій особі, яка виконує обов'язки по охороні громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку (карається позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років)³.

В КК Латвійської Республіки у ч. 2 ст. 231 встановлено відповідальність за хуліганство, тобто за дії, що грубо порушують громадський порядок, що виражаються в явній неповазі до суспільства або в зухвалості, що ігнорують загальноприйняті норми поведінки і порушують спокій людей або роботу установ, підприємств чи організацій, поєднане з опором представникові влади або особі, яка припиняє порушення громадського порядку (карається позбавленням волі на строк до семи років

---

¹ Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З. К. Бигвава, вступ стаття В. И. Михайлова, обзор. стаття О. Гамкрелидзе. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.

² Уголовный кодекс Республики Казахстан (по состоянию на 1 января 2000 г.). – Алматы : Юрист, 2000. – 141 с.

³ Уголовный кодекс Кыргызской Республики. – Бишкек : Раритет Инфо, 1998. – 184 с.

і контролем поліції на строк до трьох років)¹.

КК Литовської Республіки у ст. 284 «Порушення громадського порядку» встановлено відповідальність тому, хто в громадському місці зухвалими діями, погрозами, знущанням чи вандалізмом демонстрував неповагу до оточуючих і порушив громадський спокій або порядок. Разом з тим це є єдиний кримінальний закон, в якому відсутня норма, що представляє для нас інтерес.

У ПК Республіки Естонія² Глава 16 має назву «Винні діяння проти громадського спокою» та складається з розділів – перші два з яких становлять винні діяння проти громадської безпеки та громадського порядку. Класичної норми про хуліганство тут вже немає. Ст. 262 «Порушення громадського порядку» є аналогом ст. 173 КУпАП, складається з однієї частини – порушення в громадському місці загальних вимог поведінки – карається штрафом до ста штрафних одиниць або арештом.

Ст. 263 ПК Республіки Естонія³ встановлено відповідальність за грубе порушення громадського порядку. Так, порушення в громадському місці загальних вимог поведінки, вчинене:

1) із застосуванням насильства; або

2) з погрозою застосування зброї чи іншого предмета, використуваного в якості зброї, вибухового пристрою або вибухової речовини, – карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін до п'яти років;

2) те саме діяння, вчинене юридичною особою, – карається грошовим стягненням.

Отже, родовим об'єктом є громадський спокій, що включає в себе громадський порядок та інші об'єкти кримінально-правової охорони. Місце є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, а суб'єктом також і юридична особа. Порядок із позбавленням волі як покарання передбачено і штраф.

У вже нечинному КК Республіки Естонія у ч. 2 ст. 195 було встановлено відповідальність за злісне хуліганство, тобто умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до

¹ Уголовный кодекс Латвийской Республики / под ред. А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.

² Уголовный кодекс Литовской Республики / под ред. В. Павилониса. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 304 с.

³ Пенитенциарный кодекс Республики Эстония [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1_01.05.2015.pdf.

суспільства, пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, або іншій особі, яка припиняє хуліганські дії (карається позбавленням волі на строк до п'яти років)¹.

Привертають увагу такі статті ПК Республіки Естонія.

Розділ 3 «Винні діяння проти здійснення громадської влади» містить підрозділ 1 «Винні діяння, вчинені щодо представника влади», який складається із таких статей:

Ст. 274. Застосування насильства до представника влади

1. Застосування насильства до представника влади у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків, – карається тюремним ув'язненням на термін до п'яти років.

2. Те саме діяння, вчинене:

1) з метою примусу представника влади до незаконного діяння;

2) групою осіб;

3) повторно; або

4) із застосуванням зброї чи іншого предмета, використовуваного в якості зброї, або з погрозою застосування, – карається тюремним ув'язненням на термін від одного року до п'яти років.

3. Діяння, передбачене частиною 1 або 2 цієї статті, вчинене юридичною особою, карається грошовим стягненням.

Ст. 275 Образа представника влади

1. Образа представника влади, який здійснює охорону громадського порядку, у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків – карається штрафом в розмірі до 300 штрафних одиниць або арештом.

2. Те саме діяння, вчинене юридичною особою, – карається штрафом у розмірі до 3200 євро.

Стаття 275¹. Наклеп на представника влади

1. Наклеп на представника влади у зв'язку з виконанням його службових обов'язків – карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін до двох років.

2. Те саме діяння, вчинене юридичною особою, – карається грошовим стягненням.

Ст. 276. Невиконання законного розпорядження представника влади – виключена 12.07.2014 року.

Вважаємо, що одним із напрямків подолання сучасної кризи поваги до осіб, наділених владними повноваженнями у зв'язку та/або під час виконання ними службових обов'язків, є саме таке кримінально-правове

---

¹ Уголовный кодекс Эстонии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/est/2.rtf>.

забезпечення їхньої діяльності. Звичайно, цей процес потребує як фахового, так і широкого громадського обговорення, проте такий досвід може бути для України дуже позитивним.

Більш того, в Україні вже є напрацювання щодо обґрунтування криміналізації неповаги до суду. Так, отримані результати анкетування І.О. Шмаріним свідчать про таке: 91 % опитаних суддів, 85 % працівників правоохоронних органів та 95 % науковців вважають, що необхідно та достатньою мірою покарання за неповагу до суду є штраф; 84 % опитаних суддів, 82 % працівників правоохоронних органів та 89 % науковців вважають, що необхідно застосовувати громадські роботи; 80 % опитаних суддів, 92 % працівників правоохоронних органів та 86 % науковців висловили позицію, згідно з якою за неповагу до суду слід встановити покарання у виді арешту; 12 % опитаних суддів, 8 % працівників правоохоронних органів та 11 % науковців надали іншу відповідь. Крім того, відповідаючи на питання, чи необхідно у санкції статті встановлювати окремо основний та додатковий види покарань, 93 % опитаних суддів, 90 % працівників правоохоронних органів та 88 % науковців відповіли негативно. Отримані результати анкетування цілком узгоджуються із зарубіжним досвідом кримінально-правової протидії неповазі до суду, а відтак останні покладені ним в основу санкції відповідної статті, яку пропонується криміналізувати¹.

Законодавець Республіки Молдова вже у ч. 1 ст. 287 КК встановив відповідальність за хуліганство, тобто умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, пов'язані із застосуванням насильства до людей або з погрозами його застосування, з опором представникові влади або іншій особі, припиняють хуліганські дії, а також дії, що відрізняються за своїм змістом винятковим цинізмом чи особливою зухвалістю (карається штрафом у розмірі від 200 до 700 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від 2 до 5 років)².

В КК РФ у ч. 2 ст. 213 встановлено відповідальність за хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, вчинене:

а) із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як

---

¹ Шмарін І. О. Теоретико-правове моделювання покарання за неповагу до суду як кримінальне правопорушення проти правосуддя / І. О. Шмарін // Форум права. – 2016. – № 4. – С. 327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_4_53.pdf.

² Уголовный кодекс Республики Молдова : Мониторул Офичиал ал Р. Молдова № 72-74/195 от 14.04.2009, Мониторул Офичиал ал Р. Молдова № 128-129/1012 от 13.09.2002. – Кишинев : Lavilat-Info SRL, 2009. – 144 с.

зброя;

б) з мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної чи релігійної ненависті або ворожнечі чи з мотивів ненависті або ворожнечі до якої-небудь соціальної групи,

або пов'язане з опором представникові влади або іншій особі, яка виконує обов'язки по охороні громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку (карається штрафом у розмірі від п'ятисот тисяч до одного мільйона рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період від трьох до чотирьох років, або примусовими роботами на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до семи років).

В КК Таджикистану у п. в ч. 2 ст. 237 передбачено відповідальність за хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку, що виражає неповагу до суспільства, що супроводжується застосуванням насильства до громадян або погрозою його застосування, а так само знищенням чи пошкодженням чужого майна, пов'язане з опором представникові влади або іншій особі, яка виконує обов'язки з охорони громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку (карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років)¹.

В КК Республіки Туркменістан у п. б ч. 2 ст. 279 встановлено відповідальність за хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, що супроводжується застосуванням насильства до громадян або погрозою його застосування, а так само знищенням чи пошкодженням чужого майна, пов'язане з опором представникові влади або іншій особі, яка виконує обов'язки по охороні громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку (карається позбавленням волі на строк до п'яти років)².

КК Республіки Узбекистан у п. г ч. 3 ст. 227 встановлено відповідальність за хуліганство, тобто умисне нехтування правилами поведінки в суспільстві, поєднане з побоями, заподіянням легких тілесних ушкоджень або зі знищенням або пошкодженням чужого майна, що завдало значної шкоди, пов'язане з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняють хуліганську поведінку (карається по-

---

¹ Уголовный кодекс Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/tad/2.rtf>.

² Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/turk/2.rtf>.

збавленням волі від п'яти до восьми років)¹.

Отже, здійснений аналіз кримінального законодавства країн пост-радянського простору щодо порушення громадського порядку, поєднаного з опором представникові влади чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, дає нам підстави стверджувати таке².

По-перше, порушення громадського порядку, пов'язане із опором тому, хто припиняє хуліганські дії, характерне майже для усіх країн пост-радянського простору, що однозначно свідчить про соціальну обумовленість такого виду злочину.

По-друге, відмінності в родовому та безпосередньому об'єктах порушення громадського порядку, пов'язане із опором тому, хто припиняє хуліганські дії, полягають у несприйнятті суб'єктами формування кримінально-правової політики прогресивних надбань людства тих держав, в яких об'єктом хуліганства є громадська безпека.

По-третє, певного коригування потребує покарання за такий злочин, оскільки у різних країнах він є неоднозначним, проте подібне рішення, можливо, буде прийнято з урахуванням вивчення практики призначення покарань за злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України.

По-четверте, потерпілий, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона розглядуваного злочину у різних країнах є схожими, проте їх слід порівняти із відповідними положеннями кримінальних законів інших країн та практикою застосування ч. 3 ст. 296 КК України.

М. І. Хавронюк здійснив комплексний аналіз європейського кримінального законодавства, в тому числі злочинних діянь проти громадського порядку КК РФ, Білорусі, Литви, Естонії, Болгарії, Албанії, Польщі, Австрії, Франції, Швеції, Іспанії, ФРН, Голландії, Данії, Держави-Міста Ватикан, Сан-Марино. Вчений робить висновок про те, що більшість із злочинних порушень громадського порядку, аналоги яких є і в КК України, український законодавець розглядає як злочини проти громадської безпеки. Оскільки це стосується не лише КК Сан-Марино, а й КК багатьох інших країн континентальної Європи, на його погляд, з'ясуванню і розмежуванню понять «громадська безпека» і «громадський порядок»

---

¹ Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изм. и доп. на 15 июля 2001 г.). – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.

² Галемін О. А. Зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за порушення громадського порядку, поєднаного з опором представникові влади чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії / О. А. Галемін // Європейські перспективи. – 2015. – Вип. 7. – С. 132–137.

треба приділити більше уваги у теорії кримінального права¹.

Вказана монографія М. І. Хавронюка датується 2006 роком, і певну відповідь на його питання дав уже розглянутий нами ПК Естонії, в якому родовим об'єктом злочинів є громадський спокій, а громадський порядок та громадська безпека – лише його видовими об'єктами при пріоритетності саме громадського порядку, який за порядковим номером є першим.

Так, КК Австрії² не містить хуліганства як звичного для нас злочину. Розділ 20 «Злочинні діяння проти громадського спокою» містить здебільшого злочини проти громадської безпеки, проте розділ починається з § 274 «Порушення громадського порядку, поєднане із насильницькими діями групи осіб» та § 284 «Зрив зборів»:

Хто перешкоджає проведенню незаборонених зборів, маніфестації або іншого подібного заходу, застосовуючи насильство або погрозу його застосування, той карається позбавленням волі на строк до одного року.

У контексті кримінально-правового забезпечення авторитету держави, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та здоров'я осіб, які намагаються припинити хуліганство, привертає увагу Розділ 19 «Злочинні діяння проти державної влади», де є дві модельні статті, яких дуже потребує КК України.

Мова йде про:

§ 269. Опір державній владі

(1) Хто, застосовуючи насильство або погрозу його застосування, перешкоджає органу влади у здійсненні його діяльності або перешкоджає чиновнику в здійсненні ним дій, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків, застосовуючи насильство або небезпечну погрозу, той карається позбавленням волі на строк до трьох років, а в разі тяжкого примусу (§ 106) – позбавленням волі на строк від шести місяців до п'яти років.

(2) Так само карається той, хто, застосовуючи насильство або погрозу його застосування, примушує орган влади до здійснення ним відповідним чином діяльності або чиновника до здійснення ним відповідним чином дій, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків, застосовуючи насильство або небезпечну погрозу.

---

¹ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 807–815.

² Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. и предисл. к.ю.н. А. В. Серебренниковой. – М. : Зерцало, 2001. – 144 с.

(3) Під діяльністю або діями, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків, розуміються тільки такі дії, за допомогою яких чиновник як орган державного управління або правосуддя здійснює розпорядчу або примусову владу.

(4) Особа, яка вчинила злочинне діяння, не підлягає покаранню відповідно до абз. 1 тоді, коли орган влади або чиновник не мають права здійснювати дану дію або коли виконання даної дії порушує кримінально-правові приписи.

§ 270. Напад на чиновника із застосуванням фізичного насильства

(1) Хто, застосовуючи фізичне насильство, нападає на чиновника під час здійснення ним дій, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків, той карається позбавленням волі на строк до шести місяців або грошовим штрафом у розмірі до 360 денних ставок.

КК України постійно доповнюється статтями про відповідальність за втручання в діяльність, посягання на певного чиновника постійно створюваних нових державних органів та інституцій. Тоді як КК Австрії об'єднав їх усі у двох статтях, що не вимагає безкінечного їх змінення та доповнення.

Наприклад, Законом України «Про Вищу раду правосуддя»¹ КК України доповнено ст. 351² «Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, члена Вищої ради правосуддя». До цього ст. 351¹ «Перешкоджання діяльності Рахункової Палати, члена Рахункової палати». Коментарі тут зайві – лише додамо: що треба буде робити з КК, коли ці органи реорганізують чи ліквідують?

В КК Королівства Бельгії² нами взагалі не виявлено норми про відповідальність за грубе чи просте порушення громадського порядку, тим більше про посягання на представника влади під час припинення ним хуліганства. Це може свідчити про відсутність такої протиправної поведінки.

КК Королівства Нідерландів³ у Розділі V «Злочини проти громадського порядку» містить статті, що стосуються такого:

Ст. 131. Особа, яка публічно, усно або в письмовій формі, або за допомогою зображення підбурює іншу особу або інших осіб до вчинення будь-якого кримінального правопорушення та акту насильства проти

¹ Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.

² Уголовный кодекс Бельгии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/codecs/belg/2.doc>.

³ Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. – 253 с.

влади, підлягає терміну тюремного ув'язнення не менше п'яти років або штрафу четвертої категорії.

Ст. 132

1. Особа, яка поширює, публічно виставляє напоказ або вивішує письмовий матеріал або зображення, що містить підбурювання до вчинення будь-якого кримінального правопорушення або акту насильства проти влади, або яке має в наявності такий матеріал або зображення, щоб поширювати, публічно виставляти напоказ або вивішувати, підлягає терміну тюремного ув'язнення не більше трьох років або штрафу четвертої категорії, якщо вона знає чи має серйозні підстави припускати, що цей письмовий матеріал або зображення містять таке підбурювання.

Інші статті стосуються потенційних загроз для громадського порядку та безпеки.

Разом з тим Розділ 8 «Злочини проти державної влади» містить один загальний модельний склад злочину:

Ст. 180 Особа, яка актом насильства чи погрозою насильством чинить опір публічному службовцю в законному виконанні його обов'язків або будь-яким особам, які допомагають цьому публічному службовцю робити це згідно з правовим обов'язком або надають допомогу на його прохання, є винуватою у чиненні опору публічному службовцю та підлягає терміну тюремного ув'язнення не більше одного року або штрафу третьої категорії.

Отже, опір розуміється досить схоже як в КК України. Більш того, одна стаття кримінального закону охоплює усі випадки перешкоджання діяльності будь-якого чиновника чи іншим стороннім особам, які йому допомагають.

КК Ізраїлю¹ як країни, яка постійно знаходиться у стані війни та необхідності забезпечення безпеки своїх громадян озброєними представниками силових структур, направлений на забезпечення державної та громадської безпеки в першу чергу.

Разом з тим є цілий Розділ хет «Спричинення шкоди державним та громадським устоям», у якому Глава тет «Хуліганство та порушення громадського порядку» складається із ст.ст. 184–198.

Цікавими з точки зору можливого запозичення досвіду є такі статті:

Стаття 191. Бійка

Той, хто незаконно бере участь у бійці в громадському місці, карається позбавленням волі терміном на один рік.

---

¹ Уголовный кодекс Израиля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/codecs/izr/2.pdf>.

Стаття 192. Погрози

Той, хто будь-яким способом погрожує особі незаконним заподіянням шкоди тілу, свободі, майну, репутації або заробітку, якій погрожує або іншій особі і він вчиняє це з наміром залякати особу або спровокувати її, то він карається тюремним ув'язненням терміном на три роки.

Стаття 193. Пияцтво (алеф).

Той, хто у стані алкогольного сп'яніння буйно себе веде або порушує порядок у громадському місці, карається позбавленням волі терміном на три місяці.

(Бет). Того, хто будучи п'яним, володіє зарядженою вогнепальною зброєю, ножем або будь-яким іншою смертоносною зброєю, можна заарештувати без ордера на арешт і він карається тюремним ув'язненням терміном на шість місяців.

(Гімел). Якщо власник або працівник підприємства, в якому продаються алкогольні напої, постачає п'яного алкогольними напоями, а також заохочує його вживати алкогольні напої, то він карається тюремним ув'язненням терміном на шість місяців.

КК Королівства Іспанії¹ у Главі 3 «Про публічні безлади» Розділу 22 «Злочини проти громадського порядку» передбачив такі злочини, що становлять для нас певний інтерес:

Стаття 557.

Той, хто, діючи в групі, з метою вчинення посягання проти громадського спокою, порушить громадський порядок, заподіявши тілесні ушкодження людям, завдавши збитків власності, створивши перешкоди на громадських дорогах або підступах до них з небезпекою для осіб, що пересуваються по них, захопивши споруди або будівлі, карається тюремним ув'язненням на термін від шести місяців до трьох років, незалежно від покарання, яке може бути призначене за іншими статтями теперішнього Кодексу.

Стаття 558.

Той, хто тяжко порушить громадський порядок на засіданні, проведеному Суддею або членом Суду, під час публічних заходів, що проводяться посадовими особами або об'єднаннями, на виборчій дільниці, у державній установі або підприємстві, в навчальному закладі або в ході проведення культурних або спортивних заходів, карається арештом на строк від семи до двадцяти чотирьох вихідних днів або штрафом на суму від трьох до дванадцяти місячних заробітних плат.

---

¹ Уголовный кодекс Испании / пер. с исп. В. П. Зыряновой и Л. Г. Шнайдер ; под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

Стаття 559.

Той, хто тяжко порушить громадський порядок з метою перешкодити будь-якій особі здійснити свої цивільні права, карається штрафом на суму від трьох до дванадцяти місячних заробітних плат і (спеціальним) позбавленням пасивного виборчого права на строк від двох до шести років.

КК КНР¹ представляє науковий інтерес таким.

Ст. 292

Бунтівники та інші активні учасники масових бійок – караються позбавленням волі на строк до 3 років, короткостроковим арештом або наглядом, при наявності будь-якої з нижченаведених обставин призвідники та інші активні учасники масових бійок караються позбавленням волі на строк від 3 до 10 років:

- 1) неодноразові масові бійки;
- 2) участь у масовій бійці великої кількості людей, великі масові бійки, негативний вплив їх на суспільство;
- 3) масова бійка в громадських місцях або на найважливіших транспортних магістралях, серйозно порушує громадський порядок;
- 4) масова бійка із застосуванням зброї;
- 5) масові бійки, що призвели до важких каліцтв або смерті.

Ст. 293

Вчинення нижченаведених провокаційних дій, що ініціюють сварку та порушують громадський порядок, – карається позбавленням волі на строк до 5 років, короткостроковим арештом або наглядом:

- 1) умисне побиття третьої особи при обтяжуючих обставинах;
- 2) переслідування, захоплення, нецензурна лайка на адресу третьої особи при обтяжуючих обставинах;
- 3) вилучення із застосуванням насильства або навмисне псування, заволодіння державним чи приватним майном при обтяжуючих обставинах;
- 4) галаслива поведінка у громадському місці, серйозно порушує громадський порядок.

Тут привертають увагу значні строки позбавлення волі навіть за протиправну поведінку, що в Україні є адміністративним правопорушенням.

КК Королівства Данія¹ у Главі 15 «Злочини проти громадського

---

¹ Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева ; пер. с кит. Д. В. Вичикова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 303 с.

спокою і порядку» містить унікальний склад злочину, що має поставити «крапку» у дискусії про відповідальність за різні злочини у стані сп'яніння.

Так, § 138 «Будь-яка особа, яка навмисно або через грубу недбалість призводить себе в стан алкогольного сп'яніння, підлягає штрафу або простому взяттю під варту, якщо в цьому стані вона наражає на небезпеку інших осіб або цінне майно. При обтяжуючих обставинах, особливо, коли було завдано значної шкоди і в разі рецидиву, покарання може бути збільшено до тюремного ув'язнення на шість місяців».

КК Норвегії² у Главі 13 «Злочини проти громадського порядку та спокою» передбачає досить цікаві з точки зору можливого запозичення норми-заборони.

Так, § 135. Покаранню у вигляді штрафів, утримання під вартою або тюремного ув'язнення строком до 1 року підлягає особа, яка ставить під загрозу спокій в суспільстві, публічно ображаючи чи розпалюючи ненависть до конституційного устрою або офіційної влади, або публічно налаштовує одну частину населення проти іншої, або сприяє цьому.

§ 135а. Покаранню у вигляді штрафів або тюремного ув'язнення строком до 2 років підлягає особа, яка шляхом висловлювання або іншого способу вираження, включаючи використання символів, які вчиняються публічно або іншим способом поширюються серед громадськості, загрожує, ображає або розпалює ненависть, переслідування або презирство до людини або групи людей через їх віросповідання, расу, колір шкіри, національне або етнічне походження. Те саме застосовується до порушень проти осіб або групи осіб через їх гомосексуальні схильності, спосіб життя або орієнтації.

§ 136. Той, хто причетний до бунту з метою насильства проти особи, майна або створення тим самим загрози або сприяє такому бунту, або є керівником чи ватажком бунту, в якому ставляться ці цілі, підлягає покаранню у вигляді тюремного ув'язнення строком до 3 років.

§ 137. Особа, яка продовжує або сприяє тому, щоб хтось продовжував брати участь у такому бунті згідно з § 136, після того, як пролунав заклик влади розійтися мирно, підлягає покаранню у вигляді тюремного ув'язнення на термін до 3 місяців, і до 2 років, якщо в її присутності відбувається якийсь злочин проти офіційної влади або який-

---

¹ Уголовный кодекс Королевства Дания / науч. ред. и предисл. к.ю.н. С. С. Беляева ; пер. с дат. и англ. к.ю.н. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.

² Уголовный кодекс Королевства Норвегия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/codecs/norway/2.doc>.

небудь подібний злочин проти людини або майна, який мав на меті бунт або який хотіли вчинити його учасники.

§ 138. Покаранню у вигляді штрафів або тюремного ув'язнення на термін до 6 місяців підлягає той, хто причетний або сприяє незаконному припиненню або перешкоджанню здійснення суспільних функцій, проведенню громадського релігійного зібрання, церковного дії, громадського навчання і шкільного викладання, аукціону або громадської сходки для обговорення суспільного питання.

Думається, що така деталізація способів порушення громадського порядку в кримінальному законі слугує надійним запобіжником для забезпечення поваги до осіб, наділених владними повноваженнями.

КК Республіки Болгарія¹ у Главі 10 «Злочини проти порядку і громадського спокою» містить фактичний аналог ст. 296 КК України, проте з певними особливостями.

Ст. 325. (1) Хто вчинить непристойні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, карається позбавленням волі до двох років або виправними роботами, а також громадським осудом.

(2) Якщо діяння пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, або якщо воно за своїм змістом відрізняється винятковим цинізмом чи зухвалістю, покарання – позбавлення волі до шести років.

Цікавим є вказівка в об'єктивній стороні не на грубість, а на непристойність. Більш того, болгарський законодавець фактично установив кримінальну відповідальність за адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173 КУпАП.

В КК Корейської Народної Демократичної Республіки² Глава 5 «Злочини проти громадського порядку» містить п'ять складів злочинів, проте вони стосуються масових заворушень та групового порушення громадського порядку. За порушення громадського спокою з використанням вибухових речовин передбачено смертну кару. У зв'язку із цим подальший аналіз цього кримінального закону вважаємо недоцільним.

Розділ 7 «Карані діяння проти громадського порядку» КК ФРН³

¹ Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. к.ю.н., проф. А. И. Лукашова ; пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. стат. Й. И. Айдарова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.

² Уголовный кодекс Республики Корея / под ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 219 с.

³ Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. и вступ. статья д.ю.н., проф. Д. А. Шестакова ; предисл. доктора права Г. Г. Йешека ; пер. с нем. Н. С. Рачковой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.

передбачає злочини як проти громадського порядку, так і проти громадської безпеки, зокрема § 125 «Порушення громадського спокою, поєднане з насильницькими діями групи осіб»:

(1) Хто бере участь як виконавець або учасник в

1. насильницьких діях проти людей або руйнівних діях проти речей або

2. погрози застосуванням насильницьких дій до людей, що вчиняються спільно групою людей, загрожують громадській безпеці, або хто, впливаючи на групу людей, сприяє її готовності до здійснення таких дій, карається позбавленням волі на строк до трьох років або грошовим штрафом, якщо діяння згідно з іншими приписами не підлягає більш тяжкому покаранню.

КК Французької Республіки¹ у книзі Четвертій «Про злочини і проступки проти нації, держави і громадського спокою» однозначно дав відповідь на питання про важливість кримінально-правової охорони громадського спокою. Разом з тим навіть акт тероризму утворює посягання на громадський порядок за певних умов, а не на громадську безпеку, що свідчить про необхідність також і вивчення практики застосування зарубіжних кримінальних законів для їх кращого розуміння та можливого запровадження позитивного досвіду до КК України.

У зв'язку із цим слушною є точка зору, що склад злочину, передбачений ст. 342 КК України, містить ознаки, близькі до ознак складу адміністративного правопорушення, що охоплюється ст. 185 КУпАП. Основним критерієм розмежування цих деліктів є те, що під час опору винний завжди використовує свою фізичну силу, яку спрямовує безпосередньо чи опосередковано на представника влади, працівника правоохоронного органу, державного виконавця, члена громадського формування, військовослужбовця або на предмети, наявність яких необхідна потерпілим для виконання своїх обов'язків. Злісна непокора вчиняється за відсутності фізичної протидії та без контакту винного з потерпілим, тобто безпосередньої чи опосередкованої взаємодії. Якщо опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування або військовослужбовцеві було вчинено під час хуліганства, то норма, яка підлягає застосуванню, визначається шляхом співставлення ознак складів злочинів, передбачених ст. 342 і ч. 3 ст. 296 КК України, та ознак складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173 КУпАП. Порушення громадського порядку, яке не супроводжувалося особливою зухвалістю або ви-

¹ Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крылова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.

нятковим цинізмом, є дрібним хуліганством. Вчинені під час такого хуліганства дії, які були поєднані з опором представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування або військовослужбовцеві, підпадають під ознаки злочину, передбаченого ст. 342 КК України, та ознаки адміністративного правопорушення, що охоплюється ст. 173 КУпАП¹.

Отже, у кримінальному законодавстві інших країн відсутня відповідальність за хуліганство у значенні ст. 296 КК України, проте існує кримінально-правова заборона порушення громадського порядку або спокою без мотиву явної неповаги до суспільства як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони. Виняток становить КК Болгарії.

Більшість КК країн колишнього СРСР передбачають кримінальну відповідальність саме за хуліганство. Окрім КК Республіки Литви, який передбачає відповідальність за порушення громадського порядку (ст. 284), яке, фактично, являє собою за змістом хуліганство. В окремих кримінальних кодексах країн колишнього СРСР (ст. 341 КК Республіки Білорусь, ст. 260 КК Республіки Вірменія, ст. 258 КК Республіки Казахстан, ст. 235 КК Республіки Киргизстан, ст. 288 КК Республіки Молдова, ст. 214 КК РФ), окрім норми безпосередньо, яка передбачає відповідальність за хуліганство, існують й інші норми, що встановлюють караність за вандалізм. Така диференціація відповідальності має певну логіку, зважаючи на досвід інших зарубіжних країн. Вандалізм є одним з проявів хуліганства. Склад злочину «Хуліганство» у кримінальних законодавствах колишнього СРСР має за конструкцію три таких види: матеріальний (КК Литви, КК Узбекистану), формальний (КК Латвії, КК Молдови, КК РФ, КК Естонії, КК України) та формально-матеріальний (КК Азербайджану, КК Білорусі, КК Вірменії, КК Грузії, КК Казахстану, КК Киргизстану, КК Таджикистану, КК Туркменії). Визначена певна тенденція у кримінальних законодавствах колишнього СРСР щодо регламентації хуліганства: відбувається деталізація поняття «хуліганства», визначаються конкретні форми такого злочину, зокрема вандалізм, та відбувається подальша диференціація кримінальної відповідальності².

Певний інтерес може становити ст. 188 КК Японії³ (нешанобли-

¹ Габуда А. С. Відмежування складу опору особам, наділеним владними повноваженнями, від однорідних адміністративних правопорушень / А. С. Габуда // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія право. – 2013. – № 3. – С. 189.

² Кузнецова Л. О. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн / Л. О. Кузнецова // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького ун-ту управління та права. – 2009. – № 1. – С. 295.

³ Уголовный кодекс Японии / науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева ; пер. с япон. В. Н. Еремина. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 225 с.

вість до місця відправлення культу, перешкоджання проповіді, молитви або заупокійній службі).

Той, хто публічно зробив нешанобливу дію щодо синтоїстського або буддійського храму, кладовища чи іншого місця відправлення культу, карається позбавленням волі з примусовою фізичною працею на строк до шести місяців або грошовим штрафом на суму до ста тисяч ієн

Той, хто став на заваді проповіді, молитви або заупокійній службі, карається позбавленням волі з примусовою фізичною працею або тюремним ув'язненням на термін до одного року або грошовим штрафом на суму до ста тисяч ієн.

Глава 4 КК Швеції¹ «Про злочини проти свободи та громадською спокою» містить декілька статей, що представляють науковий інтерес. Зокрема:

Стаття 6.

Особа, яка незаконно вторгається або залишається в житлі іншої особи, незалежно від того кімната це, будинок, двір або судно, повинна бути засуджена до штрафу за порушення спокою в житловому приміщенні.

Особа, яка без належного дозволу вторгається або залишається в офісі, на заводі, в іншій будівлі чи на судні, на складській території або в іншому подібному місці, має бути засуджена за незаконне вторгнення до штрафу.

Якщо злочин, вказаний в першому чи в другому параграфі, є тяжким, то повинно бути призначене тюремне ув'язнення на термін не більше двох років.

Стаття 7.

Особа, яка пристає або стріляє з вогнепальної зброї, кидає каміння, створюючи гучний шум, або іншою безрозсудною поведінкою завдає занепокоєння іншій особі, має бути засуджена за приставання до штрафу або до тюремного ув'язнення на термін не більше одного року.

Стаття 11.

Порушення спокою в житловому приміщенні або незаконне вторгнення незначного характеру, незаконне підслуховування, здійснене не в громадському місці, або готування до такого злочину, приставання, вчинене не в громадському місці, або порушення приватної таємниці, може переслідуватися у кримінальному порядку державним обвинувачем, тільки якщо потерпіла сторона вимагатиме кримінального переслідування або коли кримінальне переслідування потрібно в інтересах суспільства. Те саме правило застосовується до незаконного примусу шля-

---

¹ Уголовный кодекс Швеции / пер. с англ. С. С. Беляева и А. С. Михлина. – М., 2000. – 167 с.

хом погрози розпочати кримінальне переслідування або до інформування іншої особи у вчиненні злочину або до поширення про неї компрометуючої інформації, а також до замаху або до готування до такого злочину.

Отже, дійсно публічність та громадське місце можуть бути не обов'язковими для порушення саме громадського спокою, а не громадського порядку. Громадський спокій є «більш чутливим» об'єктом кримінально-правової охорони, ніж громадський порядок. У свою чергу, це вимагає перегляду існуючих підходів до розуміння хуліганства як злочину за КК України.

КК Швейцарії¹ у ст. 179 «Зловживання з телефоном» передбачає:

Хто з неприязні або пустощів зловживає телефонною установкою, відомості про яку поміщені в телефонному довіднику, для занепокоєння іншого або щоб набриднути йому, карається за скаргою арештом або штрафом.

Розділ 12 «Злочини і провини проти громадського спокою» цікавий таким:

Стаття 258. Залякування населення

Хто залякує населення, використовуючи загрозу або перекручуючи факти про наявну нібито небезпеку для життя, здоров'я або власності, карається каторжною в'язницею на строк до трьох років або позбавленням волі.

Стаття 259. Публічний заклик до вчинення злочинів або до насильницької діяльності

Хто публічно закликає до вчинення злочину, карається каторжною в'язницею на строк до трьох років або позбавленням волі.

Хто публічно закликає до вчинення проступку, застосовуючи насильство до людей або речей, карається позбавленням волі або штрафом.

Стаття 260. Порушення громадського порядку, поєднане з насильницькими діями групи осіб

Хто бере участь у збіговиську осіб у публічному місці, якщо вони об'єднаними силами здійснюють насильницькі дії до людей або речей, караються тюремним ув'язненням або штрафом.

На жаль, протягом останніх років в Україні стали звичними публічні заклики до вчинення різних злочинів без правових засобів впливу на таких осіб. У цій частині дійсно слід вивчити відповідну практику застосування у Швейцарії з тим, щоб спробувати запровадити такий досвід у нас.

Разом з тим вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правового

---

¹ Уголовный кодекс Швейцарии / перевод с нем. ; науч. ред. : Серебрянникова А. В. (пер., предисл.). – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 350 с.

забезпечення громадського порядку дало можливість знайти додаткові аргументи на користь підвищення віку кримінальної відповідальності за просте хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України) до 16 років, а також актуалізувати подальші дослідження ролі кримінального права у забезпеченні поваги до осіб, наділених владними повноваженнями під час або у зв'язку виконання ними своїх службових обов'язків.

Отже, дослідження спеціальних питань кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, дозволило вести мову про таке.

Констатовано, що основною формою реалізації кримінальної відповідальності за цей злочин є так зване «умовне засудження». Узагальнивши судову практику прийняття рішень по справах, порушених за ознаками злочину, відповідальність за який передбачена ч. 3 ст. 296 КК України (без врахування хуліганства, вчиненого раніше засудженими за нього), встановлено, що найчастіше суди призначають особі, визнаній винуватою у вчиненні хуліганства, поєднаного із опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, позбавлення волі на строк від двох до трьох років, але застосовують ст. 75 КК України (93 %).

У 7 % досліджених вироків суди призначали реальне позбавлення волі, що обумовлено сукупністю злочинів (ст. ст. 342, 343 та 345 КК України та ін.). Обтяжуючою обставиною суди у 90 % випадках визнавали стан алкогольного сп'яніння.

Констатовано, що практика іноді свавільного, іноді безвихідного застосування ст. 75 КК України за вчинення розглядуваного злочину тільки додатково підтвердила твердження вчених про кризу позбавлення волі як виду покарання. У зв'язку із цим слід вести мову про зміни до визначення санкції ч. 3 ст. 296 КК України, які зможуть забезпечити досягнення мети покарання. Безальтернативне позбавлення волі не може бути ефективним засобом охорони громадського спокою від частих та небезпечних посягань на нього. Обґрунтовано доповнення санкції ч. 3 ст. 296 КК України таким видом покарань як громадські та виправні (більше половини засуджених є соціально активними працевлаштованими громадянами) роботи, обмеження волі.

Досліджено кримінальне законодавство Азербайджану, Аргентини, Киргизії, Латвії, Естонії, Казахстану, Білорусії, Грузії, Литви, Росії, Узбекистану, Австралії, Австрії, Болгарії, Бельгії, Нідерландів, Німеч-

чини, Норвегії, Данії, Іспанії, Ізраїлю, Кореї, Польщі, Таїланду, Туреччини, Швеції, Швейцарії, Франції, Японії та ін.

Встановлено, що порушення громадського порядку, пов'язане із опором тому, хто припиняє хуліганські дії, характерне майже для усіх країн пострадянського простору. Покаранням за нього, поряд із позбавленням волі, є штраф, громадські та виправні роботи, обмеження волі. Відмінності у родовому та безпосередньому об'єктах розглядуваного злочину полягають у несприйнятті суб'єктами формування кримінально-правової політики прогресивних надбань людства тих держав, в яких об'єктом хуліганства є громадська безпека.

У кримінальному законодавстві інших країн відсутня відповідальність за хуліганство у значенні ст. 296 КК України, проте існує кримінально-правова заборона порушення громадського порядку або спокою без мотиву явної неповаги до суспільства як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони. Поряд з цим практично усі досліджені КК країн непростосоціалістичного табору передбачають відповідальність за насильницький чи ненасильницький опір особі, наділеній владними повноваженнями під час виконання нею службових обов'язків. Кваліфікованим чи особливо кваліфікованим видом злочину в окремих країнах є публічність такого опору.

Перспективним напрямком подальших досліджень видається обґрунтування законодавчого закріплення громадською спокою як об'єкта кримінально-правової охорони, що надасть можливість під іншим нетрадиційним кутом зору поглянути на хуліганство та окремі його види.

До першого з них належить можливість вчинення хуліганства не публічно та без прив'язки до місця вчинення злочину – приватна квартира, будинок тощо.

До другого можна віднести (на рівні кримінальних проступків у випадку їх запровадження) публічні заклики до вчинення будь-якого злочину, погрози вчинення злочину тощо.

Можливо, третім таким напрямком є запозичення позитивного зарубіжного досвіду кримінально-правового забезпечення безпеки осіб, наділених владними повноваженнями під час виконання ними службових обов'язків.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляється в удосконаленні теоретичних положень кримінального права в частині відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представників влади або представників громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, напрацюванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування, зокрема зазначено, що:

1. Дослідження історико-правового розвитку кримінально-правових норм про відповідальність за хуліганство показало, що цей злочин остаточно з'явився у 1918 р. під впливом «революційної доцільності», проте згодом у 1998 р. цілком заслужено став надбанням сучасної системи права та законодавства.

2. Встановлено, що стан наукової розробленості проблеми кримінальної відповідальності за хуліганство, пов'язане з опором представників влади або представників громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, характеризується необхідністю подальших наукових розвідок у цій сфері шляхом дослідження ролі кримінального права у забезпеченні поваги до осіб, наділених владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків. Хуліганство та досліджуваний його вид набули загрозливого поширення, і протидіяти цьому без застосування кримінальної відповідальності в сучасних умовах неможливо. При цьому суб'єктивні проблеми правозастосування яскраво демонструють невідповідність фактичного стану посягань на осіб, які припиняють хуліганство, офіційним статистичним даним.

3. Здійснений правовий аналіз підстав криміналізації злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, показав, що він характеризується достатньо високим ступенем суспільної небезпечності та значною поширеністю. Наявність причин та умов, які не можна усунути без застосування кримінальної відповідальності, підтверджує соціальну обумовленість криміналізації цього діяння.

4. Проведений кримінально-правовий аналіз такого складу злочину дозволив встановити, що:

4.1. Основним безпосереднім об'єктом злочину є громадський спокій, а додатковим обов'язковим – честь і гідність потерпілих осіб, а саме представників влади або представників громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, чи інших громадян, які припиняли хуліганські дії, їх здоров'я та власність, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян. Потерпілими від злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, можуть бути три категорії осіб: 1) представники влади; 2) представники громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку і державного кордону; 3) громадяни, які за власною ініціативою припиняли хуліганські дії і їм заподіяно шкоду. З метою уніфікації термінології щодо кримінальної відповідальності за цей злочин пропонується перші дві категорії потерпілих об'єднати в одну.

4.2. Злочин вчиняється тільки шляхом активних дій винного та є закінченим під час вчинення основного складу хуліганства шляхом опору особам, які намагалися його припинити. Також слід обов'язково враховувати місце та спосіб вчинення такого злочину.

4.3. Суб'єкт злочину загальний – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку. Разом з тим ознаки, які характеризують особу засудженого, свідчать про необхідність розробки та впровадження як загальнодержавних, так і регіональних програм правової освіти молоді, пропагування здорового способу життя та ін. Мінімальний (14 років) вік кримінальної відповідальності за усі різновиди хуліганських дій не є правильним і науково обґрунтованим рішенням законодавця, оскільки протягом 2011–2016 років за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України, засуджено малолітніх осіб у віці від 14 до 16 років – 11 осіб, неповнолітніх у віці від 16 до 18 років – 34 особи; 67 жінок засуджено за вчинення такого злочину. Протягом 2015–2016 років за вчинення простого хуліганства (ч. 1 ст. 296 КК України) не засуджено жодної особи у вказаному віці.

4.4. Встановлено, що хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є частиною так званої молодіжної злочинності, оскільки вік до 80 % засуджених становить 18–35 років, причому особи у віці до 30 років становлять до 50 %.

4.5. Встановлено груповий характер вчинення цього злочину – у різні роки до 30 % засуджених діяли у групі за попередньою змовою або

без такої, протягом 2015–2016 років цей показник досяг 50 %; до 90 % засуджених перебували у стані алкогольного сп'яніння. Обмежено осудними визнано близько 2 % осіб засуджених. За гендерною, або статевую ознакою – 57 жінок. За вчинення досліджуваного злочину у групі 527 осіб засуджено. У стані алкогольного сп'яніння – 826 осіб, наркотичного – 2 особи. Працездатних, які на момент вчинення злочину ніде не навчалися і не працювали – 968 осіб.

4.6. Із суб'єктивної сторони злочин характеризується умисною формою вини, вид умислу – прямий (особа усвідомлює небезпечний характер своїх дій та бажає так діяти). Мотив явної неповаги до суспільства слугує одним із критеріїв розмежування суміжних злочинів та адміністративних правопорушень. Мета вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, має два значення. Перше завжди полягає у тому, щоби позбавити уповноважених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку. Друге – у помсті, відплаті за зроблене зауваження, демонстрації зневаги не тільки до оточуючих, а й до держави з її атрибутами або спричиненні фізичного білю, моральних страждань, тілесних ушкоджень.

5. Додатково аргументовано, що опір у значенні ч. 3 ст. 296 КК України не потребує додаткової кваліфікації за ч. ч. 2 і 3 ст. 342 КК України. Якщо ж опір було вчинено після припинення хуліганських дій – як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. ст. 296 і 342 КК України; підлягає адміністративному стягненню злісна непокора як відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень або відмова, виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок при відсутності застосування фізичної сили з боку винуватої особи.

6. Дослідження форм реалізації кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України, показало, що основною з них є призначення позбавлення волі на строк від двох до трьох років, але із застосуванням положення ст. 75 КК України; іншою є призначення позбавлення волі із подальшим його реальним відбуванням, що зумовлено сукупністю злочинів.

7. З урахуванням правозастосовної практики та зарубіжного

досвіду запропоновано доповнити санкцію ч. 3 ст. 296 КК України таким видом покарань як громадські та виправні роботи, обмеження волі.

8. З урахуванням викладеного, пропонуємо внести зміни та доповнення до:

1) ч. 3 ст. 296 КК України:

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, чи пов'язані з опором особі, наділеній владними повноваженнями, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, –

караються громадськими роботами від ста до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк від одного до двох років, або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

ч. 2 ст. 22 КК України:

Особи, які вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за ... хуліганство (частини друга, третя та четверта статті 296).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автухов К. А. Соціальні правові наслідки «закону Савченко» / К. А. Автухов // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 черв. 2016 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – С. 52–55.
2. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2004. – 401 с.
3. Александров Ю. В. Кваліфікація злочинів : навч. посібник / Ю. В. Александров. – 3-тє вид., доп. та перероб. – К. : Атіка, 2007. – 592 с.
4. Алфьоров С. М. Кримінальна відповідальність за погрози застосування фізичного насильства : монографія / С. М. Алфьоров, В. В. Шаблистий. – Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л.П., 2011. – 212 с.
5. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посібник / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 342 с.
6. Антипов В. В. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання : монографія / В. В. Антипов, В. І. Антипов. – К. : Атіка, 2004. – 208 с.
7. Архів Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська за 2012 рік // Кримінальна справа № 403/10879/12.
8. Асейкін Р. В. Підстави та принципи криміналізації посягання на об'єкти культурної спадщини України / Р. В. Асейкін // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Т. 24 (63). – 2011. – № 1. – С. 225–231.
9. Байлов А. В. Криміногенний потенціал діяльності засобів масової інформації / А. В. Байлов, П. В. Сахута // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2016. – № 1 (12). – С. 141–153.
10. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Д. О. Балобанова. – Одеса, 2007. – 18 с.
11. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія / П. С. Берзін. – К. : Дакор, 2009.

– 736 с.

12. Берлянд К. І. Кримінально-правова протидія хуліганству в Україні: історичний досвід / К. І. Берлянд // *Право і суспільство*. – 2012. – № 4. – С. 154–160.

13. Богатирьов І. Г. Виправні роботи як вид покарання: кримінальні, кримінологічні та кримінально-виконавчі проблеми : монографія / І. Г. Богатирьов. – К. : МП «Леся», 2002. – 139 с.

14. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.) : навч. посібник / І. Й. Бойко. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 408 с.

15. Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пащенко // *Вісник Академії правових наук України*. – 2006. – № 3 (42). – С. 180–190.

16. Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навч. посібник / В. Й. Бочелюк. – К. : Центр учбової літ., 2010. – 336 с.

17. Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчиненні у стані сп'яніння : монографія / В. М. Бурдін. – К. : Атіка, 2005. – 160 с.

18. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Изд. 5-е, доп. – СПб. ; К. : Изд-во Н. Я. Оглоблина, 1907. – 696 с.

19. Габлин А. В. Усилить борьбу с хулиганством / А. В. Габлин // *Социалистическая законность*. – 1952. – № 8. – С. 36–38.

20. Габуда А. С. Відмежування складу опору особам, наділеним владними повноваженнями, від однорідних адміністративних правопорушень / А. С. Габуда // *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія право*. – 2013. – № 3. – С. 183–191.

21. Галемін О. А. Зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за порушення громадського порядку, поєднаного з опором представникові влади чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії / О. А. Галемін // *Європейські перспективи*. – 2015. – Вип. 7. – С. 132–137.

22. Галемін О. А. Об'єкт хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує службові обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії / О. А. Галемін // *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць*. – 2016. – № 3 (82). – С. 198–205.

23. Галемін О. А. Потерпілий від злочину, передбаченого частиною 3 статті 296 Кримінального кодексу України / О. А. Галемін // *Вісник Кримінологічної асоціації України*. – 2015. – № 3 (11). – С. 190–198.

24. Галемін О. А. Суб'єкт хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує службові обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії / О. А. Галемін // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2015. – № 3 (77). – С. 215–222.

25. Галемін О. А. Характеристика вини при вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 Кримінального кодексу України / О. А. Галемін // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13 листопада 2015 р.). – Одеса : Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 42–43.

26. Глузман С. Ф. О праве и правах человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://racurs.ua/1414-gluzman-o-prave>.

27. Горох О. П. Гуманізація кримінальної відповідальності шляхом звільнення від покарання / О. П. Горох // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практ. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). – Івано-Франківськ : РВВ Івано-Франківського ун-ту права імені Короля Данила Галицького, 2016. – С. 42–51.

28. Грищук В. К. Кримінальне право України : Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В. К. Грищук. – К. : Ін Юре, 2006. – 568 с.

29. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ірина Ігорівна Давидович. – К., 2007. – 253 с.

30. Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И. Н. Даньшин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 200 с.

31. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та функції його призначення і виконання за законодавством України : навч. посібник для юрид. фак. вузів / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2004. – 152 с.

32. Дубно Т. В. Спосіб вчинення злочину за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тетяна Вікторівна Дубно. – Львів, 2016. – 216 с.

33. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / О. О. Дудоров. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 952 с.

34. Егоров В. С. Уголовная ответственность за хулиганство : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Егоров Владимир Сергеевич. – М., 2000. – 169 с.

35. Еропкин М. И. Управление в области охраны общественного по-

рядка / М. И. Еропкин. – М. : Юриздат, 1965. – 216 с.

36. Жижиленко А. А. О хулигане / А. А. Жижиленко – М. : Рабочий суд, 1927. – 177 с.

37. Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні : матеріали Міжнарод. симпозиуму (24–25 жовтня 2014 року, м. Львів). – К., 2014. – 196 с.

38. Збірник нормативно-правових актів Верховного Суду України (у кримінальних справах) : інформаційно-довідкове видання / автори-упоряд. Алфьоров С. М., Людвік В. Д., Примаченко В. Ф., Терещенко А. І., Шаблистий В. В. ; за заг. ред. В. В. Шаблистоного. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 324 с.

39. Злобин Г. А. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права : собрание науч. трудов. – М. : ИГиП АН СССР, 1978. – С. 102–119.

40. Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганство: історичний нарис / О. А. Івахненко // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2014. – № 4. – С. 343–351.

41. Івахненко О. А. Хуліганські діяння: загальне поняття та об'єкти злочинів / О. А. Івахненко // Часопис Київського ун-ту права. – 2015. – № 1. – С. 261–265.

42. Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. А. Івахненко. – Х., 2015. – 16 с.

43. Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів : монографія / О. А. Івахненко ; за заг. ред. В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2016. – 184 с.

44. Івахненко О. А. Кримінально-правова сутність хуліганських діянь / О. А. Івахненко // Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матер. пост. діюч. наук.-прак. семінару (м. Харків, 29 трав. 2015 р.). – Х. : Право, 2015. – Вип. 6. – С. 313–316.

45. Карпец И. И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в советском уголовном праве / И. И. Карпец. – М. : Госюриздат, 1959. – 119 с.

46. Кваліфікація злочинів : навч. посібник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – К. : Істина, 2010. – 430 с.

47. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

48. Копотун І. М. Правові та організаційні основи запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні : монографія / І. М. Копотун, М. М. Рудик ; за заг. ред. І. М. Копотуна. – Дніпро : Середняк Т. К., 2016. – 237 с.

49. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Копотун Ігор Миколайович. – К., 2008. – 213 с.

50. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Копотун. – К., 2008. – 20 с.

51. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посібник / М. Й. Коржанський. – 2-ге вид. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.

52. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину / М. Й. Коржанський. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.

53. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: Проблемы криминализации и пенализации / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 267 с.

54. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів : Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001. – 684 с.

55. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – Т. 2. – 780 с.

56. Кримінальне право : навч. посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваїте, 2014. – 944 с.

57. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посібник / Литвинов О. М., Житний О. О., Клемпарський М. М. та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. – Х. : ХНУВС, 2016. – 328 с.

58. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник / В. М. Трубников, Я. О. Лантінов, О. М. Храмцов та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. В. М. Трубникова. – Х. : ХНУ, 2012. – 344 с.

59. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2015. – 528 с.

60. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник /

Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.

61. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2015. – 680 с.

62. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.

63. Кримінальний кодекс України : в редакції 08 червня 1927 р. – Юридичне Видавництво Наркомюсту У.Р.С.Р. – Х., 1927. – 149 с.

64. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-IV // Вісник Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26 (із змінами і доп.).

65. Кримінальний кодекс України. Науковий коментар / за заг. ред. Коржанського М. Й. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.

66. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. С. С. Яценка. – 4-те вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.

67. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.

68. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

69. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. Є. Л. Стрельцова. – 7-ме вид., перероб. та доп. – Х. : Одісей, 2011. – 824 с.

70. Кримінальний кодекс Української РСР : Офіційний текст із змінами на 1 вересня 1958 р. та з додатками постатейно систематизованих матеріалів. – К. : Держ. вид. політ. літ., 1958. – 162 с.

71. Кримінальний кодекс УРСР : затверджений Законом від 28.12.1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

72. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 295 с.

73. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления /

В. Н. Кудрявцев. – М., 1960. – 196 с.

74. Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 303 с.

75. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Кузнецов. – К., 2013. – 40 с.

76. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія / В. В. Кузнецов. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.

77. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практич. посібник / В. В. Кузнецов, В. І. Шакун. – К. : Вид. А. В. ПАЛИВОДА, 2007. – 160 с. – (Практика та право).

78. Кузнецова Л. О. Визначення ознак об'єкта хуліганства за законодавством окремих зарубіжних країн / Л. О. Кузнецова // Право і суспільство : наук. журнал. – 2010. – № 5. – С. 141–144.

79. Кузнецова Л. О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л. О. Кузнецова. – К., 2011. – 20 с.

80. Кузнецова Л. О. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн / Л. О. Кузнецова // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького ун-ту управління та права. – 2009. – № 1. – С. 292–295.

81. Курс советского уголовного права : в 6-ти т. / ред. кол. : А. А. Пионтковский и др. – М. : Наука. – 1970–1971. – Т. VI : Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Воинские преступления. – 1971. – 559 с.

82. Куц Н. Т. Преступления против общественного порядка и общественной безопасности / Н. Т. Куц. – К. : КВШ МВД СССР, 1974. – 276 с.

83. Маляренко В. Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України / В. Т. Маляренко. – К. : Фонд «Правова Ініціатива», 2003. – 156 с.

84. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53315099>.

85. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49053716>.

86. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51176507>.

87. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

88. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53137140>.

89. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53507471>.

90. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35253865>.

91. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56121772>.

92. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25542061>.

93. Мельникова Ю. Б. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания / Ю. Б. Мельникова. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 115 с.

94. Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство : методичні рекомендації / М. М. Єфімов, Є. І. Макаренко, І. І. Статіва, А. І. Терещенко, Д. С. Чуріков. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 71 с.

95. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація : монографія / А. А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2004. – 132 с.

96. Михлин А. С. Последствия преступления. / А. С. Михлин. – М. : Юрид. лит., 1969. – 104 с.

97. Мишунин П. Г. Очерки по истории советского уголовного права / П. Г. Мишунин // 1917–1918 гг. – М. : Госюриздат, 1954. – 231 с.

98. Мозгова В. А. Громадські роботи як вид кримінального покарання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Вікторія Анатоліївна Мозгова. –

Запоріжжя, 2012. – 231 с.

99. Морозова В. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Морозова Вікторія Олексіївна. – Ірпінь, 2002. – 199 с.

100. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.

101. Мыслывый В. А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика дорожно-транспортных преступлений / В. А. Мыслывый // Проблемы совершенствования правовых средств противодействия преступности в современном обществе : материалы Международ. научно-практ. конф. / Вестник Академии МВД Кыргызской Республики им. генерал-майора милиции Алиева Э.А. – Вып. 7. – 2007. – С. 135–139.

102. Навроцький В. О. АТО під прицілом КК / В. О. Навроцький // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні : матеріали Міжнарод. симпозиуму (24–25 жовтня 2014 року, м. Львів). – К., 2014. – С. 124–127.

103. Навроцький В. О. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я : лекції для студ. юрид. фак. / В. О. Навроцький ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Юридичний факультет. Кафедра кримінального права та процесу. – Львів, 1997. – 52 с.

104. Наклович М. Л. Кримінально-правова боротьба з хуліганством / М. Л. Наклович – Львів : Вища школа, 1974. – 112 с.

105. Налуцишин В. В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства / В. В. Налуцишин // Право і суспільство : наук. журнал. – 2013. – № 6/2. – С. 302–306.

106. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : монографія / В. В. Налуцишин. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 252 с.

107. Налуцишин В. В. Історико-правові та порівняльні аспекти кримінально-правової характеристики хуліганства / Університетські наукові записки. – № 4 (16). – 2005. – С. 237–247.

108. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – 266 с.

109. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-

виконавче право» / В. В. Налуцишин. – К., 2008. – 18 с.

110. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / П. П. Андрушко, В. Г. Гончаренко, Є. В. Фесенко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.

111. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

112. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Литвинова. – К. : Центр учбової літ., 2016. – 536 с.

113. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко та ін. – Т. 4. – К. : Аконтіт, 1998. – 944 с.

114. Ной И. С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве (политико-юридическое исследование) / И. С. Ной. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1973. – 193 с.

115. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – 336 с.

116. Остапенко Т. О. Визначення суб'єкта злочину за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. / Т. О. Остапенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 36. – С. 239–243.

117. Отечественное законодательство XI–XX веков : пособие для семинаров. Часть 1 (XI–XIX вв.) / под ред. проф. О. И. Чистякова. – М. : Юристъ, 2006. – 464 с.

118. Отчет X Съезда русской группы международного союза криминалистов: Хулиганство и хулиганы : сб. / под ред. и предислов. В. Н. Толкмачева. – М. : Издат. НКВД РСФСР, 1929. – С. 104–107, 137–142.

119. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность : монография / В. Г. Павлов. – СПб. : Лань, 2000. – 192 с.

120. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009/100. – С. 291–304.

121. Пащенко О. О. Наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування як обставина соціальної обумовленості кримінально-правових норм / О. О. Пащенко // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. – 2016. – № 2. – С. 129–140.

122. Пенитенциарный кодекс Республики Эстония [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru->

seadused/%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1_01.05.2015.pdf.

123. Піщенко Г. І. Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. І. Піщенко. – К., 1999. – 19 с.

124. Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву України : монографія / Ю. А. Пономаренко. – Х. : Изд-во «ФИНН», 2009. – 344 с.

125. Постанови Пленуму Верховного Суду України по кримінальних справах (1973–2011 роки): станом на 26 верес. 2011 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2011. – 456 с.

126. Постатейный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. А. И. Чучаева. – М. : ИНФРА-М: КОНТРАКТ, 2004. – 819 с.

127. Правда руська. Переклад зроблено за виданням : Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та підготував до друку проф. С. Юшков. – Редакція IV. – К. : ВУАН, 1935. – С. 137–144. – (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, № 240, Новгородський 1-й літопис XV ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.

128. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.

129. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання : Закон України від 26.11.2015 № 838-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – Ст. 18.

130. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50 (із змінами та доп.).

131. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.

132. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р.

№ 1296-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.

133. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 29.09.2005 р. № 2899-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20 – Ст. 173 (із змінами та доп.).

134. Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015 № 580-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

135. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338 (із змінами та доп.).

136. Ратинов А. Р. О психологической природе хулиганского мотива / А. Р. Ратинов, А. Ш. Рчеулешвили // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1987. – Вып. 45. – С. 45–48.

137. Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/B0DCABFE5CB7F216C2257B7C0042F42D](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/B0DCABFE5CB7F216C2257B7C0042F42D).

138. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови : монографія / О. П. Рябчинська. – Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2013. – 447 с. – Бібліогр. : с. 398–445.

139. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.

140. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР (1917–1953 гг.) / под ред. проф. И. Т. Голякова. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1953. – 463 с.

141. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов та ін. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.

142. Словник української мови : в 11-ти т. / І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. – К. : Наукова думка, 1980. – Том 11 : Х–Я. – 700 с.

143. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – 1918. – № 35. – Ст. 471.

144. Станіслав Яценко. Життя. Наука. Правотворчість / уклад. : С. Д. Шапченко, І. С. Яценко. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 216 с.

145. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. – Т. І. Статути Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2002. – 464 с. – 2 арк. ко-

льор. іл. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами.

146. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. – Т. II. Статути Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2003. – 560 с. – 2 арк. кольор. іл. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами.

147. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. – Т. III. Статути Великого князівства Литовського 1588 року : у 2-х кн. – Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – 672 с. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами.

148. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. – Т. III. Статути Великого князівства Литовського 1588 року : у 2-х кн. – Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – 568 с. – 2 арк. кольор. іл.

149. Стрельцов Є. Л. Деякі роздуми про правову сутність та соціальні завдання кримінального права / Є. Л. Стрельцов // Право України. – 2010. – № 9. – С. 102–109.

150. Судебная практика Верховного Суда СССР 1947 г. – М., 1948. – Вып. 6. – С. 9.

151. Тараненко М. М. Об'єкт масових заворушень / М. М. Тараненко // Вісник Нац. технічного ун-ту України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 1. – С. 167–173.

152. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С. А. Тарарухин. – М. : Юрид. лит., 1974. – 221 с.

153. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія / В. Я. Тацій. – Х. : Право, 2016. – 256 с.

154. Тацій В. Я. Новий Кримінальний кодекс України в контексті сучасної кримінально-правової думки / В. Я. Тацій, В. В. Сташис, Ю. В. Баулін // Антологія Української юридичної думки. – Т. 10. – К. : Юридична книга, 2005. – С. 591–626.

155. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1972. – 216 с.

156. Трайнин А. Н. Избранные труды / сост., вступ. ст. Н. Ф. Кузнецовой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 898 с.

157. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.

158. Труфанов В. В. Некоторые вопросы уголовной ответственности за хулиганство (по материалам практики судов Воронежской области) /

В. В. Труфанов // Ученые записки. Выпуск VII. Вопросы уголовного права. – М., 1959. – 170 с.

159. Тузов А. П. Мотивация противоправного поведения несовершеннолетнего / А. П. Тузов – К. : Вища школа, 1982. – 234 с.

160. Тузов А. П. Особистість у сфері мотивації злочинної поведінки / А. П. Тузов // Актуальні проблеми держави і права. – 2002. – Вип. 14. – С. 69–79.

161. Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс : в 10-ти т. – Т. VI: Объект преступления. Объективная сторона преступления / под ред. д.ю.н., проф. Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2016. – 632 с.

162. Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс : в 10-ти т. – Т. VII. Субъект преступления. Субъективная сторона преступления. Кн. I. Субъект преступления / под ред. Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2016. – 536 с.

163. Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс : в 10-ти т. – Т. VII. Субъект преступления. Субъективная сторона преступления. Кн. II. Субъективная сторона преступления / под ред. Н. А. Лопашенко. – М. : Юрлитинформ, 2016. – 400 с.

164. Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. и предисл. к.ю.н. А. В. Серебренниковой. – М. : Зерцало, 2001. – 144 с.

165. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / под ред. И. М. Рагимова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 325 с.

166. Уголовный кодекс Бельгии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codexs/belg/2.doc>.

167. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. – 253 с.

168. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З. К. Бигвава, вступ. статья В. И. Михайлова, обзор. статья О. Гамкрелидзе. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.

169. Уголовный кодекс Израиля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codexs/izr/2.pdf>.

170. Уголовный кодекс Испании / пер. с исп. В. П. Зыряновой и Л. Г. Шнайдер ; под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

171. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева ; пер. с кит. Д. В. Вичикова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 303 с.

172. Уголовный кодекс Королевства Дания / науч. ред. и предисл. С. С. Беляева ; пер. с дат. и англ. к.ю.н. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.

173. Уголовный кодекс Королевства Норвегия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/norway/2.doc>.

174. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. – Бишкек : Раритет Инфо, 1998. – 184 с.

175. Уголовный кодекс Латвийской Республики / под ред. А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.

176. Уголовный кодекс Литовской Республики / под ред. В. Павилониса. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 304 с.

177. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/arm/2.rtf>.

178. Уголовный кодекс Республики Беларусь, принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года / предисл. проф. Б. В. Волженкина, обзорная ст. А. В. Баркова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 474 с.

179. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. к.ю.н., проф. А. И. Лукашова ; пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. стат. Й. И. Айдарова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.

180. Уголовный кодекс Республики Казахстан (по состоянию на 1 января 2000 г.). – Алматы : Юрист, 2000. – 141 с.

181. Уголовный кодекс Республики Корея / под ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 219 с.

182. Уголовный кодекс Республики Молдова : Мониторул Официал ал Р. Молдова № 72-74/195 от 14.04.2009, Мониторул Официал ал Р. Молдова № 128-129/1012 от 13.09.2002. – Кишинев : «Lavilat-Info» SRL, 2009. – 144 с.

183. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изм. и доп. на 15 июля 2001 г.). – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.

184. Уголовный кодекс Российской Федерации : Закон № 63-ФЗ от 13.06.1996 // Собрание законодательства РФ. – 17.06.1996. – № 25. – Ст. 2954 (с изм. и доп.).

185. Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий / под ред. И. Т. Голекова, А. А. Трайнина, В. М. Меньшагина, З. В. Вышинской. – 2-е изд. – М. : Юр. издат. НКЮ СССР, 1944. – 340 с.

186. Уголовный кодекс РСФСР. С изменениями на 1 декабря 1938 г. –

М. : Юр. издат. НКЮ СССР, 1940. – 223 с.

187. Уголовный кодекс Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/tad/2.rtf>.

188. Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/turk/2.rtf>.

189. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. и вступ. статья д.ю.н., проф. Д. А. Шестакова ; предисл. доктора права Г. Г. Йешека ; пер. с нем. Н. С. Рачковой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.

190. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крылова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.

191. Уголовный кодекс Швейцарии / перевод с нем. ; науч. ред. : Серебрянникова А. В. (пер., предисл.). – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 350 с.

192. Уголовный кодекс Швеции / пер. с англ. С. С. Беляева и А. С. Михлина. – М., 2000. – 167 с.

193. Уголовный кодекс Эстонии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/est/2.rtf>.

194. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева ; пер. с япон. В. Н. Еремина. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 225 с.

195. Об усилении ответственности за хулиганство : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 26 июля 1966 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1966. – № 21. – Ст. 369.

196. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

197. Уставъ воинскій о одолжности генераловъ-фельдмаршаловъ и всего Генералитета и прочих чинов : Санктпетербургъ при Императорской академіи наукъ, 1789 года. – 114 с.

198. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці / П. Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 19–28.

199. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / П. Л. Фріс. – К., 2005. – 37 с.

200. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія / П. Л. Фріс. – К. :

Атіка, 2005. – 332 с.

201. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

202. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн / М. І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 298–347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf.

203. Хавронюк М. І. Нові види покарань: чи потрібно їх передбачати у Кримінальному кодексі України? / М. І. Хавронюк ; відп. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін // Альманах кримінального права : зб. статей. – Вип. 1. – К. : Правова єдність, 2009. – С. 401–414.

204. Хронологическое собрание законов, указов Президиума Верховного Совета и постановлений Правительства РСФСР : в 7-ми т. / Министерство Юстиции РСФСР. – М. : Гос. изд. юрид. лит., 1958–1959. –Т. 5. : 1954–1956 гг. – 1959. – 701 с.

205. Шаблистий В. В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право» / В. В. Шаблистий. – Х. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – 39 с.

206. Шаблистий В. В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Володимир Вікторович Шаблистий. – Х. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – 470 с.

207. Шаблистий В. В. Удосконалення кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні / В. В. Шаблистий // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 3. – С. 91–95.

208. Шаблистий В. В. Проблеми кримінально-правої охорони суспільних відносин / В. В. Шаблистий // Вісник Харківського нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – № 934. – Серія «Право». – Вип. 8. – 2010. – С. 122–126.

209. Шаблистий В. В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві України в епоху постмодерну / В. В. Шаблистий // Вісник Криминологічної асоціації України. – 2015. – № 3 (11). – С. 110–124.

210. Шакун В. І. Соціальна роль кримінального права / В. І. Шакун // Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали Міжнар. наук.-практ.

конф., 12–13 жовт. 2016 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – С. 6–13.

211. Шарапов Р. Д. Уголовно-правовая характеристика физического насилия : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р. Д. Шарапов. – СПб., 1999. – 24 с.

212. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность / М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – 160 с.

213. Шмарін І. О. Теоретико-правове моделювання покарання за неповагу до суду як кримінальне правопорушення проти правосуддя / І. О. Шмарін // Форум права. – 2016. – № 4. – С. 325–330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_4_53.pdf.

214. Эдельштейн А. О. Опыт изучения современного хулиганства / А. О. Эдельштейн // Хулиганство и поножовщина. – М. : Изд-во Мосздра-вотдела, 1927. – С. 28–80.

215. Юзікова Н. С. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії їй : монографія / Н. С. Юзікова. – Дніпро : Біла К. О., 2016. – 510 с.

216. Яценко С. С. Ответственность за преступления против общественного порядка / С. С. Яценко. – К. : Вища школа, 1976. – 191 с.

Наукове видання

**Шаблистий Володимир Вікторович
Галемін Олександр Анатолійович**

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ХУЛІГАНСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ
З ОПОРОМ ОСОБАМ, НАДІЛЕНИМ ВЛАДНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ
ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, ЧИ ІНШИМ
ГРОМАДЯНАМ, ЩО ПРИПИНЯЛИ ХУЛІГАНСЬКІ ДІЇ**

Монографія

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, доцента
В. В. Шаблистого*

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Дизайн – *В.А. Ситник*

Підп. до друку 27.06.2017 р. Формат 60x84/16. Друк – RISO.
Гарнітура – Times. Умов.-друк. арк. 10,00. Обл.-вид. арк. 10,25. Тираж – 150 прим.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи та ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДП № 164-р від 07.08.2013

ПП «Ліра ЛТД»
49038, м. Дніпро, вул. Наукова, 5, тел. (056) 731-96-57
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 188 від 19.09.2000 р.